

T. C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
KENT ÇALIŞMALARI VE YÖNETİMİ PROGRAMI

TARİH ÖNCESİ ŞEHİR MODELLEMELERİNİN
GÜNÜMÜZ YERLEŞMELERİNE UYGULAMA
ÖRNEKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe ŞİMŞEK

İstanbul
Ağustos, 2018

T. C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
KENT ÇALIŞMALARI VE YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TARİH ÖNCESİ ŞEHİR MODELLEMELERİNİN GÜNÜMÜZ
YERLEŞMELERİNE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe ŞİMŞEK

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Kerem ÖZTÜRK

İstanbul
Ağustos, 2018

ONAY SAYFASI

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, Mimarlık Anabilim Dalı, Kent Çalışmaları ve Yönetimi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KEREM ÖZTÜRK

Üye Prof. Dr. Erol GÜRDAL

Üye Prof. Dr. Mehmet KÜÇÜKMEHMETOĞLU

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet Korhan BİNARK

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Tarih Öncesi Şehir Modellemelerinin Günümüz Yerleşmelerine Uygulama Örnekleri**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Ayşe ŞİMŞEK

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın tüm süreçlerinde yapıcı, anlayışlı tavrı ve ufuk açıcı yaklaşımıyla önemli fikirler geliştirmemi sağlayan kıymetli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Sn. Zeynep Kerem Öztürk'e teşekkürü borç bilirim.

Bugüne kadar her ihtiyaç duyduğumda desteğini gördüğüm, maddi-manevi tüm fedakârlığı fazlasıyla gösteren babam, annem, ablam ve kardeşime; gösterdikleri sabır ve ilgiden dolayı, üç sevgili kızıma ve eşime minnettarlığımı belirterek bu çalışmayı onlara ithaf ediyorum.

Saygılarımla.

Ayşe ŞİMŞEK
İstanbul – 2018

ÖZET

TARİH ÖNCESİ ŞEHİR MODELLEMELERİNİN GÜNÜMÜZ YERLEŞMELERİNE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Ayşe Şimşek

Yüksek Lisans, Kent Çalışmaları ve Yönetimi Programı

Tez danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Kerem ÖZTÜRK

Ağustos – 2018, 192 sayfa

Eski dönemlerden itibaren insanlar yaşadığı fiziksel ortamlara uygun barınaklar yapmış, imkanları ölçüsünde deneme yanılma yöntemi ile bunları geliştirmişlerdir. Küçük veya büyük gruplar halinde yaşayan insanlar, ihtiyaçlarına ve inançlarına uygun yerleşim alanları meydana getirmişlerdir.

Uygarlığın başladığı bölge olarak kabul edilen Mezopotamya ile Anadolu ve Orta Asya Bölgesi'ndeki en eski yerleşim alanları günümüzden 13000 yıl evvel başlayan tarihleri ve sahip olduğu özellikleri itibariyle büyük önem taşımaktadır.

Tarıma bağlı yerleşikliğin esas olmaması, besin depolama yerleri, meydan ve kamu binası gibi ortak alanların düzenlenmesi, inançların bireysel ve toplumsal yapılaşmadaki belirleyiciliği, yerleşimi çevreleyen surlar, sokak düzenlemeleri en eski yerleşimlerde öne çıkan önemli özelliklerdir.

Anadolu'nun, medeniyetin temellerinin atıldığı bir bölge olduğu gerçeği yapılan kazı çalışmaları ile daha iyi anlaşılmakta, buradaki yerleşim yerleri eski dönemlerdeki yaşama ışık tutmaktadır. Sahip olduğu potansiyele rağmen mevcut araştırmaların yetersiz olduğu Orta Asya'daki eski dönem yerleşim örnekleri de, buranın önemli bir medeniyet alanı olduğunu göstermektedir.

Buna göre, kentleşmenin başlangıcı kabul edilen ve M.Ö. 3000'lere tarihlenen Uruk Dönemi'nden 8000-4000 yıl daha eski olan yerleşimler nitelikleri açısından dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, günümüz insanı için yeni yerleşim alanları planlanırken fiziksel ve sosyal açıdan eski dönem insanları ile birçok ortak paydaya sahip olduğumuz düşünülerek, eski yerleşimlerin bilgilerinden faydalanıp malzeme ve yoğunluk açısından modern yaklaşımlara alternatif olabilecek yeni yerleşim modelleri geliştirmek mümkündür.

ABSTRACT

APPLICATION EXAMPLES OF PRE-HISTORIC CITY MODELING TO TODAY'S SETTLEMENTS

Ayşe Şimşek

Master's, Urban Studies and Management Program

Thesis supervisor: Doctor Teaching Member Zeynep Kerem ÖZTÜRK

August – 2018, 192 pages

Since ancient times, people have built shelters suitable for the physical environments in which they live, and they have developed them by trial and error methods. Small or large groups of people living in groups have created settlements suitable for their needs and beliefs.

The oldest settlements in Mesopotamia and Anatolia and Central Asia, which are considered as the region where civilization began, are of great importance in terms of dates and features that began 13,000 years ago.

The lack of agricultural settlement, the arrangement of common areas such as food storage places, squares and public buildings, the determination of beliefs in individual and collective building, the walls surrounding the settlement, street arrangements are the most important characteristics of the oldest settlements.

The fact that Anatolia is a region where the foundations of civilization are laid is better understood by the excavations carried out here, and the settlement places shed light on the life of ancient times. Examples of ancient settlements in Central Asia show that this is an important area of civilization.

Accordingly, the beginning of urbanization was accepted and M.He. The settlements dating from the Uruk period dating from 3000 to 4000 years old are remarkable in terms of their characteristics.

As a result, it is possible to benefit from the information of the old settlements as an alternative to modern approaches in terms of material and density, considering that we have many common denominations with the old age people in physical and social aspects when planning new settlements for the people of today.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
ANAHTAR KELİMELEER LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	4
Araştırmanın Amacı	4
Araştırmanın Kapsamı.....	4
Araştırmanın Yaklaşımı	4
Araştırmanın Yöntemi.....	5
1. BİRİNCİ BÖLÜM	7
1.1. Yeryüzünün Meydana Gelişi.....	7
1.1.1. Dünyanın Oluşumu ve Geçirdiği Dönemler	7
1.1.2. Karaların Evrimi.....	7
1.2. Tarih Öncesi Dönemlerde Barınma.....	8
1.2.1. Paleolitik (Eski Taş) Dönem’de Barınma: M.Ö. 2.500.000-12.000	8
1.2.1.1. Alt-Paleolitik Dönem’de Barınma: M.Ö. 2.500.000-200.000	8
1.2.1.2. Orta-Paleolitik Dönem’de Barınma: M.Ö. 200.000-40.000	9
1.2.1.3. Üst-Paleolitik Dönem’de Barınma: M.Ö. 40.000-12.000.....	10
1.2.1.4. Mağaralar	11
1.2.1.4.1. Paleolitik Dönem’de Mağara Örneği	12
1.2.1.5. Paleolitik Dönem’de Barınaklar.....	13
1.2.1.6. Kebaran-Ohalo II Yerleşimi: M.Ö.18.000-12.000.....	14
1.2.2. Mezolitik ve Epipaleolitik Dönem’de Barınma ve Yerleşimler: M.Ö. 12.000-10.000	15
1.2.2.1. Çukur Tabanlı Yapılar	17
1.2.3. Neolitik Dönem’de Barınma ve Yerleşimler: M.Ö. 10.000-5. 500	18
1.2.3.1. Neolitik Dönem’de Yerleşimlerin Yayılımı.....	19
1.2.4. Kalkolitik Dönem’de Barınma ve Yerleşimler: M. Ö. 5500/5000-3500	20
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	21

2.1. Mezopotamya Bölgesindeki Kültürler ve M.Ö. 3000'e Kadar Bu Bölgedeki Yerleşimler	21
2.1.1. Mezopotamya'nın Tarihi ve Fiziksel Gelişimi Sürecinde Yerleşimler....	21
2.1.1.1. Mezopotamya'da Mezolitik ve Proto-Neolitik Yerleşimlerin Dağılımı	22
2.1.1.2. Bereketli Hilal Bölgesi'ndeki Yerleşimler	24
2.1.1.3. Natuf Süreci'nde Yerleşimler: M.Ö. 12.800-10.300.....	24
2.1.1.4. Harifyan ve Mureybetyen Kültürü'nde Yerleşimler	25
2.1.1.5. Geç Natufien Dönemi'nde Yerleşimler: M.Ö. 10000-9500.....	26
2.1.1.6. Mezopotamya'da Neolitik (PPNA) Dönem'de Yerleşimler: M.Ö. 10.000-8700	27
2.1.1.6.1. Mezopotamya Yerleşimleri Gelişim Kronolojisi: M.Ö. 10000-6500.....	28
2.1.1.6.2. Mezopotamya'da Neolitik Yerleşimler ve Özellikleri: M.Ö. 9500-8800	29
2.1.1.6.3. Mezopotamya'da Neolitik (PPNB) Dönem'de Yerleşimler: M.Ö. 8700-6800	31
2.1.1.6.4. Mezopotamya'da Erken ve Geç Neolitik Yerleşimlerinin Özellikleri.....	32
2.1.1.7. Mezopotamya'da Kalkolitik Dönem'de Yerleşimler	32
2.1.1.7.1. Hassuna-Samarra Kültürü'nde Yerleşimler: M.Ö. 6700-5200 ..	32
2.1.1.7.2. Halaf Kültürü'nde Yerleşimler: M.Ö. 5900-5300.....	34
2.1.1.7.3. Ubeyd Kültürü'nde Yerleşimler: M.Ö. 5300-3800.....	38
2.1.1.7.4. Tripartit Formlu Mimari.....	40
2.1.1.7.5. Uruk Kültürü'nde Yerleşimler: M.Ö. 3500-3000	42
2.1.1.7.6. Eynan (Ayn Mallaha) Yerleşmesi	46
2.1.1.7.7. Jerf-El Ahmar Yerleşimi	47
2.1.1.7.8. Khirokitia Yerleşimi	50
2.1.1.7.9. Eridu Yerleşmesi.....	51
2.1.1.7.10. Uruk Kenti.....	53
2.1.1.7.11. Habuba Kabira Kenti	57
2.1.2. İran'ın Tarihi ve Fiziksel Gelişimi Sürecinde Yerleşimler	60
2.1.2.1. Tepe Ali Koş Yerleşimi	61
2.1.2.2. Susa Kenti	62
2.2. Anadolu'da M.Ö. 3000'e Kadar Yerleşimlerin Gelişimi	63
2.2.1. Anadolu'da Paleolitik Dönem'de Barınma	64
2.2.1.1. Karain Mağarası	64
2.2.1.2. Yarımurgaz Mağarası	65
2.2.2. Anadolu'daki Mezolitik Dönem'de Yerleşimler	66

2.2.2.1. Körtiktepe Yerleşimi.....	68
2.2.2.3. Hallan Çemi Yerleşimi.....	71
2.2.2.4. Çayönü Yerleşimi	72
2.2.2.5. Göbeklitepe Yerleşimi	78
2.2.2.6. Nevalı Çori Yerleşimi	80
2.2.3. Anadolu’da Neolitik Dönem’de Yerleşimler	84
2.2.3.1. Mezraa-Teleilat Yerleşimi	85
2.2.3.2. Aşıklıhöyük Yerleşimi	88
2.2.3.3. Çatalhöyük Yerleşimi	91
2.2.4. Anadolu’da Kalkolitik Dönem’de Yerleşimler: M.Ö. 5500-3000.....	95
2.2.4.1. Orta Anadolu ile Göller Bölgesi’nde Yerleşimler	96
2.2.4.1.1. Bademağacı Yerleşimi	98
2.2.4.1.2. Hacılar Yerleşimi	100
2.2.4.2. Kuzeybatı Anadolu ve Trakya Bölgesi’nde Yerleşimler	102
2.2.4.2.1. Aşağıpınar Yerleşimi	104
2.2.4.3. İç ve Batı Anadolu’da Orta Kalkolitik Dönem’de Yerleşimler	105
2.2.4.3.1. Ulucak Höyük Yerleşimi.....	107
2.2.4.3.2. Aktopraklık Yerleşimi.....	109
2.2.4.3.3. Ilıpınar Yerleşimi	111
2.3. Orta Asya Bölgesinde M.Ö. 3000’e Kadar Olan Yerleşimlerin Gelişimi	117
2.3.1. Orta Asya’nın Tarih Öncesindeki Durumu	118
2.3.2. Hakas Türkleri Yerleşimi.....	119
2.3.3. Tıva Türkleri Yerleşimi	119
2.3.4. Orta Asya’da Neolitik Dönem Yerleşimleri	121
2.3.4.1. Güney Sibirya’da Yerleşimler.....	121
2.3.4.2. Kitoy Kültüründe Yerleşimler.....	121
2.3.4.3. Ceytun Kültürü’nde Yerleşimler.....	122
2.3.4.4. Mehrgarh Yerleşimi	128
2.3.4.5. Glazkov Kültürü’nde Yerleşimler.....	130
2.3.4.6. Moğolistan’da Yerleşimler	131
2.3.4.7. Amur Havzası’nda ve Mançurya’da Yerleşimler	132
2.3.5. Turan Ovası Yerleşim Yerleri.....	133
2.3.5.1. Kelteminar Kültürü’nde Yerleşimler	134
2.3.5.2. Anav Kültürü’nde Yerleşimler.....	135
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	139
3.1. Şehircilik Tarihi Araştırmalarından Yararlanılması.....	139
3.2. Şehre ve Konuta Farklı Yaklaşımlar	140

3.3. Kerpiç Yapılar	141
3.4. Hımmış Yapılar	144
3.5. Yerleşim Modeli Önerileri	146
3.5.1. Önerilere İlişkin Genel Vaziyet Planı	147
3.5.1.1. Önerilen Modeldeki Komşuluk Birimleri (2500-2700 Kişilik)	148
3.5.2. Konut ve Vaziyet Planları	149
3.5.2.1. Tholos Örneğine Göre Yerleşim Modeli.....	149
3.5.2.2. Hallan Çemi Örneğine Göre Yerleşim Modeli	150
3.5.2.3. Nevali Çori Örneğine Göre Yerleşim Modeli.....	152
3.5.2.4. Aktopraklık Örneğine Göre Yerleşim Modeli	153
3.5.2.5. Tripartit Yapı Örneğine Göre Yerleşim Modeli.....	155
3.5.2.6. Çayönü Yapı Örneğine Göre Yerleşim Modeli	157
3.5.2.6.1. Önerilen Modeldeki Konut Tiplerinden Oluşan Birim	160
3.6. Sonuçlar.....	163
3.7. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER.....	164
KAYNAKÇA.....	166
ÖZGEÇMİŞ	177

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Orta holosen sırasında Levant, Negev, Sina ve Nil Vadisi kronolojisi	28
Tablo 2.2: M.Ö. 10000-65000 Mezopotamya Gelişim Kronolojisi.....	29
Tablo 2.3: M.Ö. 3700-2000 Arasında Güney Mezopotamya'nın En Büyük Yerleşimlerinin Nüfusları	45
Tablo 2.4: Mezopotamya'da Yerleşimlerinde Aşamalar	46
Tablo 2.5: Mezopotamya Bölgesi Yerleşim Örnekleri	59
Tablo 2.6: Mezopotamya Bölgesi'nde İran Yerleşim Örnekleri.....	63
Tablo 2.7: Anadolu'da Mezolitik Dönem'deki Yerleşimler	66
Tablo 2.8: Balkanlar'daki Tarih Öncesi Dönem Yerleşimleri Karşılaştırmalı Tablosu	103
Tablo 2.9: Anadolu Bölgesi Yerleşim Örnekleri	113
Tablo 2.10: Orta Asya Bölgesi Yerleşim Örnekleri.....	137

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Karaların Evrimi	7
Şekil 1.2: İlk İnsanın Dünyaya Olası Yayılımı	9
Şekil 1.4: Bir Kaya Sığınağının 5 aşamalı Hipotetik (varsayımsal) Gelişimi.....	12
Şekil 1.5: Warkaini Mağarası.....	12
Şekil 1.6: İlk Adımlar-Paleolitik Dönem	13
Şekil 1.7: M.Ö. 12500'de Yeryüzünde Mağaralar ve Mamut Kemiğinden Evler	14
Şekil 1.8: İlk Epi Paleolitik Ohalo II yerleşmesi.....	15
Şekil 1.9: Dünya'da Paleolitik ve Mezolitik Buluntu Tesbit Edilen Önemli Yerler .	16
Şekil 1.10: Çatki/Çatma Kulübe ve Toprak Altı Barınak-hendek Ev	17
Şekil 1.11: Neolitik Oluşum Bölgesi	20
Şekil 2.1: Mezopotamya Haritası	21
Şekil 2.2: Eski Mezopotamya	22
Şekil 2.3: Mezolitik ve Proto-Neolitik Alanların Yakınoğu'da Dağılımı.....	23
Şekil 2.4: Bereketli Hilal Haritası	24
Şekil 2.5: Natufyen Yerleşim Alanları.....	25
Şekil 2.6: Natuf Kültüründeki Yerleşimler	26
Şekil 2.7: M.Ö. 10.000 – 9500'de Yerleşimler	27
Şekil 2.8: M.Ö. 9.500 – 8.800'de Yerleşimler	30
Şekil 2.9: M.Ö. 8.000 – 8.200'de Yerleşimler	30
Şekil 2.10: M.Ö. 8.200 – 7.500'de Yerleşimler	31
Şekil 2.11: M.Ö.7.500 – 7.100'de Yerleşimler	31
Şekil 2.12: Hassuna, M.Ö. 7000 – M.Ö. 7500	33
Şekil 2.13: M.Ö. 6000'de Kuzey ve Güney Mezopotamya	34
Şekil 2.14: Halaf Kültürü'nde Yerleşimler	35
Şekil 2.15: Halaf Kültürü'nün Yayılışı: M.Ö. 5500-5300	35
Şekil 2.16: Halaf Evleri Planı	36
Şekil 2.17: M.Ö. 5000'e Doğru Amik C, Halaf ve Erken Ubeyd Kültürleri	36
Şekil 2.18: Halaf Evleri.....	37
Şekil 2.19: Ubeyd Kültürünün Yayılım Alanı	38
Şekil 2.20: Ubaid Dönemi Dörtgen Planlı Konutları - Tell es-Sawwan yerleşimi ...	39
Şekil 2.21: Tepe Gawra - XIA Tabakası Mimari Yapıları.....	39
Şekil 2.22: Obeyd tapınağının yeniden kurma önerisi	40
Şekil 2.23: Ubeyd Dönemi Tell Madhur (Irak) Üç Bölmeli(tripartite) Konut Yapısı	41
Şekil 2.24: Mezopotamya MÖ. 4. Binyıl, Uruk kolonileri	43
Şekil 2.25: Nippur Topoğrafik Haritası	44
Şekil 2.26: Nippur'da Ziggurat ve Tapınak Kompleksinin Yeniden İnşa Planı.....	44

Şekil 2.27: Eski Mezopotamya Haritası.....	45
Şekil 2.28: Eynan (Ayn Mallaha).....	47
Şekil 2.29: Eynan Rekonstrüksiyon	47
Şekil 2.30: Jerf el Ahmar Yerleşmesinde Kült Binaların Konumu.....	48
Şekil 2.31: EA 30 Binası ve Mekan Organizasyonları	48
Şekil 2.32: EA 30 Binası, Plan ve Fotoğrafları	49
Şekil 2.33: Yakındoğunun En Eski Uygarlıkları	50
Şekil 2.34: Khirokitia Yerleşimi	51
Şekil 2.35: Eridu Obeyd Dönemi tapınak planı	52
Şekil 2.36: Eridu Tapınakları	52
Şekil 2.37: Eridu'da Tapınak	53
Şekil 2.38: Warka Yerleşimi-Eanna Kutsal Alan	54
Şekil 2.39: Uruk	55
Şekil 2.40: Uruk'ta taş yapısının yeniden inşası, Güney perspektifi	56
Şekil 2.41: Uruk'taki Anu Ziguratı'nın Canlandırma Çizimi	56
Şekil 2.42: Eanna Kutsal Alanı - Geç Uruk	57
Şekil 2.43: Geç Uruk Dönemi'nde Habuba Kabira'nın kent planı	57
Şekil 2.44: Rekonstrüksiyon, Habuba kabira, H konut binası Güney perspektif.	58
Şekil 2.45: Mezopotamya Yerleşim Kronolojisi.....	58
Şekil 2.46: Orta Zagros'un ön-neolitik ve erken neolitik yerleşimlerinin konumları ve rakımları	61
Şekil 2.47: Türkiye'nin Yer Şekilleri Haritası	64
Şekil 2.48: Antalya Karain Mağarası	65
Şekil 2.50: Anadolu'da Paleolitik ve Neolitik Dönem Merkezleri	67
Şekil 2.51: Taş tabanlı depolama birimleri ile yuvarlak planlı yapılar, 2014 kazısı..	69
Şekil 2.52: A185 Açması, Akeramik Neolitik Dönem, konut ve mazar.....	69
Şekil 2.53: Körtiktepe Kazı Resimleri	70
Şekil 2.54: Hallan Çemi Kazısı.....	71
Şekil 2.55: Hallan Çemi Planı.....	72
Şekil 2.56: Çayönü'nde Bir Barınak Örneği	73
Şekil 2.57: Çayönü Yerleşimi Evreleri	73
Şekil 2.58: Çayönü ilk ızgara planlı yapılar.....	73
Şekil 2.59: Çayönü Hücre Planlı Yapılar	75
Şekil 2.60: Çayönü Tepesi, ızgara Planlı Yapılar Evresi.....	75
Şekil 2.61: Çayönü Yerleşmesi Kafataslı Yapı.....	76
Şekil 2.62: Çayönü, 1987 yılı Yerleşim Planı.....	77
Şekil 2.63: Göbeklitepe 2010 Kazıları sonucunda mimari planı	78

Şekil 2.64: Göbeklitepe.....	79
Şekil 2.65: Nevali Çori Yerleşimi.....	81
Şekil 2.66: Nevali Çori Kazısından Resimler	81
Şekil 2.67: Kazı resimleri.....	82
Şekil 2.68: Nevali Çori'den köşeli planlı kutsal yapı	82
Şekil 2.69: Nevali Çori Kült Yapısı	83
Şekil 2.70: Saltaşlı yapının çizimi ve buluntu durumu	83
Şekil 2.71: Mezraa-Teleilat Höyüğü	85
Şekil 2.72: Mezraa-Teleilat Planı.....	86
Şekil 2.73: Havadan Mezraa-Teleilat.....	86
Şekil 2.74: IIC Evre'si, koridorlu yapılar.....	87
Şekil 2.75: Orta Anadolu Neolitik Dönem Yerleşim Yerleri Haritası.....	88
Şekil 2.76: Aşıklı'da M.Ö. 8500'de Oval Biçimli Kerpiç Bina.....	88
Şekil 2.77: Aşıklı M.Ö. 8000. Yerleşme Planı,.....	89
Şekil 2.78: Aşıklıhöyük Evleri.....	90
Şekil 2.79: Bir Boncuklu Höyük Binasının Rekonstrüksiyonu	91
Şekil 2.80: Çatalhöyük Genel Plan	91
Şekil 2.81: Çatalhöyük Duvar Resmi.....	92
Şekil 2.82: Erken Neolitik Dönem Çatalhöyük Yerleşmesinin Rekonstrüksiyonu ...	92
Şekil 2.83: Çatalhöyük Neolitik Antik Kenti.....	93
Şekil 2.84: Neolitik Dönem Çatalhöyük Yerleşim Örgüsü ve Konutlar.....	94
Şekil 2.85: Anadolu Kalkolitik Dönem Yerleşimleri.....	95
Şekil 2.86: Göller Bölgesi Neolitik – Kalkolitik Yerleşim Yerleri Dağılım Haritası	96
Şekil 2.87: Göller Bölgesi Neolitik ve Erken Kalkolitik Yerleşmeleri Göller Bölgesi	97
Şekil 2.88: Göller Bölgesi Yerleşme Büyüklükleri	98
Şekil 2.89: Bademağacı Erken Neolitik Dönem II Görünüm	98
Şekil 2.90: Bademağacı ENÇ II Dikdörtgen Planlı, Tek Odalı Ev	99
Şekil 2.91: Bademağacı EN II/3 Yerleşmesinin Görünümü ve Canlandırılması.....	99
Şekil 2.92: Hacılar'dan Bir Ev	100
Şekil 2.93: Hacılar VI. yapı katı.....	101
Şekil 2.94: Hacılar II. Tabaka	101
Şekil 2.95: Kuzeybatı Anadolu Neolitik Dönem Yerleşim Yerleri	102
Şekil 2.96: Marmara Bölgesi ve Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri.....	103
Şekil 2.97: Aşağıpınar Planları	104
Şekil 2.98: Aşağı Pınardan Görünüm.....	105
Şekil 2.99: Kalkolitik E.T.C. Yerleşmeleri Gösterir Anadolu Haritası	106

Şekil 2.100: Batı Anadolu Neolitik Dönem Yerleşim Yerleri Haritası	107
Şekil 2.101: Tabaka Mimarisi	107
Şekil 2.102: Ulucak Höyük Va Yapı Katı IV, Tabaka Mimarisi	108
Şekil 2.103: Dal-örgü ve çamur harç duvar yapım tekniği	108
Şekil 2.104: Aktopraklık Höyük	109
Şekil 2.105: Aktopraklık Höyük canlandırılması	110
Şekil 2.106: Aktopraklık Dörtgen Planlı Yapı	110
Şekil 2.107: Aktopraklık Höyük B Alanı	110
Şekil 2.108: Ilıpınar Çukur Yapı Çizimi	111
Şekil 2.109: Ilıpınarda Bir Neolitik Dönem Evi	112
Şekil 2.110: Ilıpınar Evre VI Sırasında Köyü Çevreleyen İki Katlı Evler	113
Şekil 2.111: Asya Siyasi Haritası	117
Şekil 2.112: İç Denizler ve Türkler'in Anayurdu	118
Şekil 2.113: Asya Fiziki Haritası	119
Şekil 2.114: Orta Asya Fiziki Haritası	120
Şekil 2.115: Güney Sibiry Neolitik Dönem Kültürleri	121
Şekil 2.116: Güney Türkmenistan'daki Erken Dönem Yerleşik Tarım Köylerinin Radyokarbon Kronolojisi	122
Şekil 2.117: Ceytun Kültürü	123
Şekil 2.118: Üçüncü Yapı Katı Seviyesine Ait Binaların Planı	125
Şekil 2.119: Ceytun Yerleşiminin Genel Görünümü	126
Şekil 2.120: İkinci Yapı Katı Seviyesindeki Ceytun Yerleşiminin Planı	127
Şekil 2.121: Mehrgarh Yerleşiminin Konumu	128
Şekil 2.122: Mehrgarh Neolitik Yerleşim Haritası	129
Şekil 2.123: Kazı resimleri	129
Şekil 2.124: Yanmış Çakıl Taşları ve Dönem IIA: Depolama İçin Kullanılan Bölmeli Yapılar	130
Şekil 2.125: Moğolistan Haritası	131
Şekil 2.126: Tamsak-Bulak Yerleşimi	132
Şekil 2.127: Amur Havzası	133
Şekil 2.128: Türklerin Anayurdu ve Göçler	133
Şekil 2.129: Zerefşan Irmağının Konumu	135
Şekil 2.130: Anav Kültürü	136
Şekil 2.131: Anav Kazılarında görüntüler	136
Şekil 2.132: Anau Yerleşiminin Konumu	137
Şekil 3.1: 'Kerpiç' Konulu Sempozyum Örnekleri	142
Şekil 3.2: Mesken Binaları Maliyetleri	144
Şekil 3.3: Hımış Duvar örneği, Safranbolu	144

Şekil 3.4: Hımış.....	145
Şekil 3.5: Önerilere İlişkin Genel Vaziyet Planı	147
Şekil 3.6: Komşuluk Birimi ve Birimler Arası Yol Düzenlemesi	148
Şekil 3.7: Tholos Örneğine Göre Konut Planı	149
Şekil 3.8: Tholos Örneğine Göre Yerleşim Modeli	150
Şekil 3.9: Tholos Örneğine Göre Yerleşim Görünümü	150
Şekil 3.10: Hallan Çemi Örneğine Göre Konut Planı	151
Şekil 3.11: Hallan Çemi Örneğine Göre Yerleşim Planı (32 birim, 128 kişi/ha) ...	151
Şekil 3.12: Hallan Çemi Örneğine Göre Yerleşim Görünümü (32 birim, 128 kişi/ha)	151
Şekil 3.13: Nevali Çori Örneğine Göre Konut Planı.....	152
Şekil 3.14: Nevali Çori Örneğine Göre Yerleşim Planı.....	153
Şekil 3.15: Nevali Çori Örneğine Göre Yerleşim Görünümü.....	153
Şekil 3.16: Aktopraklık Örneğine Göre Konut Planı	154
Şekil 3.17: Aktopraklık Örneğine Göre Yerleşim Planı	155
Şekil 3.18: Aktopraklık Örneğine Göre Yerleşim Görünümü	155
Şekil 3.19: Tripartit Yapı Örneğine Göre Konut Planı	156
Şekil 3.20: Tripartit Yapı Örneğine Göre Yerleşim Planı	156
Şekil 3.21: Tripartit Yapı Örneğine Göre Yerleşim Görünümü	157
Şekil 3.22: Çayönü Yapı Örneğine Göre Konut Planı	158
Şekil 3.23: Çayönü Yapı Örneğine Göre Yerleşim Planı	158
Şekil 3.24: Çayönü Yapı Örneğine Göre Yerleşim Görünümü	158
Şekil 3.25: Önerilen Tüm Konut Tiplerinin Görünümü.....	159
Şekil 3.26: Önerilen Modeldeki Konut Tiplerinden Oluşan Birim.....	160
Şekil 3.27: Görünüş-1	160
Şekil 3.28: Görünüş-2	161
Şekil 3.29: Görünüş-3	161
Şekil 3.30: Görünüş-4	162
Şekil 3.31: Görünüş-5	162

KISALTMALAR LİSTESİ

PPN : Çanak çömleksiz Neolitik Dönem anlamında PrePottery Neolithic'in kısaltılmış şeklidir. A, B, C takılan (PPNA gibi) ise bu dönemin alt evrelerine verilen harflerdir.

ENÇ :Erken Neolitik Dönem

ÇÇN :Çanak Çömlekli Neolitik. A, B, C takılan (ÇÇNA gibi) ise bu dönemin alt evrelerine verilen harflerdir.

ANAHTAR KELİMELER LİSTESİ

HÖYÜK : Belirli bir döneme ait tabaka veya tabakalar grubu, kültür katı veya yapı katı olarak adlandırılır. Birden fazla kültür katının üst üste birikmesinden meydana gelen üstü düz suni tepelere **höyük** denir. Höyükler iskan ya da yerleşme alanlarıdır. Höyükler art arda gelen yerleşimlerin birikimidir. Türkçe’de höyük olarak adlandırılan yükselti, Arapça’da “tel”, İran ve Orta Asya’da “tepe” olarak ifade edilir.

ARKEOLOJİDE TARİHLEME: Arkeolojik kazıların temel hedefi kazı yapılan alandaki farklı tabakaları belirleyebilmektir. Kazılan toprağın özellikleri (rengi, içeriği vb) ve elde edilen buluntular takip edilerek üst üste (veya yan yana) sıralanmış karmaşık tabakalar tespit edilebilir . En altta yer alan kültür tabakası bir üstteki tabakadan daha eskidir, daha büyük rakamla ifade edilir.

C-14 METODU : Arkeolojik kazılarda içinde karbon elementi bulunan çeşitli buluntular elde edilir. Karbon içeren buluntularda eser olarak bulunan radyoaktif ¹⁴C (radyokarbon) izotopunun yoğunluğu ya da radyo aktivitesi ölçülerek buluntular tarihlenebilir.

GİRİŞ

İnsanın temel gereksinimlerinden olan barınma, tarih boyunca çeşitli aşamalardan geçmiş; sosyal bir varlık olan insanın toplum halinde yaşaması sonucu yerleşimler oluşmuştur.

Tez konusu, şehircilik açısından “İnsanlığın bütün geçmişi içinde bizlerin hayatını hala zenginleştirebilecek ve değiştirebilecek olan şeyler nelerdir?” (Garaudy, 2016,s.7) anlayışı içinde belirlenmiş olup, kentleşme başlangıcı kabul edilen Uruk dönemine (yaklaşık M.Ö. 3000) kadar olan süreç ele alınmıştır.

Bugünkü arkeolojik veriler, tarihte ilk kent ve kentleşme olgusunun Güney Mezopotamya'da Uruk (Warka) ve çevresinde gerçekleştiğini göstermektedir. Eski Yakınoğu kentlerine yönelik ilk arkeolojik araştırmalar 19. Yüzyıl ortalarında başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda eski dönem tarihçilerinin ' ilk dönem kenti' kavramı üzerine çalışmaya ve bunu tanımlamaya başladıkları sürece de karşılık gelmektedir (Çevik, 2015).

Bu çalışmada amaç, incelenen 5-15 bin yıl önceki yerleşimleri bugünün kent kriterleri ile değerlendirmek yerine nüfus, yoğunluk, alan büyüklüğü ve sosyo-ekonomik anlamda o dönemin şehircilik ilkelerini ortaya koyarak bu verilerden faydalanmaktır.

Tarihi varoluşumuz ile insanlığın genel tarihi akışı arasında anlamlı ve bizi özne kılan bir irtibat kurma çabası tarihi derinlik çalışmasının temelini dokumuştur (Davutoğlu, 2016, s. 15).

Şehir ve mekân anlayışı, tarih boyunca farklı bilimler ve bilim insanları tarafından yorumlanmıştır.

Şehirlerin, insanların daha iyi bir hayat sürmek için toplandıkları yerler olduğunu ifade eden kişi antik Yunan bilgini Aristo 'dur.

İbn Haldun, bina ve yapıların ancak yerleşik yaşam sürenler tarafından inşa edildiğini çünkü binaları yapmak için, yapı işlerinde usta ve becerikli olmak gerektiğini belirtir (Mukaddime, 2015,s. 261). Ona göre, hayatın ilk dönemlerinde başlayan bu sanat (ustalık, mimarlık) sanatların en eskisidir ve şehirlerde ve köylerde

yaşamak ve barınmak için barınaklar ve evler yapabilme sanatıdır. Bu sanatların ilerleme derecesine göre şehirlerde evlerin özelliklerinin şekillendiğini ifade eden İbn Haldun, ev, konak ve başka yapılarda mimari şekillerin nefisliğinin görüldüğünü, bina ve heykellerin güzel bir şekil ve mimari ile sağlam ve büyük olarak yapıldığını söyler (Mukaddime, 2015,ss.373-383-385).

Şehir halkının evlerini yüksek olarak bina ettiğini, saraylar ve konak vücuda getirip binaları yükseltirken şeklini, yapısını güzel ve sağlam yaparak sanat ve sanayi alanında ilerlemenin son haddine vardıklarını bu binalara sular getirdiklerini belirtir (Mukaddime; 304). İbn Haldun'a göre, "Yapı, ev, kasaba ve şehir gibi sığınak yerleri rahatlığın, geçim genişliğinin ve medeniyetin gerek ve taleplerinden iken göçebeler ise (bedevi olan, kır yerleşmelerinde yaşayanlar) buna benzer evler yapmayı düşünmezler" (Mukaddime, 2015,ss.373-383).

Turgut Cansever ev için; "Ev şehrin ilk yapı taşı olup, insanın barınma zaruretinin bir ürünü ve aynı zamanda ailenin yaşama çevresi ile insandan insana ilişkilerin de aileler arasındaki ilişkilerin de meydana gelmesi yolundaki gelişmenin de birinci aşamasıdır" (Cansever,2010,s.18) der.Şehir için ise " Şehir, insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en büyük, en önemli fiziki ürün ve insan hayatını çerçeveleyen bir yapı olup bu yapıya biçim veren tercihleri belirleyen inançlarından, dinden hareket ederek insanlar ve toplumlardır. Şehir, insanlar arasındaki ilişkilere, toplumsal hayata, biçim veren, ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı, sosyal mesafelerin en aza indiği yerdir" (Cansever, 2010,s.18) demektedir.

Medeniyet-şehircilik ilişkisini Sadettin Ökten "Şehir, topluma mal olan, toplumun kodlarına işleyen medeniyet tasavvurunun hayata yansıdığı yerdir. Topluma mal olmuş hiçbir tasavvur, hiç bir mutabakat, şehir kurmadan hayata geçmez. Şehir, medeniyet tasavvurunun olmazsa olmazıdır. Şehirleşmeyen bir tasavvur zamanla kendisine duyulan inancı, itikadı, güveni de yitirir" (Ökten, 2015, s.146) yaklaşımıyla ifade etmiş; sosyolog Ali Şeriati ise "Eğer bir şehri bilinçli insan düşünerek üretir, meydana getirir ve bu hayat biçiminde daha iyi yaşayabileceğini, refah ve emniyetinin daha iyi olacağını düşünürse, o vakit şehircilik medeniyetin bir parçası kabul edilir" (Şeriati, 2016,s.30) şeklinde yorumlamıştır.

Şehircilik açısından öncü ve örnek kabul edilen Yunan ve Roma şehirlerinden evvelki medeniyetlerin önemi, son dönemlerdeki arkeoloji verileriyle bugün daha net ortaya konmuş durumdadır.

İlkçağın yazılı ve yazısız dönemlerinin toplumlara söz konusu olduğunda arkeoloji birinci derecede önemli bir rol oynamaktadır. Kentsel alanının, ona can veren toplumun bir yansıması olmasından hareketle kimi toplumlar, ölü gömme alışkanlıkları ya da üretim maddeleri yönünden olduğu kadar **şehircilik** yönünden de incelenmelidir. Kent planı o kentin tarihinin tamamının ifadesidir, plan temelinde kentin ilerlemesi ve gerilemesi, sürekli unsurları ve değişime uğrayan özellikleri saptanabilir. Demek ki bu tarihin aşamalarını anlamlı bir bütünlük gösteren bir alan üzerinde yeniden oluşturmak gerekmektedir. Roma-Yunan şehirlerindeki anıtsallıktan gözleri kamaşmış kent bilimcileri, daha eski olan kentlere çok az ilgi göstermişlerdir (Huot,2000, ss.14-15).

Dolayısıyla “Mesele, insanlık medeniyetine batının katkısını inkar değil; ancak bütün kültürlerin tek kaynağı Romalılar ve Greklerdir şeklindeki klasik önyargıdır” (Garaudy, 2016, s.7).

Anadolu’da ivme kazanan Neolitik Dönem kazıları, habitat kavramının temelini oluşturan “yerleşme”nin en eski örneklerini vermiş, yerleşmeyi oluşturan yapı ve açık alanların gelişimini tüm aşamaları ile ortaya koymuştur (Özdoğan, 1996).

Tarihte ortaya çıkan ilk kentler, insan topluluklarının sahneye çıktıkları süreçte karşılaştıkları problemlere değişik veya benzer çözümler buldukları ve başarıları ölçüsünde gelişme kaydettikleri bir sırada, Doğu’da görülen ve belirli ilişkilere bağlı örgütlü bir gelişmenin sonucu olarak değerlendirilebilir (Tuna, 2013, s.185).

Buna göre, tarihsel açıdan şehirciliğin aşamalarını tahlil ederek bugünkü uygulamaları geçmişle karşılaştırıp eskidönemlerden elde edilen verilerden faydalanmak mümkündür.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde nüfusun yaklaşık % 65’i kentlerde yaşamasına rağmen, bu oran tarihsel olarak geriye gidildikçe düşmektedir. Örneğin gerçek demografik verilerin elde edilebildiği M. S. 1000-1800 döneminde Avrupa’da nüfusun sadece % 10-12’si, ABD de ise 1820’lerde halkın % 60’ı kentlerde

yaşamıştır. Bu süreçte insanların yaklaşık %90 'ının hiçbir zaman kentlerde yaşamadığı, belki hayatı boyunca da hiç kent görmediği anlamına gelmektedir (Çevik, 2015,s.3).

Bugün şehirlerin nüfusu ve yoğunluğu gittikçe artarken, sorunları da hızla çoğalmaktadır. İnsanı fiziksel ve ruhsal açıdan mutlu edecek şehirlerin inşası için tarihsel veriler bilgilendirici ve ufuk açıcı olabilir.

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, tarihte ilk kent olarak kabul edilen Uruk'un başlangıcına kadar (M.Ö. 3000), olan dönemde Asya bölgesindeki yerleşimlerin gelişiminin irdelenmesi ve bu bilgilerden faydalanılarak bir yerleşim modeli oluşturulmasıdır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Asya kıtasında M.Ö. 3000'e kadar barınma ve yerleşimlerin nasıl başlayıp geliştiğini kronolojik olarak ortaya koyup, insanın eski dönemlerde barınma sorununa getirdiği çözümleri, yerleşimlerin niteliklerini irdelenmek ve bu örneklerden elde edilen bilgilerin kullanılacağı yeni yerleşim modeli geliştirmektir.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma bölgesi Asya kıtası olarak belirlenmiş olup, farklı özelliklere sahip olan Mezopotamya, Anadolu ve Orta Asya bölgeleri ayrı bölümlerde incelenmiş; M.Ö. 3000'e kadar olan dönem ele alınmıştır.

Araştırmanın Yaklaşımı

Araştırmanın yaklaşımı, üç ana bölüme ayrılabilir.

1. Bölümde, ilk insandan itibaren tarihsel dönemlere göre barınma ve yerleşim aşamaları örneklendirilerek irdelenmesi.

2. Bölümde şehircilik açısından Asya bölgesinin; Mezopotamya , Anadolu ve Orta Asya başlıkları altında incelenmesi. Mezopotamya bölgesinin, kültür aşamaları açısından değerlendirilip örnek yerleşimlerin verilerinin ifade edilmesi. Anadolu'da söz konusu dönemdeki yerleşimlerin bölgeler bazında gruplandırılması ve kronoloji göz önüne alınarak örnek yerleşimlerin irdelenmesi. Orta Asya'daki mevcut veriler nispeten az olsa da bölgedeki gelişim ortaya konarak, öne çıkan yerleşim birimlerinin değerlendirilmesi.

3. Bölümde, incelen yerleşim özellikleri dikkate alınarak 10 bin nüfuslu, kerpiç malzeme ağırlıklı, düşük yoğunluklu, tek katlı bahçeli evlerden oluşan bir yerleşim modeli oluşturulması.

Araştırmanın Yöntemi

Belirlenen amaca uygun olarak, M.Ö. 3000'e kadar Asya bölgesindeki yerleşimlerin gelişim sürecini incelenmesinde kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır.

Eski dönemlerin konu edildiği tarih kitapları ve arkeolojik çalışmalar araştırılmış, Açık Öğretim Fakültesi'nin yayınları olan Uygarlık Tarihi ve Anadolu Arkeolojisi kaynaklarından faydalanılmıştır. İnternet üzerinden ilgili makaleler ve görseller incelenmiştir. Seçilen yerleşim yerlerinin kazı raporlarındaki bilgilerden yararlanılmıştır.

İlk bölümde, yeryüzünün gelişimi ortaya konmuş, insan türleri ve yeryüzündeki dağılımı, haritalar ile ifade edilerek, Paleolitik Dönem ve ilk barınaklar olan mağaralar hakkında bilgi verilmiştir. Mezolitik, Neolitik ve Kalkolitik Dönem yerleşimlerinin genel özelliklerine değinilmiştir.

İkinci bölümde, M.Ö. 3000'e kadar olan dönemde Asya Bölgesi'ndeki yerleşimlerin araştırılmasındaki yöntem, farklı nitelikleri nedeniyle Mezopotamya, Anadolu ve Orta Asya olarak ayrı başlıklar altında incelenmesidir.

Holosen (M.Ö. 12500) döneminde uygun iklimi ve fiziksel özellikleri nedeniyle ilk yerleşimlerin görüldüğü Mezopotamya'da yerleşim alanlarındaki değişim bin yıllık süreçleri ifade eden haritalarla gösterilmiş, genel bilgiler verilmiştir. Burada görülen yerleşimler; Hassuna-Samarra, Halaf, Ubeyd, Uruk kültür dönemlerinin özellikleri açısından ele alınmış ve bunların birbirlerine olan etkileri ile geçiş süreçleri belirtilmiştir. Söz konusu dönemde bölgede yeralan İran

yerleşimlerinin gelişimine de değinilmiştir. İlk kent olduğu kabul edilen Uruk hakkında bilgi verilmiştir. Mezopotamya bölgesinde farklı özellikleri nedeniyle seçilen örnek yerleşimler, görsel veriler ve bilgiler ışığında incelenmiştir.

Anadolu'daki yerleşimler mağaralardan itibaren ele alınmış, Mezolitik Ve Neolitik Dönemler'e göre gruplanan yerler ayrıntılarıyla ifade edilmiştir. Kalkolitik Dönem'de atış gösteren yerleşim yerleri, Orta, Kuzeybatı ve Batı Anadolu Bölgeleri'nin haritalarında gösterilmiş ve genel özellikleri belirtildikten sonra seçilen yerleşimler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Haritalarda görülen onlarca yerleşim yerinin her biri ayrı bir tez konusu yapılabilecek kapsamda olup, öne çıkan özellikleri itibariyle örnekler belirlenmiştir.

Orta Asya'da eski dönemlerden itibaren yerleşime elverişli bir iklim ve ortamın hakim olduğu anlatılarak en eski Türk yerleşimleri hakkında genel bilgi verilmiştir. Neolitik Dönem'den itibaren görülen, bütün alana yayılan tüm kültürlerin görsel veri ve bilgileri incelenmiştir. Ceytun Kültürü ve Mehrgarh yerleşimi kapsamlı olarak anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, ortaya konulan tüm tarihi bilgilerden faydalanılarak yeni bir yerleşim modeli oluşturmak hedeflenmiştir. Kerpiç malzemesinin kullanımı ve coğrafi benzerlikler nedeniyle, Anadolu'da bulunan eski yerleşimler modelin oluşmasında esas alınmıştır. Sözkonusu yerleşim modelinin Orta ve Doğu Anadolu'da uygulanması amaçlanmaktadır.

Sonuç bölümünde, literatür araştırmasından elde edilen veriler yerleşimlerin gelişimi ve nitelikleri açısından maddeler halinde değerlendirilmiştir.

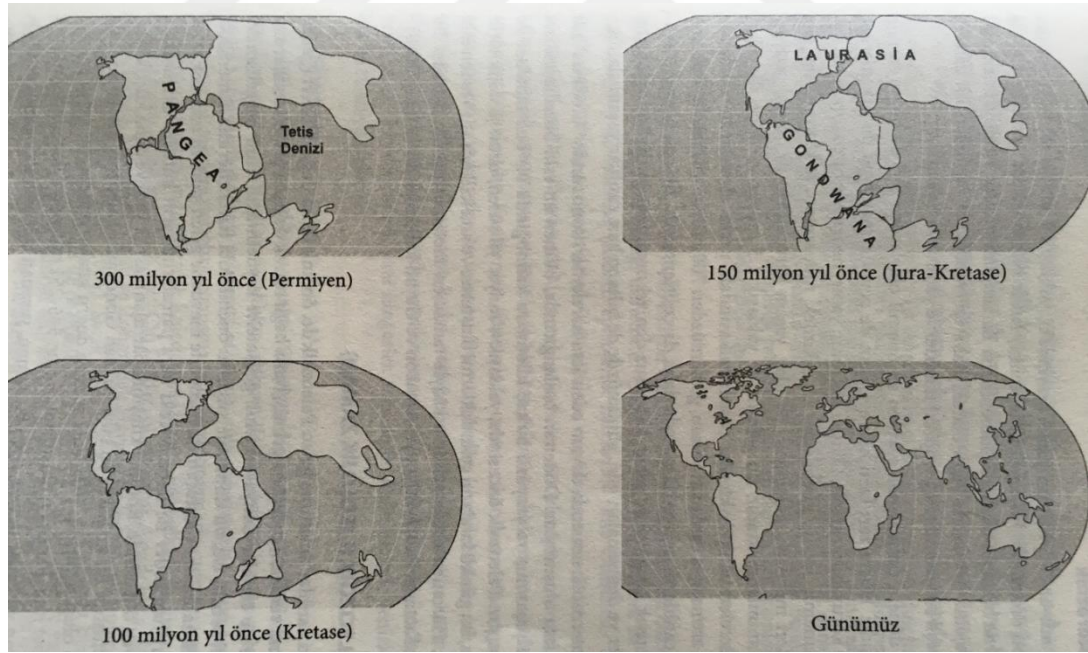
1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Yeryüzünün Meydana Gelişi

1.1.1. Dünyanın Oluşumu ve Geçirdiği Dönemler

Big Bang (Büyük Patlama)'ın yaklaşık 13,7 milyar yıl önce gerçekleşmesi ve yerçekiminin etkisiyle, yıldızlar ve gezegenlerden meydana gelen galaksiler oluşmuştur. 4,5 milyar yıl önce de güneş sistemimizin gezegenlerinden biri olan dünya meydana gelmiştir. Önce gaz ve toz bulutu halinde olan dünyanın sıcaklığı, basıncın yükselmesi ve radyoaktif elementlerin parçalanmasıyla artmıştır. Bu ısınma sebebiyle iç kısım akıcı bir hal alarak maddeler ağırlıklarına göre içten dışa doğru dizilip ağır metaller merkeze, bileşikler ile hafif metaller de dış kısma yığılmışlardır. Litosfer adı verilen dış yüzey zamanla soğuyup kabuk bağlayarak, canlıların yaşayacağı ortam oluşmuştur (Şahin, 2016,ss. 15-16).

1.1.2. Karaların Evrimi

Şekil 1.1: Karaların Evrimi (Güven, 2016,s. 13)

Günümüzden 200 milyon yıl önce dünya, çok farklı görünmekteydi. Yer hareketleri sebebiyle zamanla, kıtaların şekilleri ve yerleri oldukça değişmiştir. Bu durum 'kıta kayması' olarak tanımlanır. İlk memelilerin ve dinazorların ortaya çıktığı dönemde, tüm kıtalar beraber tek parça halinde olan dev bir kıtaydı. Bu kıtanın adı 'bütün yerler' anlamına gelen 'Pangea'dır. Pangea, yaklaşık 200 milyon

yıl önce parçalanmaya başlamış ve biri güney yarım kürede, diğeri kuzey yarım kürede bulunan iki büyük kıtaya bölünmüştür. Bunlardan güneydekine Gondwana ve kuzeydekine de Laurasia adı verilir. Kıtaların parçalanarak birbirinden ayrılmasıyla oluşan coğrafi engeller, çevresel bir çeşitlilik meydana getirmiştir (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 4).

1.2. Tarih Öncesi Dönemlerde Barınma

Paleolitik Dönem, Mezolitik Dönem, Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönemler; tarih öncesini, yani yazıdan önceki dönemleri temsil eder (Uygarlık Tarihi, 2013, s.7).

1.2.1. Paleolitik (Eski Taş) Dönem’de Barınma: M.Ö. 2.500.000-12.000

Paleolitik (Eski Taş) Dönem, insan elinden çıkan ilk ürünlerin, yani en eski teknolojiyi temsil eden taş aletlerin yapıldığı dönemdir. Besin toplayıcılığı ve avcılık ile geçinen Paleolitik Dönem insanları göçebe topluluklardır. Bu toplulukların ikamet ettiği geçici konak yerleri, genellikle kaya altı sığınakları ile doğal olarak korunaklı mağaralardır.

Paleolitik Dönem, üç döneme ayrılmaktadır: Alt Paleolitik Dönem, Orta Paleolitik Dönem ve Üst Paleolitik Dönem. Paleolitik Dönem, ilk yerleşimlerin ortaya çıkmaya başladığı Epipaleolitik ya da Mezolitik Dönem’in başlamasıyla sona erer.

1.2.1.1. Alt-Paleolitik Dönem’de Barınma: M.Ö. 2.500.000-200.000

Yaklaşık günümüzden 2.5 milyon yıl ve 200 bin yıl önceki zamanı kapsayan Alt Paleolitik dönemde yaşayan ilk insanlar ‘Homo habilis ve Homo erectus’tur (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 8).

Grup halinde örgütlenen Homo erectusların, avcılık yaptıklarını gösteren deliller vardır. Böylece bir avcının tek başına avlayamayacağı büyük hayvanları avlayabilmişlerdir. İnsanlar tarafından ateşin bilinçli olarak kullanılmaya başlanması, Homo erectuslara özgü olan çok önemli bir yenilik olup; 1.5 milyon yıllık en eski ateş izleri, Afrika’da bulunmuştur (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 10).

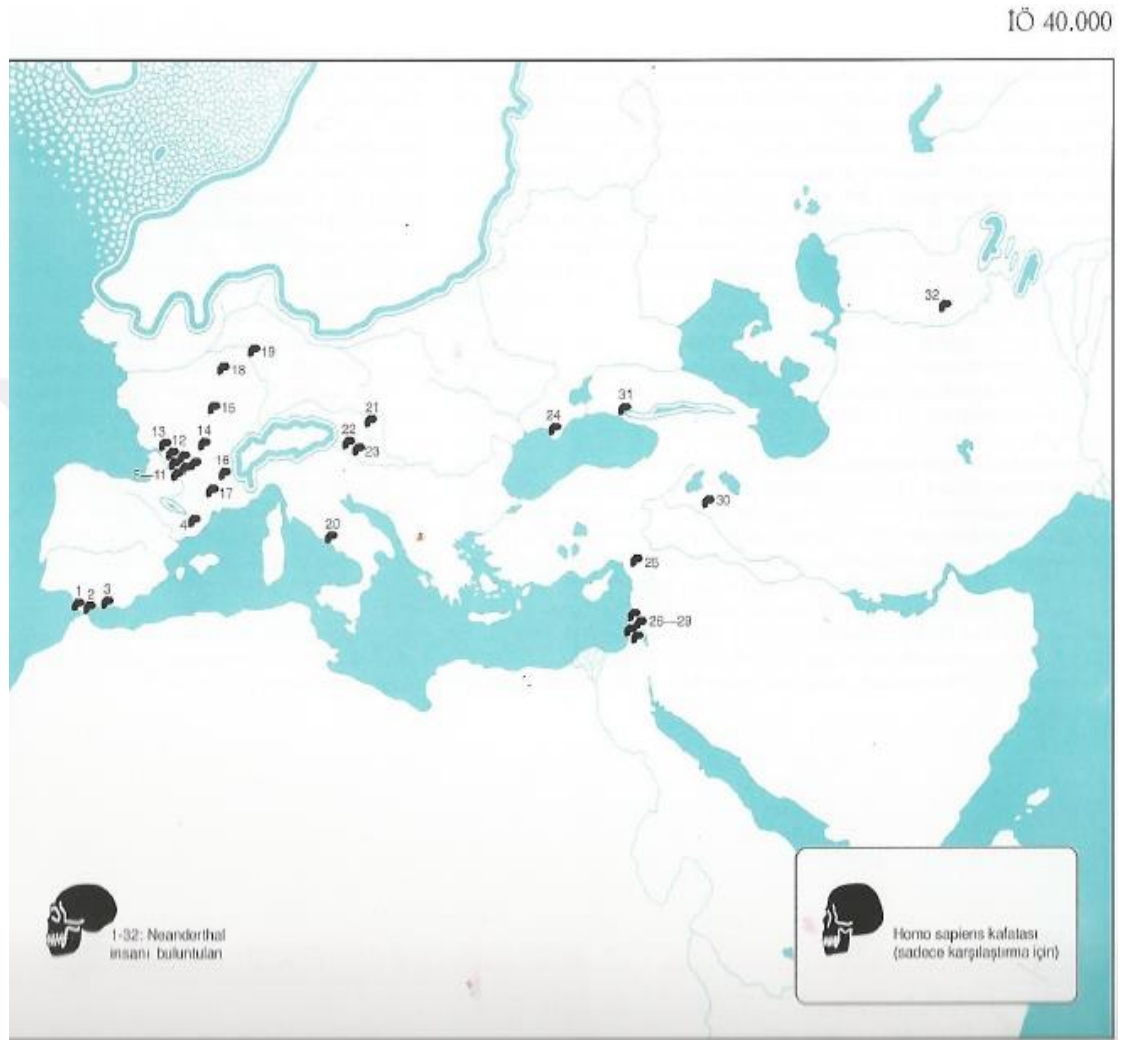
Şekil 1.2: İlk İnsanın Dünyaya Olası Yayılımı

1.2.1.2. Orta-Paleolitik Dönem’de Barınma: M.Ö. 200.000-40.000

Yaklaşık günümüzden 200- 40 bin yıl arasındaki süreci kapsamakta olup, bu dönemde görülen Homo Neandertaller Avrupa’da, Orta Asya ve Yakın Doğu’da yaşamışlar, fosilleri ise Fransa, Almanya, İtalya, Hırvatistan, İsrail, Irak ve Özbekistan’da bulunmuştur (Uygurluk Tarihi, 2013, s. 11).

Neandertaller, ölümlerini gömen ilk insanlardır. Ölüler, mezara konulurken elleri çenenin altında birleştirilmiş ve bacakları karına doğru çekilmiş bir biçimde; anne karnındaki ceninin duruşuna benzer şekilde yerleştirilmiş ve ölünün yanına şifalı bitkiler ve taş aletler konmuştur. Ölü gömme anlayışının gelişmesi, Neandertallerin ölümü ve yaşamı düşündüklerinin, ölüme bir anlam yüklediklerinin ve ölen soydaşlarına da özen gösterdiklerinin bir ifadesidir. İnsanlık tarihinde ilk kez Neandertallerle birlikte ortaya çıkan ölümle kurulan bu bağ, bundan sonra da sürekli var olmuştur. Hem de kültürel, hem fiziksel özellikleri bakımından soğuk iklim şartlarına oldukça uyum sağlamış olan Neandertaller, Buzul Dönem’inin bitişiyle

değişen yeni iklim koşullarına uyum sağlayamamışlardır. Homo sapiens ile Neandertal insanların iki ayrı tür olduğu, Neandertal fosillerinden elde edilen DNA'nın analizi ile ortaya konmuştur. Homo sapiensler dünyadaki tek insan türü haline gelirken, Neandertaller ortadan kalkmıştır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 11).

Şekil 1.3: M.Ö. 40000'de Yeryüzünde İnsanın Dağılımı (McEvedy, 2010, s.15)

1.2.1.3. Üst-Paleolitik Dönem'de Barınma: M.Ö. 40.000-12.000

Yaklaşık günümüzden 40 bin ilâ 12 bin yıl önceki bu dönemde yaşayan Homo sapiensler son insan türü, yani modern insan olup bugün dünya üzerindeki tüm insanlar bu türün üyesidirler (Uygarlık Tarihi, 2013, s.12).

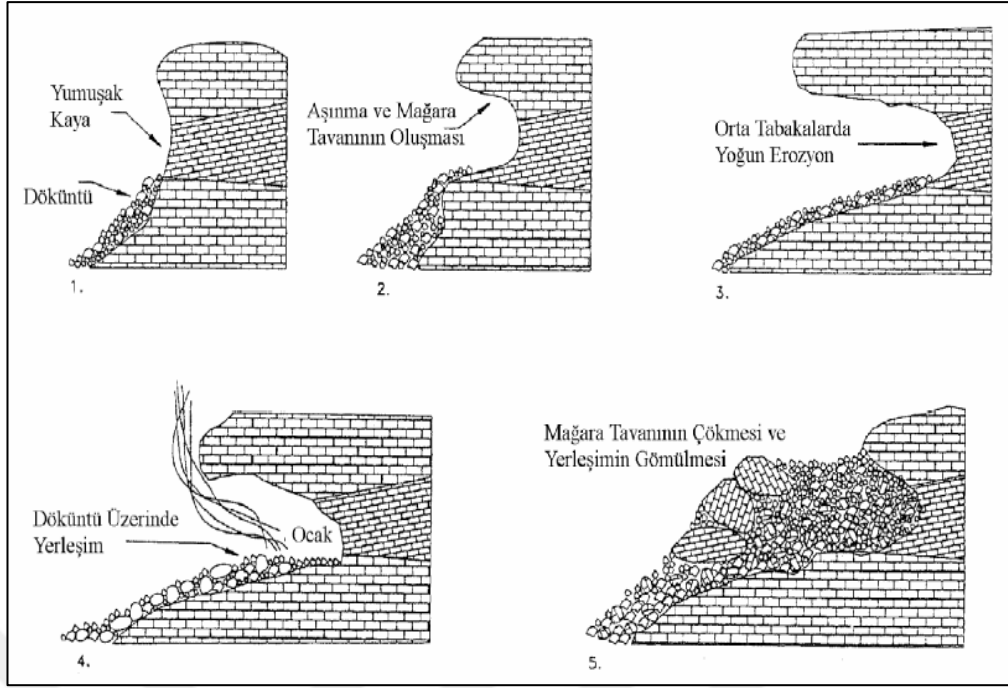
Afrika'da bulunan en eski Homo sapiens fosilleri, günümüzden 130 bin ilâ 100 bin yıl öncesine ait olup, tüm buluntular Afrika'dan çıkış modelini desteklemektedir. Avrupa'daki fosiller 40 bin yıl öncesine, Ortadoğu'daki fosiller ise 90 bin yıl öncesine tarihlenir.

Afrika, Asya ve Avrupa'da olduğu gibi Amerika ve Avustralya kıtalarına kadar yayılan Homo sapiens toplulukları, 50-60 bin yıl önce Avustralya kıtasına göç etmiş, günümüzden 20 bin ilâ 15 bin yıl öncesinde Amerika kıtasına ulaşmışlardır. Alaska ile Sibiryaya arasındaki Bering Boğazı'nı aşarak Asya'nın kuzeyinden Amerika'nın kuzeyine doğru oluşan geçiş, deniz seviyesinin o dönemde düşük olması sonucu kolaylaşmıştır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 13).

Yaklaşık 20-30 kişilik gruplar halinde yaşayan ilk insanların bir kısmı, grup kalabalıklaştığında ana gruptan ayrılıp geçimini başka yerlerde aramaya başlamaktadır. Bu arayış insanların dünyaya yayılmasının ilkel aşamalarını oluşturmaktadır. Hızla nüfusları artan ilk insanlar, kuşak başına 35-50 kilometre yol alarak dünyaya yayılmışlardır. Afrika'dan çıkan ilk insanlar, diğer uzak doğu ve uzak batıya kadar yayılmıştır (Güven, 2016, ss. 26-27).

1.2.1.4. Mağaralar

Tarih öncesi dönemin insanları, çoğunlukla yaşamak için mağaraları seçmişlerdir. Ayrıca bu zamanda çok sayıda açık hava yerleşmesi de mevcuttu. Yaşadıkları yerlerde insanlar soğuktan, kardan, nemden, rüzgârdan, saldırgan hayvanlardan korunmuşlardır. Yaşadıkları mekânı yaptıkları işlere, kültürel ve sosyal örgütlenmelerine de uygun hale getirmişlerdir. Çoğunlukla da sapa olmayan bir ırmağın kıyısındaki mağaraları ve bir vadiye egemen bir kaya altındaki sığınakları seçmişlerdir. Doğal barınak, bu durumda yeniden düzenlenmiş olmakta, bazen mağaranın içinde inşa edilmiş barınak görülmektedir (Yıldırım, 2011, s. 28).

Şekil 1.4: Bir Kaya Sığınağının 5 aşamalı Hipotetik (varsayımsal) Gelişimi (Rapp ve Hill, 1998, s.68)

1.2.1.4.1. Paleolitik Dönem’de Mağara Örneği

Warkaini, İran’ın zengin Paleolitik Dönem buluntu alanlarının tespit edildiği Orta Batı Zagros Bölgesinde, Kermansah Vadisi’nin kuzey batısında bulunmaktadır. 1995 yılında bölgede sürdürülen çalışmalarda tespit edilen kayaaltı sığınağı, deniz seviyesinden 1400m yüksektedir ve 13m uzunluğa, 4m genişliğe ve yaklaşık 1.20 m yüksekliğe sahiptir (Shidrang, 2005, s.78).

Şekil 1.5: Warkaini Mağarası (Shidrang, 2005, s.78).

1.2.1.5. Paleolitik Dönem’de Barınaklar

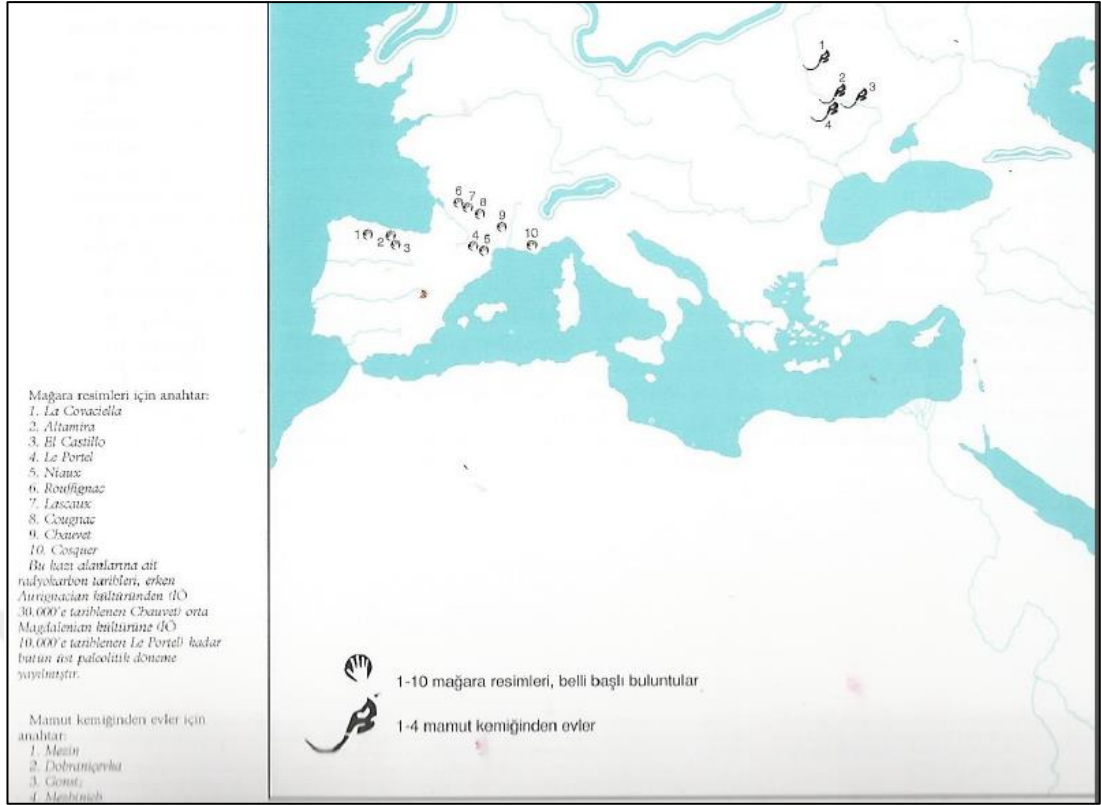
Paleolitik Dönem’in sonlarına doğru, önceki dönemlerde olduğu gibi insan toplulukları yine doğal mağaralarda, kayaaaltı sığınaklarında, açık alanlarda inşa ettikleri kulübelerde ve çadırlarda yaşadılar. Yuvarlak, elips ya da dikdörtgen planda olan kulübeler, toprağa yarı yarıya gömülü biçimde yapılmıştır. Çok soğuk geçen dönemlerde, böylece ısı kaybı en az düzeye indirilmiştir. Üst Paleolitik Dönem Sibiryaya insanları, çoğunlukla bu tür kulübelerde yaşamışlardır. Kulübelerin ve çadırların duvarlarını mamutların dişleriyle örmüş, daha sonra da hayvan derisi ile kaplamışlardır. Bu kulübelerin çapı, bazen 42 metre kadar olabilmıştır. Yapımında 95 mamutun kemiğinin kullanıldığı tespit edilen böyle bir kulübede birkaç ailenin yaşadığı tahmin edilmektedir. Her kulübede ocak yapılmış, bu ocaklarda ısınmak amacıyla yağlı mamut kemikleri yakılmış, yanan ocağın dumanı ise bir baca ile tahliye edilmiştir. Kulübe zeminine yassı taşlar ve kalker plaketer döşenerek, araları kumla doldurulmuş ve zemin sağlamlaştırılmıştır. Tabanlar bazen kille sıvanmış, bazılarının tabanında kırmızı boya tespit edilmiştir (Childe, 2007, s. 38; Özbek, 2011, s.205)

(Mehmet Özdoğan, “İlk Adımlar-Paleolitik Çağ”, *Arkeo-Atlas*, S. 1, İstanbul, 2002, s.55)

Şekil 1.6: İlk Adımlar-Paleolitik Dönem (Özdoğan, 2002, s. 55)

Şekil 1.6’da, kulübelerin temsili bir çizimi ile kulübe yapımında kullanılan Ukrayna’daki Mezirich’te rastlanan mamut ve diğer iri hayvanlara ait iskelet ya da diş parçaları görülmektedir (Özdoğan, 2002, s.55).

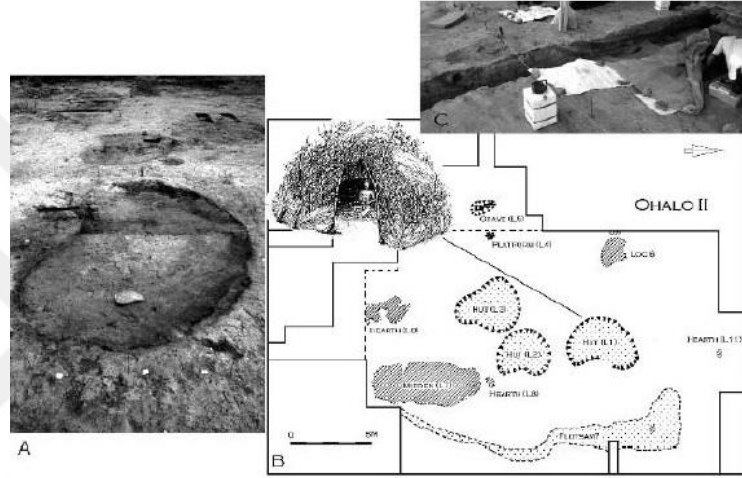
Şekil 1.7: M.Ö. 12500'de Yeryüzünde Mağaralar ve Mamut Kemiğinden Evler (McEvedy, 2010 s.17)

Buzul döneminin bitişini izleyen dönemde, Akdeniz havzasının günümüzdekinden daha serin ve yağışlı iklim koşulları değişikliğe uğramıştır. Kuraklaşma nedeniyle geniş coğrafi alanlar üzerinde dağınık halde yaşayan insanlar, artık giderek seyrekleşen su kaynakları yakınına doğru çekilerek özellikle vadi tabanlarında toplanmaya başlamışlardır. Artık nemli ve karanlık mağara oyuklarına sığamaz duruma gelen insanoğlunun toprağa bağlanmaya başlayışı, onu yeni keşiflere itmiş, güneşte kurutulan çamurun sağlamlığını öğrenerek, duvarlar ve konutlar yapmaya başlamış ve mağaralar yavaş yavaş terkedilmiştir. Böylece günümüz **şehirciliğinin**, yani uygar hayatın ilk adımları atılmıştır (Sevin, 1997, s. 20).

1.2.1.6. Kebaran-Ohalo II Yerleşimi: M.Ö.18.000-12.000

Filistin'in Carmel Dağı'nda El-Kabarah Mağarası'nda tespit edilen Kebaran yerleşimi, M.Ö. 18.000/16000-12.500 arasına tarihlendirilmektedir. Bu kültürdeki barınma tipleri olarak, ilk oval planlı kulübelerin Kebaran kültüründe ortaya çıktığı kaydedilmiştir. Ayrıca bulunan günümüzden yaklaşık 20.000 yıldan daha öncesine

ait aynı bölgedeki Ohalo II yerleşiminde, 6 adet çalılarla kaplı kulübe tespit edilmiştir. Bu kulübelerde ocak yerleri, mutfak artıkları, depoları, yontma taş aletler, yanmış ahşap malzeme, yiyecek olarak kullanılmış hayvan ve bitki kalıntıları ile 1 adet mızrak buluntusuna rastlanmıştır (Kartal, 2009, ss. 31-32).

İlk Epi Paleolitik Ohalo II yerleşmesi (Nadel 2002)

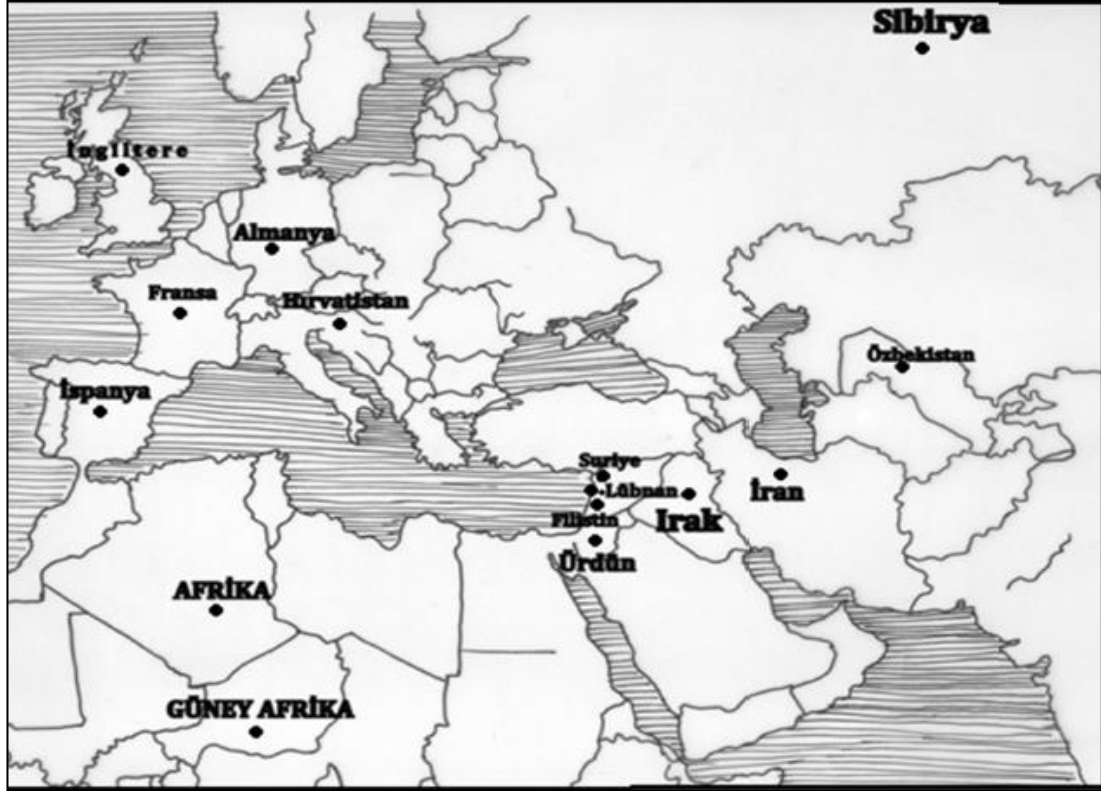
Şekil 1.8: İlk Epi Paleolitik Ohalo II yerleşmesi (Nadel, 2002)

1.2.2. Mezolitik ve Epipaleolitik Dönem’de Barınma ve Yerleşimler: M.Ö. 12.000-10.000

Paleolitik ve Neolitik arasında yaşanan ve Orta Taş Dönemi de denen geçiş evresine Avrupa’da **Mezolitik**, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’da ise **Epipaleolitik** adı verilir. Buzul Dönemleri’nin bitişiyle iklimde oluşan belirgin bir ısınmayı diğer ekolojik değişimler izlemiştir. Bu yeni çevresel koşullara, Mezolitik/Epipaleolitik Dönem’de yaşayan insanlar uyum sağlamışlardır. Geçici iskân yerlerindeki yaşamın sona erdiği bu dönem, yerleşik hayata doğru yönelimin gerçekleştiği bir geçiş evresidir. Yaşandığı bölgeye göre bu evrenin süresi değişir. Ortadoğu’da 10 bin yıl önce Epipaleolitik kültürler tamamlanıp Neolitik Dönem başlarken, Avrupa’da ise Mezolitik toplumlar yaklaşık M.Ö. 3000’lere kadar varlık göstermiştir (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 15).

Arkeolojik araştırmalarla ortaya ıkarılan Paleolitik ve Mezolitik Dönem barınma merkezlerinden bazıları önemli bir yolun üzerindeki basit bir konaklama yeri iken, mevsimlik göç yolunun da bir durağıdır. Birkaç haftalığına, bazen birkaç aylığına yerleşilen (avlanma yerindeki barınaklar gibi) üsler amacıyla kullanılmış olmalıdır. Rutubetli ortamları nemden korunmak için bu tür yerlerde zemin, taş veya diğer malzemelerle döşenmiştir (Uankuş, 2000, s. 196).

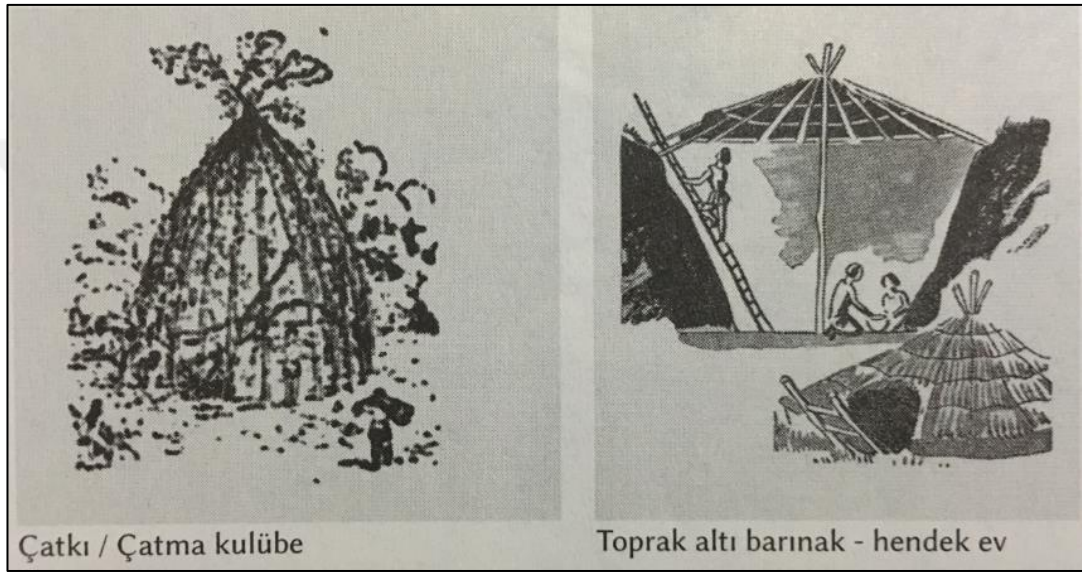
Epipaleolitik Dönem, gunumuzden yaklaşık 12 bin yıl önce, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu çevresinde başlayan ve Neolitik Dönem'e onculuk etmiş bir kültür evresidir. Bu bölgedeki iklim ve bitki ortusu Buzul Dönemleri'nin bitişini izleyen dönemde Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde de değişmiş, bu değişimler kültüre de yansımıştır. Arpa ve buğday gibi birçok yabancı tahıl turunun bol miktarda yetişmesi, bu bölgedeki sıcak ve yağışlı iklim ile mümkün olmuştur. İnsanlar için önemli bir besin kaynağı haline gelen bu yabancı tahılların toplanması ve depolanması, yerleşik hayata geçmeyi zorunlu kılmıştır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 16).

şekil 1.9: Dünya'da Paleolitik ve Mezolitik Buluntu Tesbit Edilen önemli Yerler
(Arslantaş, 2014)

1.2.2.1. Çukur Tabanlı Yapılar

İlk yerleşik topluluklara ait yerleşimlerde çukur tabanlı yapılar, konut mimarisinde baskın öge olarak ortaya çıkar. Sığ çukurlar kazılarak üstünün dal, çalı-çırpı ve kil veya çamurdan imal edilen bir üstyapıyla örtülmesi suretiyle yapılan çukur tabanlı yapıların genellikle küçük boyutta ve yuvarlak planlı olduğu söylenebilir. Yapıların küçük olması, az sayıda insan ve faaliyet alanı barındırdığına işaret ederken işlerin de genellikle dışarıda yürütüldüğüne dair veriler mevcuttur (Hunter-Anderson, 1977).

Şekil 1.10: Çatkı/Çatma Kulübe ve Toprak Altı Barınak-hendek Ev

(Akdeniz, 2016 s. 15)

Bu dönemde insanlar henüz dörtgen planlı bir strüktürünü ayakta tutacak teknolojiye sahip olmayıp, yapımı daha basit yuvarlak planlı yapılar inşa ediyorlardı. Çapları 3-5 metre arasında değişen bu yapılar, çukur tabanlıydı; yani küçük yassı dere taşları döşeli zemin, genelde dış düzlemden 1 metre kadar aşağıdaydı. Böylece boşlukta kendini ve damı taşıyacak bir duvar örgüsünden önce, toprağa yaslı duvarlar inşa edilmişti. Bu tür yapılarda veya daha sığ çukurların içine inşa edilenlerde üst yapı, dal örgü adı verilen, kalınca dikey direklerin zirvede birleştiği ve yatayda ince dallarla örüldüğü ahşap bir iskeletle oluşturuluyordu. Ayrıca ilk aşamalardan itibaren, ahşap iskeletin çamur ile sıvandığını gösteren örnekler mevcuttur (Karul, 2013).

Yapı malzemelerinin zamanla geliştiği, çalı çırpının yerini taş ve kerpiç gibi daha dayanıklı malzemelerin aldığı görölmektedir. Yapı planları ve buna bağlı olarak inşaa teknikleri de zamanla değişmiş, oval planlı çukur tabanlı yapılarla başlayan sürecin sonunda Neolitik Dönem’de dörtgen planlı iki katlı yapılar ortaya çıkmıştır (Byrd, 2000).

1.2.3. Neolitik Dönem’de Barınma ve Yerleşimler: M.Ö. 10.000-5. 500

Taş Dönemlerinin sonuncusu olan bazen Cilalı Taş Dönemi olarak adlandırılan Neolitik Dönem(Yeni Taş Dönemi)’de yaşanan kültürel gelişmeler, taş aletlerde görölen yeniliklerden çok daha fazlasıdır. Bu dönemde hayvanlar evcilleştirilmiş ve tarım keşfedilmiştir. Neolitik Dönem, çanak çömlek yapımı geliştiği için Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömleklili Neolitik olarak iki evreye ayrılır (Uygarlık Tarihi, 2013, s.16).

Neolitik Dönem’in başlarında, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem başlangıcında, üstleri kamışlarla veya dallarla örtölüp çamurla sıvanmış yuvarlak kulübeler vardır. Daha sonra dikdörtgen planlı gerçek evlere dönüşen dairesel planlı bu barınaklarda, kiler ve mutfak görevi gören ayrı odalar vardır. Bu evlerle beraber ortaya çıkan düzenli bir yerleşim modeline sahip köylerde bazı yapılar, kutsal mekân veya tapınak özelliğine sahiptir.

Neolitik Dönem’in sonraki döneminde, Çanak Çömleklili Neolitik Dönem’de kerpiç duvarlı, taş temelli, gerektiğinde yeni eklemelerin yapılabildiği evler ortaya çıkarılmıştır. Evler bazı yerleşimlerde birbirine bitişik yapılmış olup oturma, çalışma ve uyuma için ayrı yerler, kiler alanları, mutfaklar, avlular ve işlikler bulunmaktadır. Bu dönem yerleşimlerinden bazıları 5 ilâ 10 bin kişilik nüfusa sahip olup, ölülerin evin tabanına gömülmesi âdeti Neolitik Dönem’in sonuna doğru ortadan kalkarak, ölüler yerleşim yerinin dışına gömülmeye başlanmıştır (Uygarlık Tarihi, 2013, s.18)

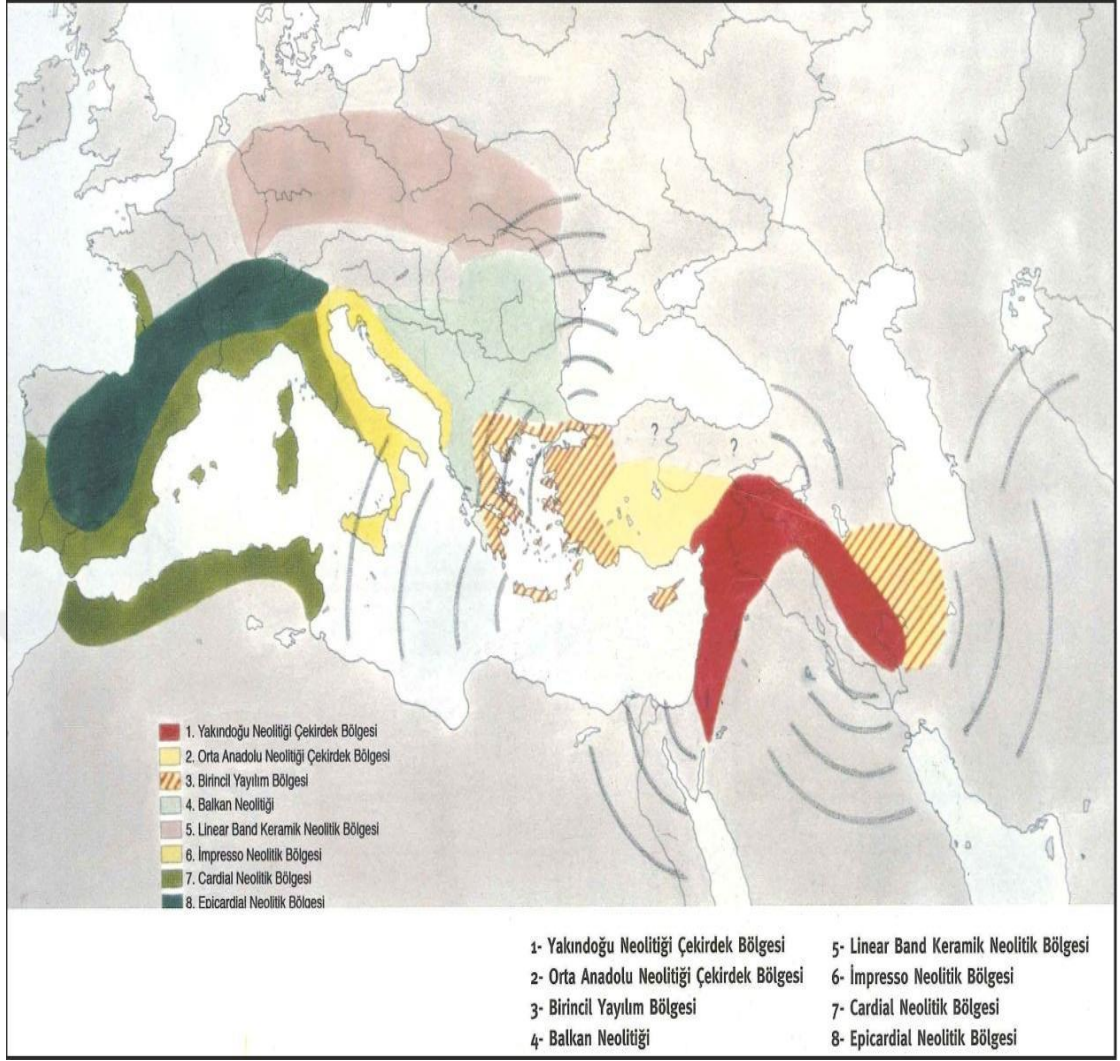
Neolitik Dönem’de ilk yerleşik düzene geçilmesiyle birlikte mimari plan anlayışının oluşması da günümüz mimarisinin temelleri niteliğindedir. Tüm bu maddi kültürün yanı sıra, manevi ve simgesel olguların gelişimi günümüz inanç sistemine etkileri olan temel özellikleri içermektedir.

Sonuç olarak, günümüz insanlık kültürünün temellerinin atıldığı Neolitik dönemde, toprağa yerleşme, mekân kullanımı, mimari, teknikler, sosyal yapı, demografi, tinsel ve sanatsal boyutlarda ele alınabilecek bütün gelişmeler görülmüştür (Anadolu Arkeolojisi, 2010,s. 30).

Neolitik olarak tanımlanan ilk çiftçi köy topluluklarının Anadolu ve Yakın Doğu'daki başlangıcı, Ege ve Balkanlara göre 3 bin yıl daha eskidir. Yerleşik yaşam Yakın Doğu'da M.Ö. 9000 yılın başlarında ortaya çıkmış, Orta Anadolu'da da buna koşut bir gelişme olmuştur. Buna karşılık kıta Yunanistan'ın da dahil olmak üzere Balkanlarda bilinen en eski köy yerleşmelerinin tarihi ancak M.Ö. 7. bin yıllarının başlarına kadar inmektedir (Özdoğan ve Arı, 1998, s. 68).

1.2.3.1. Neolitik Dönem'de Yerleşimlerin Yayılımı

Neolitik köyler aşırı toprak kullanımı nedeniyle sulu tarım uygulanmadığı sürece her 20 yılda bir yer değiştirmek zorundaydı. Artan nüfus, yerleşim yerlerinin çoğalarak bölünmesi yüzünden yerleşim biriminin boyutlarının büyümesine neden olmamıştır. Prehistorik Avrupa'da bilinen en büyük Neolitik köy tek odalı 52 küçük konuttan oluşmaktadır. Daha uygun bir ortalamanın 16-30 konuttan oluştuğu düşünülürse Neolitik köylerin nüfusu 200-400 kişi arasında değişmektedir. Söz konusu düşük nüfus oranı büyük ölçüde teknik sınırlamalardan kaynaklanmıştır. Büyük miktardaki mahsulün taşınması için gereken yol ve tekerlekli araçların henüz bulunmaması insanları, tarlalarına kolay yürüme mesafesinde yaşamaya zorlamıştır (Çevik, 2015, s. 6).

Şekil 1.11: Neolitik Oluşum Bölgesi (Özdoğan, 2007d: 435)

1.2.4. Kalkolitik Dönem’de Barınma ve Yerleşimler: M. Ö. 5500/5000-3500

Kalkolitik Dönem’de, tarımcı köy toplumlarından kent devletleri doğmuş olması ve köylerin kentlere dönüşmesi bu dönemin en önemli özelliğidir. Dünya tarihinde ilk defa ekonomik çıkar bölgeleri oluşmuş, sosyo-ekonomik açıdan bölgeler arasında bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Doğal imkânların zengin olduğu bölgelerde bulunan ekonomik merkez, sulamalı tarım yapma imkânının olduğu, Fırat ve Dicle arasında yeralan Mezopotamya alanına kaymıştır.

Neolitik Dönem’de tapınak ekonomisi adı verilen ve Güneydoğu Anadolu’da yavaş yavaş oluşmaya başlayan bir sistem, Kalkolitik Dönem’de kurumsallaşır. Tapınak ekonomisinde, üretilen ürünler dinî merkez olan tapınakta toplanarak yeniden halka dağıtılır. Tapınağa getirilen ve dağıtılan ürünün kaydını ise

tapınağın rahipleri yani din adamları tutar. Bu sistemde din ve ekonomi iç içedir. Üretimi kontrol eden, rahipler ve tapınaklardır. Sonuçta toplumda net bir tabakalaşma ortaya çıkmaktadır. Üretenler ile üretimi kontrol edenler arasındaki çok belirgin bir ayırım vardır. En üst tabakayı tapınak rahipleri oluşturur. Bütün bu gelişmeler, toplumsal yaşama bir çeşitlilik getirmiş ve yeni bir toplum modeli şekillenmeye başlamıştır. Mezopotamya'daki nüfus, sulu tarım, artı ürün ve artan sosyal dinamizmle birlikte artmıştır. Bu dönemde akarsu ve deniz yoluyla yapılan ticaret gelişmiştir. Mezopotamya, İran, Anadolu, Pakistan, Hindistan, İndus Vadisi ve Güney Arabistan arasında büyük bir ticaret ağı kurulmuştur (Uygarlık Tarihi, 2013,ss. 19-20).

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Mezopotamya Bölgesindeki Kültürler ve M.Ö. 3000'e Kadar Bu Bölgedeki Yerleşimler

Şekil 2.1: Mezopotamya Haritası

2.1.1. Mezopotamya'nın Tarihi ve Fiziksel Gelişimi Sürecinde Yerleşimler

Mezopotamya, “iki ırmak arası” anlamına gelen ve Yunanca “mesos”=ara/orta ve “potamos”=ırmak sözcüklerinden türetilmiş, coğrafi bir

terimdir. Bu isim doğuda Zagros Dağları'ndan batıda Suriye Çölü'ne; kuzeyde Toros Dağları'ndan, güneyde Basra Körfezi'ne, kadar uzanan bölge için kullanılmaktadır.

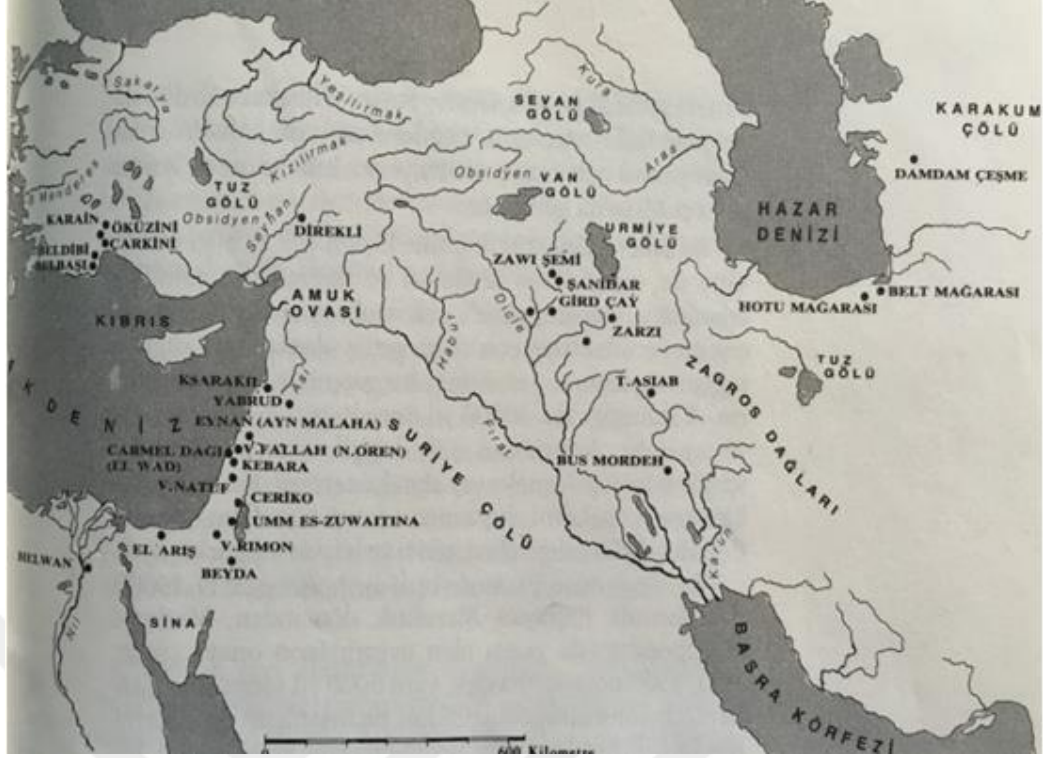
İnsanlar Mezopotamya'da Paleolitik Dönem'den itibaren yaşamaya başlamışlardır. Kuzey yarım kürenin büyük bir kısmı buzullarla kaplı olduğu halde, Mezopotamya bu soğuk iklimden etkilenmediği için insanlara çok uygun bir yaşam alanı olmuştur. Buzul iklimi günümüzden 12.000-11.000 yıl önce sona ermiş ve Mezopotamya'ya günümüzdekine benzeyen ılıman bir iklim hakim olmuştur (Uygurluk Tarihi, 2013, s. 28).

Şekil 2.2: Eski Mezopotamya (Güven, 2016, s. 44)

2.1.1.1. Mezopotamya'da Mezolitik ve Proto-Neolitik Yerleşimlerin Dağılımı

Son Buzul Döneminin sonunda, Avrupa'ya oranla Yakın Doğu'ya Egemen olan koşullar ve bu ılıman bölgedeki değişiklikler daha yumuşaktır. Lübnan'ın dağlık bölgeleri ile Kuzey Irak ve Anadolu'daki mağara yerleşmeleri arasında zaman ayrımları bulunduğu ve M.Ö. 25000-10000 arasındaki nüfus yoğunluğunun çok az olduğu ortaya çıkmıştır (Mellart, 1988, s. 7).

Şekil 2.3: Mezolitik ve Proto-Neolitik Alanların Yakınoğu' da Dağılımı (Mellart, 1988, s.7)

Zagros dağlarındaki Zarzi'de, kuzeyden, belki de Kafkasların ötesindeki Rusya steplerinden geldiklerini belirten kültür öğeleri bulunmuştur. Şanidar'da M.Ö. 10000'de zengin kalıntıları bulunan bu kültür M.Ö. 9000 yıllarında sona ermiştir.

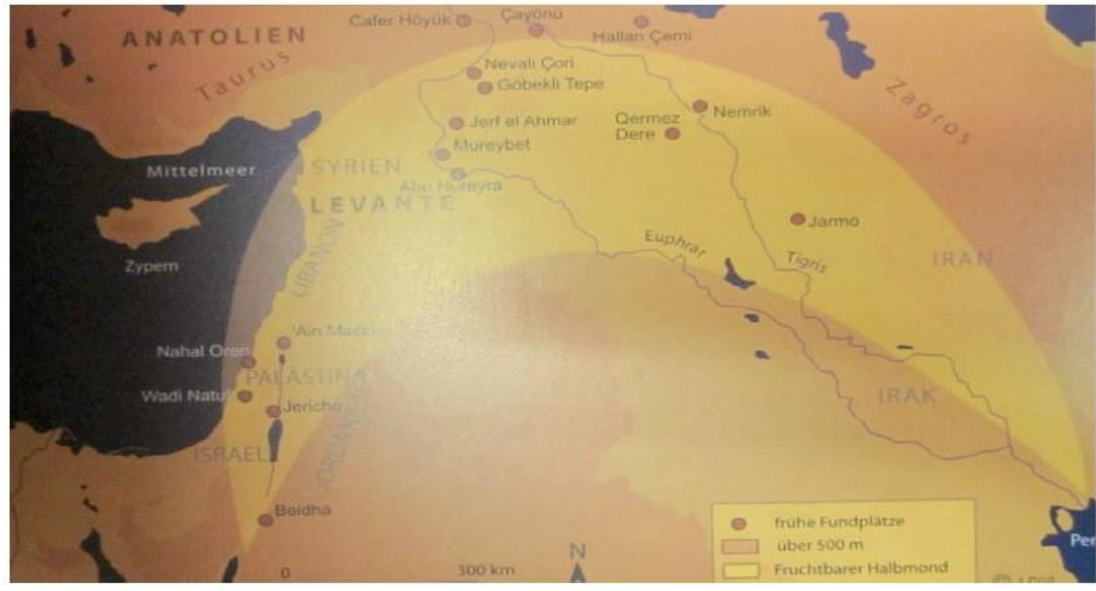
Daha doğuda balıkçı ve gazel avcılarının oluşturduğu benzer bir Mezolitik kültür Kafkas Dağlarında Belt ve Hotu mağaralarında ve Batı Türkistan daki Cebel Mağarasında bulunmuştur. Filistin ve Lübnan'da ise Kebaran Kültürü egemendi. (Mellart, 1988,s. 12)

Mezolitik Kebaran kültürünü, tüm yöreye yayılan Natuf kültürü izlemiştir. İki kültür arasında kalıtımsal herhangi bir bağ saptanamamakla birlikte Natuf kültürünün kökeni de açıklanmamıştır. Yeni topluluk Karmel ve Yuda Dağları'nın önündeki açık teras ve mağaralara yerleşmiş doğal barınak olmayan yerlerde kendilerine açık yerleşme alanları kurmuşlardır. Bataklık ve bereketli av alanlarına bakan doğal teraslara yerleşilmiş, doğal olarak da suyun bol olduğu yerler seçilmiştir. (Mellart, 1988, s.7)

2.1.1.2. Bereketli Hilal Bölgesi'ndeki Yerleşimler

Yerleşiklik ve artı ürün ile daha kolay beslenme yollarının öğrenilmesi doğal olarak nüfusun artışına yol açmıştır. Bu noktadan sonra, insanoğlunun başakları daha sağlam tahılları seçmesi ve artık sulak bölgelerde bunun ekilebileceğini anlaması, tarımın ve dolayısı ile insanlık tarihinde ilk defa üretime dayanan bir ekonomik girdinin oluştuğunu gösterir. Yaklaşık M.Ö. 9000'de "Bereketli Hilal" in birçok bölgesinde, özellikle sulak alanlarda ilk yerleşik üretimi yerleşim birimleri olan köyler genişlemiştir (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 11).

Neolitikleşme, Bereketli Hilal'in batı tarafında, yani doğu Akdeniz kıyıları boyunca Mezolitik Dönem'de Natufiyen dönem ile başlar ve Çanak Çömleksiz Neolitik kültürlerle sürer (Turan, 2007, ss. 8-9).

Şekil 2.4: Bereketli Hilal Haritası (Hauptman ve Özdoğan, 2007, s.27)

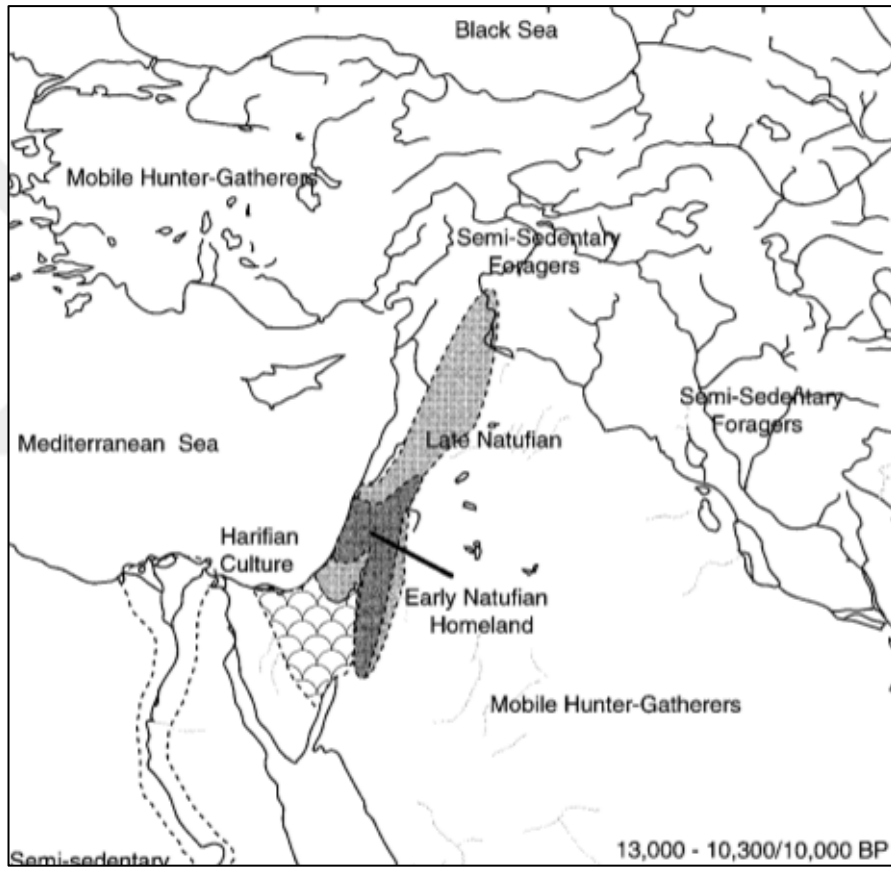
2.1.1.3. Natuf Süreci'nde Yerleşimler: M.Ö. 12.800-10.300

Neolitik Dönem'in ön aşaması olarak tanımlanabilir. Adını Filistin'de bulunan Vadi El Natuf yerleşmesinden almıştır. Mimaride standartlaşmış bazı yapı biçimleri, taşlardan yapılmış dairesel ve eğrisel, yarı toprak altı yapılar görülmeye başlar (Dolukhanov, 1998, s. 200).

Natufyen, Epipaleolitik'in en önemli aşaması olup, günümüzden 12 bin ilâ 10 bin yıl öncesinde Doğu Akdeniz bölgesinde yaşamış olan topluluklara özgü kültürel bir evredir. Standartlaşmış yapılardan oluşan ilk düzenli köy yerleşimlerinin

ortaya çıkması, Natufyen'in en önemli özelliğidir. Bu yerleşimlerin nüfusu yaklaşık 200-300 kişi olarak tahmin edilmektedir. Bu köylerdeki evler; yuvarlak planlı yapılar şeklinde ve 3 ilâ 9 metre çapında olup, yarı yarıya toprağa gömülü olarak inşa edilmiştir. Her evde köşede yer alan bir ocak bulunur. Bu kültürde insanların ölülerini oturdukları evlerin tabanlarına gömme âdeti, evle kurulan duygusal bağın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Natufyen yerleşimleri arasında, Suriye'deki Abu Hureyra ve Mureybet sayılabilir. Daha sonra bu yerleşimler Neolitik köylere dönüşmüştür (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 16).

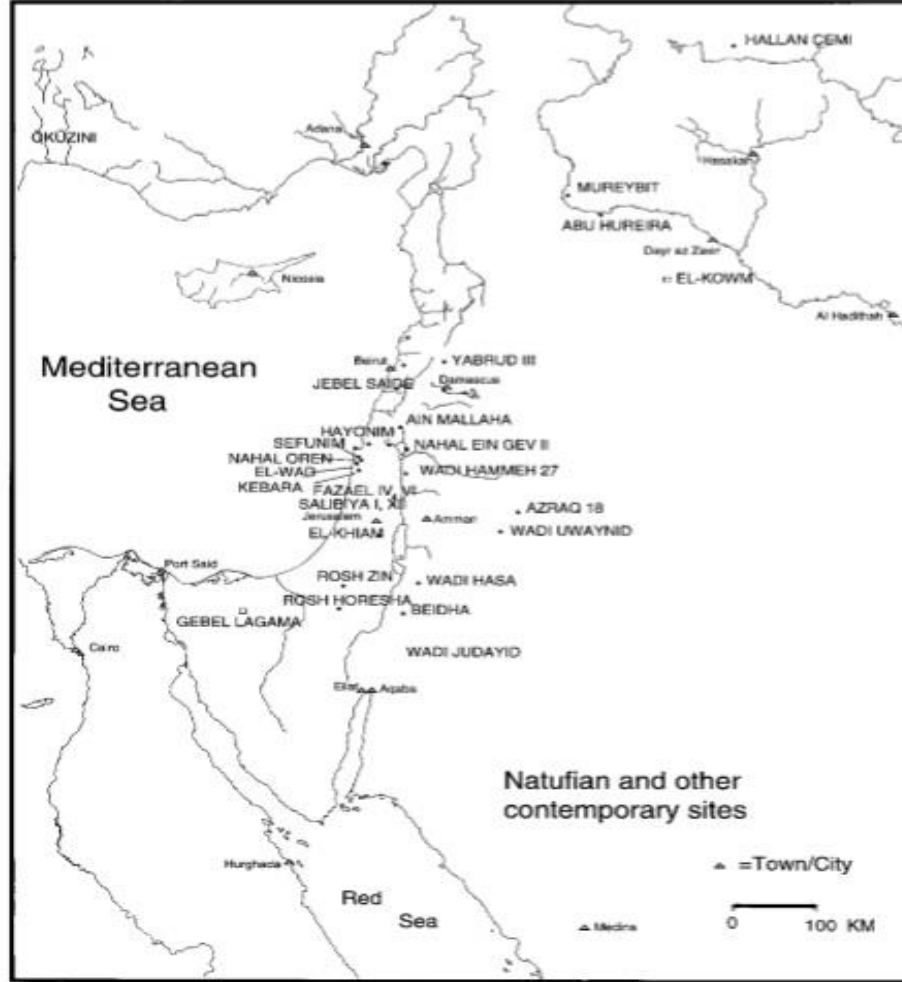
Şekil 2.5: Natufyen Yerleşim Alanları (Yosef, 1998, Evolutionary Anthropology)

2.1.1.4. Harifyan ve Mureybetyen Kültürü'nde Yerleşimler

Harifyan Kültürü: Negev'in dağlık bölgesinde bulunan Harifyan Kültürü döneminde (Şekil 2.5), standart bir yerleşim düzeninin mevcut olduğu görülmektedir. Bu döneme tarihlenen Abu Salem, Shlulat Harif, Ramat Harif ile doğu-batı Ma'aleh Ramon yerleşimlerinde, 3-4 metre çaplara sahip, birbirine bitişik olmayan, çukur

tabanlı yapıların yanısıra bağımsız veya ek olarak inşaa edilmiş, muhtemelen depo işlevi gören 1-2 metre çaplarında yapılar da yer almaktadır (Goring ve Morris, 1991).

Mureybetyen Kültürü: Suriye’de kalan Orta Fırat Bölgesi’ndeki buluntu yeri sebebiyle ‘Mureybetyen’ diye adlandırılan ve Filistin’deki buluntu yerinden dolayı ‘Sultanien’ ismi verilen ilk aşama M.Ö. 1050’den 8800’e kadar devam etmiştir (Hauptmann ve Özdoğan, 2007 s. 40).

A map of the Levant with the location of most of the sites of the Natufian culture (after * Bar-Yosef and Meadow⁴).

Şekil 2.6: Natuf Kültüründeki Yerleşimler

2.1.1.5. Geç Natufien Dönemi’nde Yerleşimler: M.Ö. 10000-9500

Eldeki verilere göre yerleşik yaşam, günümüzden 11000-11500 yıl kadar önce Anadolu’yu da içine alan YakınDoğu’da ortaya çıkmıştır. Genellikle akarsu kenarında ve özellikle iki akarsuyun buluşma noktasında yer alan yerleşimlerin bir yüzü akarsulara bakarken sırtları ise o dönemde ormanlarla kaplı olan dağlara

dayanmışlardır. Yer seçiminde geçim kaynakları da belirleyici olup, farklı ihtiyaçların karşılanabileceği ortamlara yakın olmak önem taşımaktaydı (Karul, 2013).

Şekil 2.7: M.Ö. 10.000 – 9500’de Yerleşimler

2.1.1.6. Mezopotamya’da Neolitik (PPNA) Dönem’de Yerleşimler: M.Ö. 10.000-8700

Natuf Dönem’inin açık bir devamı niteliğindeki yerleşmeler genelde mevsimlik kamp yerleri şeklindedir. PPNA Dönemi’nde ise yerleşmeler daha da büyümeye başlar. PPNA’daki başlıca yerleşmeler; Jerf el Ahmar, Abu Hureyra, Mureybet, Netiv Hagdud, Jeriko, Nahal Oren, Abu Madi I, Abu Salem’dir (Cohen, ve Yosef, 2000, s. 28).

Tablo 2.1: Orta holosen sırasında Levant, Negev, Sina ve Nil Vadisi kronolojisi (Neolithisation of Northeastern Africa edited, 2013)

Dates cal BC	Northern Levant	Southern Levant	Negev, Sinai	Nile Valley L. U.	Paleo-climatic changes
13,000 –	Geometric Kebaran	Geometric Kebaran	Mushabian Ramonian	L. Mushabian ? L. Ramonian ? Silsilian U.	
12,000 –	Early Natufian ? Late Natufian	Early Natufian	Early Natufian	Hunter-gatherers	BÖLLING-ALLERØD
11,000 –	Final Natufian	Late Natufian ? Final Natufian	Harifian	Sebilian U.	YOUNGER DRYAS
10,000 –	Khiamian	Khiamian		Arkinian U.	
9,000 –	Mureybetian	Sultanian	Isolated PPNA sites of foragers		Rapid Climate Change
8,000 –	Early PPNB	Early PPNB			
7,000 –	Middle PPNB	Middle PPNB	PPNB sites of foragers	Qarunian L. Elkabian U.	
6,000 –	Late PPNB Final PPNB Halaf culture	Late PPNB Final PPNB (PPNC) Pottery Neolithic	PPNB sites of foragers		"8,200 cal BP cold event"
5,000 –	Chalcolithic	Wadi Rabba Middle Chalcolithic Ghassulian	Qatifian Besorian Ghassulian Timnian	Fayum Neolithic	
4,000 –				Predynastic "proto-states" Buto-Maadi Nagada	
3,000 –	Early Bronze Age	Early Bronze Age	Early Bronze Age Naqaric	Early Dynastic	

2.1.1.6.1. Mezopotamya Yerleşimleri Gelişim Kronolojisi: M.Ö. 10000-6500

Yerleşiklik Levant ve Kuzey Mezopotamya’da M.Ö. 10000’e, hatta daha eskiye kadar gider. Henüz kararsız olan ve yılın 1-2 mevsimini kapsayan bu yerleşiklik, MÖ. 9500’de soğuk iklim dalgasının Yakın Doğu’yu terk etmesi ve sıcak-yağmurlu Holosen Dönemi’nin başlaması ile hızlanacaktır. Yakın Doğu’daki Sapiens nüfusu neolitik öncesinde de önemli bir yekûn tutmaktaydı. M.Ö. 9000 ’de ise, Levant ve Kuzey Mezopotamya’da hem nüfus hem de yerleşim sayısı artmıştır (Çıvgın, 2016).

Tablo 2.2: M.Ö. 10000-65000 Mezopotamya Gelişim Kronolojisi (Peters vd. , 2005, s. 111)

PPNA (Çanak- Çömleksiz Neolitik A): 10000-8800	-Yuvarlak planlı evler ile kamusal alanı kapsayan "geniş köyler" -Orta Fırat Havzası'nda dörtgen planlı ilk yapılar -Orta Fırat'ta evcilleştirme-öncesi ekim -Geçim stratejilerinin hala ağırlıklı olarak avcılık, toplayıcılık ve balıkçılığa dayanması -PPNA kültürünün Kuzey Fırat boyunca yayılmaya başlaması
Erken PPNB (Çanak- Çömleksiz Neolitik B): 8800-8200	-Dörtgen planlı evleri ve kamu binalarını kapsayan geniş köyler, nüfus artışları -Bakliyat ve tohumlu bitki ekimi; bazı tahılların evcilleştirilmesi -Avcı-toplayıcılık ve balıkçılığın beslenme rejiminde önceliğini sürdürmesi; koyun-keçi evcilleştirme -Güney Levant'ta PPNA kültürünün devam etmesi, PPNB yolunda gecikme
Orta PPNB: 8200-7500	-Köylerde standart ve dörtgen planlı mimari -"Kuzey Bereketli Hilal"de, yani Orta-Yukarı Fırat'ta "evcil" tahıl ve bakliyat ekiminin yaygınlaşması -Yukarı Fırat'ta (Güneydoğu Anadolu'da) kati surette evcil keçi-koyun besiciliğine geçiş; domuz ve sığır evcilleştirmenin başlangıç evreleri -PPNB kültürünün (dolayısıyla erken tarım ve hayvancılığın Levant Koridoru denen bağlantı yolu ile Güney Levant'a (İsrail-Filistin'e) ulaşması
Geç PPNB: 7500-7000	-Bereketli Hilal'in pek çok parçasında belirgin nüfus artışları -Evcil bitki havuzunun genişlemesi (kabuksuz buğday, keten vb.) -Çiftçi-otlatıcı ekonomiye evcil domuz ve sığır besiciliğinin eklenmesi -Besin üretiminin "Kuzey Bereketli Hilal" dışına (Güney Levant, Batı İran, Orta Anadolu'ya) yayılışı
PPNB-Final ve PPNC: 7000- 6500	-Bereketli Hilal'de çanak-çömlek teknolojisinin ortaya çıkmaya başlaması -Tarım ve hayvancılık ile doğmakta olan çanak-çömlek (besin saklama-taşıma) kültürünün Batı Anadolu üzerinden Avrupa'ya yayılması -Çanak-çömleksiz neolitiğin Güneybatı Asya'nın çöl ve çöl-altı bölgelerine girişi

2.1.1.6.2. Mezopotamya'da Neolitik Yerleşimler ve Özellikleri: M.Ö. 9500-8800

Sezonluk Paleolitik Dönem kulübelere esinlenerek ilk evler yuvarlak planlı inşa edilmiş, daha sonra ise dörtgen planlı evler ortaya çıkmıştır. Bazı bölgelerde 2000-3000 sene kadar süren bir gelişim süreci vardır. İlk başlarda çamurla sıvanmış sazlardan ve ahşaptan inşa edilen evler zamanla yerini Yakın Doğu'da bugün hala görülen düz damlı, kerpiç evlere bırakmıştır. Taşın bol olduğu bölgelerde, temellerde ve duvarlarının inşaasında tamamen taş kullanılan evler mevcuttur (Efe, 2007, ss. 8-9).

Şekil 2.8: M.Ö. 9.500 – 8.800'de Yerleşimler

Şekil 2.9: M.Ö. 8.000 – 8.200'de Yerleşimler

2.1.1.6.3. Mezopotamya’da Neolitik (PPNB) Dönem’de Yerleşimler: M.Ö. 8700-6800

PPNA Dönemi’ne göre yerleşmeler büyümüş, sayıları artmıştır (Hole, 2000, s.194).

Şekil 2.10: M.Ö. 8.200 – 7.500’de Yerleşimler

Şekil 2.11: M.Ö.7.500 – 7.100’de Yerleşimler

2.1.1.6.4. Mezopotamya’da Erken ve Geç Neolitik Yerleşimlerinin Özellikleri

Erken Neolitik ile Geç Neolitik arasındaki belki de en belirgin fark evlerin boyutu ve yerleşim nüfusunda görülen belirgin değişimlerdir. Çanak-Çömleksiz Neolitik devirde yerleşimlerin ortalama nüfusu 50 ila 100 arasındadır. Bunlar, birbirlerinden uzak mesafelerde kurulmuş küçük köylerdir. Genellikle tek odadan oluşan evlerin inşasında saz, ahşap ve çamur kullanılmıştır. Oval veya belli-belirsiz dörtgen planlı olan evlerin tabanı genellikle toprak seviyesinden aşağıdadır. Çanak-Çömlekleli Neolitik devirde, ortalama nüfus 400’e çıkarken çeşitlenen işlevler (pişirme, alet yapımı, yiyecek depolama vb.) sebebiyle evlere yeni bölmeler eklenmiştir (Peasnell, 2003b, ss.222-224).

2.1.1.7. Mezopotamya’da Kalkolitik Dönem’de Yerleşimler

Kalkolitik Dönem’de (Bakır-Taşı Devri) gerçek anlamda Mezopotamya uygarlığının temelleri atılır. Önce Halaf ve Ubeyd kültürleri ile başlayan ardından kentsel gelişmenin ortaya çıktığı Uruk’la devam eden süreçte, Mezopotamya’da önce gelişmiş köyler daha sonra ilk şehirler ortaya çıkar (Anadolu Arkeolojisi, 2010,s. 34).

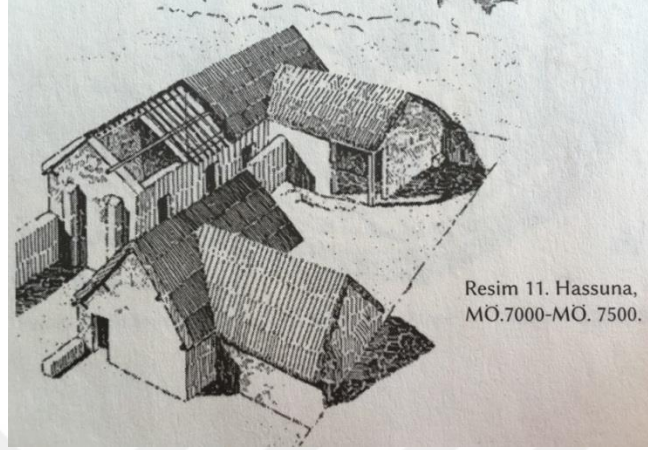
Bir köy kültürü olan Mezopotamya Kalkolitik kültüründe köyler, küçük sulama tarımından büyük sulama tarımına geçmiştir. Kalkolitik Dönem’de insanlar, elde ettikleri ürünlerin fazlasını diğer komşu ülkelere satıyorlardı. Bu dönemde siyasal bir birlik henüz yoktu ama doğa güçlerine dayalı bir dinleri vardı (Memiş, 2015, s.30).

Yakın-Doğu’da, Neolitik Dönem’den Uruk dönemine (4. binyılın ikinci yarısı) kadar görülen kültürler şöyledir: Kuzeyde Hassuna ve Samarra, Dicle’nin orta kısımlarında kurulan iki yerleşim olup, 7. binyılın ikinci yarısından 6. binyıl ortasına kadar sürer. Halaf ile güneydeki Ubeyd kültürleri ise neolitik köy toplumundan, kentli topluma geçişin önemli duraklarını meydana getirir. Kentleşme devriminin hazırlayıcısı olarak öne çıkan ve en geniş alana yayılan kültür ise Ubeyd’dir (Çıvgın, 2014, s. 361).

2.1.1.7.1. Hassuna-Samarra Kültürü’nde Yerleşimler: M.Ö. 6700-5200

Geç Neolitik evresinde görülen Ön Hassuna yerleşimlerinde avcılık dışında besicilik ve tarım da önemli geçim alanları arasında olup yarı kurak coğrafyalarda

tarım mecburen yağışa bağımlıdır. Yerleşim nüfusları en fazla 100-150 kişiden oluşmaktadır. Örnek yerleşimler arasında Tell Maghzalia, Tell Sotto, Umm Dabaghiyah sayılabilir. Tell Maghzalia’da evler tek odalı ve 10-15 m² büyüklüğünde olup, ev inşaatlarında tauf adı verilen sıkıştırılmış çamur kullanılmaktadır.

Şekil 2.12: Hassuna, M.Ö. 7000 – M.Ö. 7500 (Akdeniz, 2016, s. 19)

Dicle çevresindeki kültürel karşılaşmalar ile geniş bir alana yayılan Hassuna ile Samarra kültürlerinde kopuk şekilde örgütlenen köy toplumları giderek benzeşmeye başlamıştır. Böylece teknikler, zihniyetler, yaşam tarzları büyük bir coğrafyaya yayılmıştır.

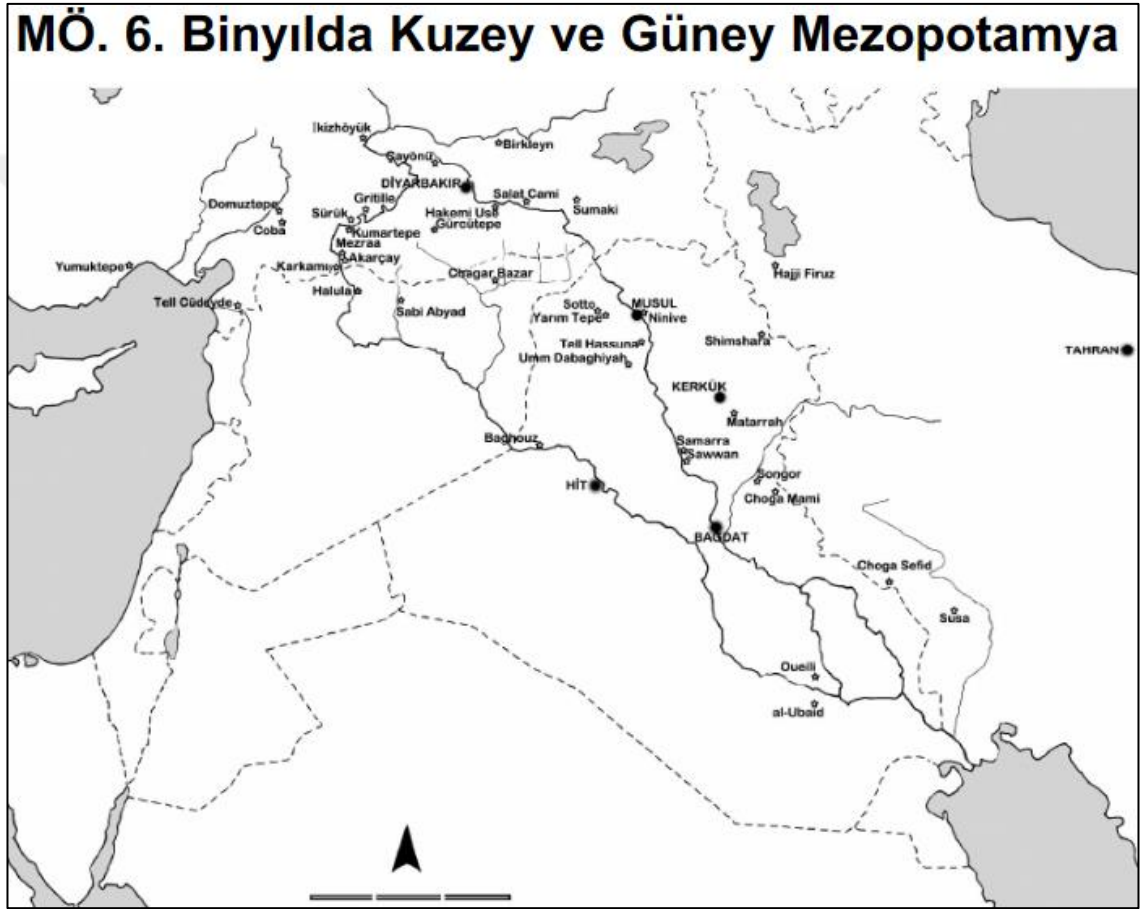
Hassuna-Samarra’dan Halaf’a, daha sonra Halaf’tan Ubeyd’e geçilen 1500 yıllık süreçte (6500-5000) Kuzey Mezopotamya kültürünün tarıma olan bağımlılığı ve yerleşiklik düzeyi artarken, yarı-göçebe yaşam tarzını mecbur bırakan avcılık ve besiciliğin ekonomi içindeki payı da azalmıştır.

Halaf dönemi boyunca Kuzey Mezopotamya çapında, Hassuna-Samarra’yı aşan kültürel bir homojenleşme yaşanmış olup; güney ile kuzeyin, Büyük Mezopotamya adı altında sürekli ve yoğun bir etkileşime girmeleri mümkün olmuştur (Çıvgın, s. 363, <http://jss.gantep.edu.tr>; son erişim: 09.2017).

Geç Neolitik evresinde Orta Dicle’de yer alan örnek yerleşimler Çoğa Mami, Tell es-Sawwan, T. Samarra’dır. Yerleşimler büyümüş, Çoğa Mami 5-6 hektar genişliğe erişmiştir.

Yerleşim güvenliği için sur/duvar ve kule inşaatları yapılmıştır. Yakın Doğu’da sulamalı tarım ilk kez yapılmıştır (Çıvgın, www.academia.edu; son erişim: 02.2018).

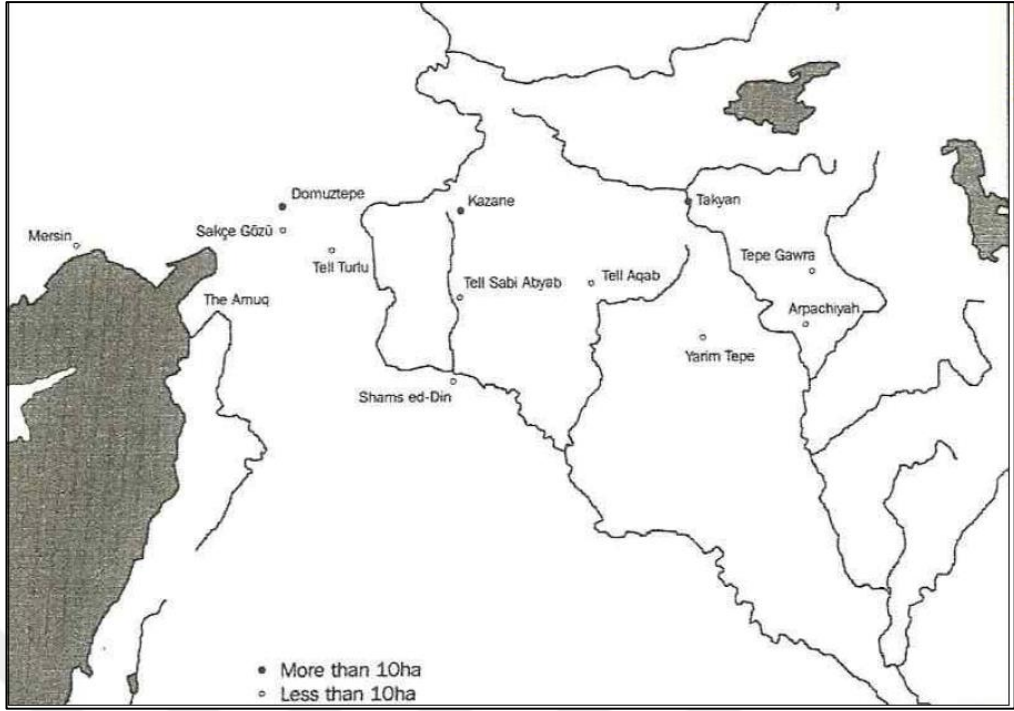
Aşağı Mezopotamya’da bilinen en erken yerleşim yerleri Basra Körfezi yakınında yer alır ve M.Ö. 6000’in ortalarına tarihlenmektedir. Jeolojik kanıtlar Pleistosen dönemi sonunda körfezin kıyı çizgisinin bugünkünden 150-180 kilometre daha içeri uzandığını göstermektedir. Körfezin bugünkü kıyı çizgisine ulaşmasıyla en erken iskan izleri arasında paralellik görülür. Bununla beraber söz konusu bölge M.Ö. 6000’den önce tarıma elverişli olmamakla birlikte az sayıda var olan bataklıklar nedeniyle avcı ve toplayıcı gruplar tarafından kısa süreli iskan görmüş olabilir (Çevik, 2015, s. 28).

Şekil 2.13: M.Ö. 6000’de Kuzey ve Güney Mezopotamya (Çıvgın, www.academia.edu; son erişim: 02.2018).

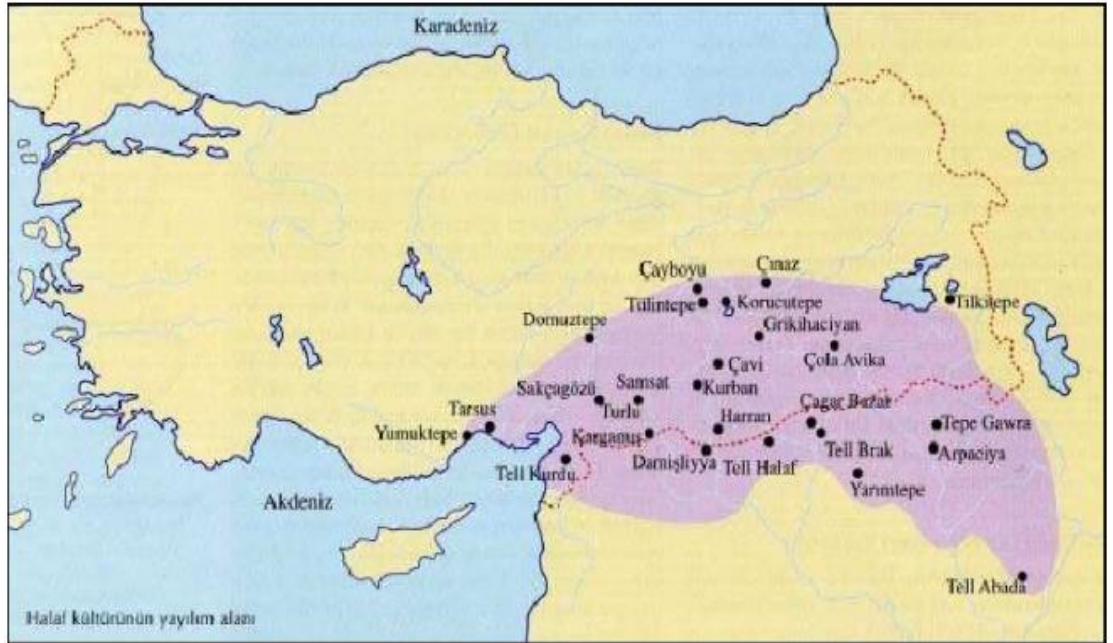
2.1.1.7.2. Halaf Kültürü’nde Yerleşimler: M.Ö. 5900-5300

Geç Neolitik evresinde, ev inşaatlarında sıkıştırılmış çamur yerine, kerpiç yaygın olarak kullanılmakta olup evlerde bugünkü “tandır”lara benzer pişirme bölümleri vardır. Evler yuvarlak planlı ve dikdörtgen koridorludur (Tholos). Tell Arpachiyah, Chagar Bazar, Yarım Tepe II, Tell Hassuna örnek yerleşimlerdir.

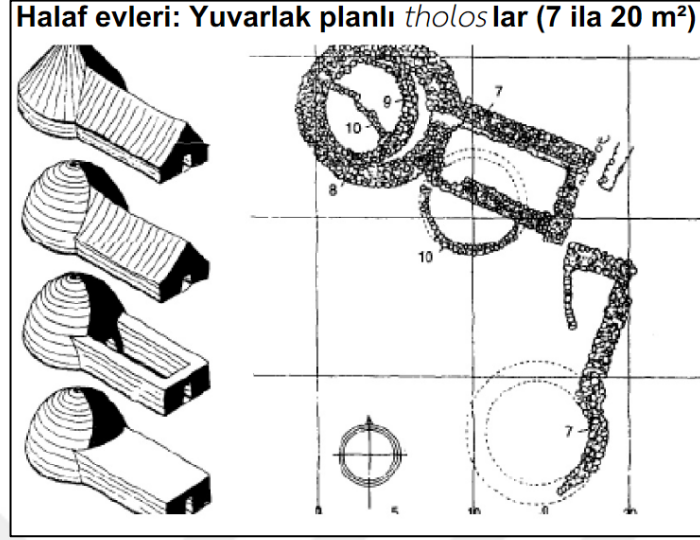
Şekil 2.14: Halaf Kültürü'nde Yerleşimler (M.Ö. 5900-5300)
(Campbell - Carter, - vd. 1999: 336)

Halaf yerleşimleri, dar sokaklarla birbirlerinden ayrılan farklı büyüklükteki yuvarlak ve dikdörtgen planlı yapılardan oluşmaktadır. Yuvarlak yapılar 3-4 m. çapında olup, kutsal alan, fırın veya hububat deposu olarak kullanıldıkları düşünülmektedir.

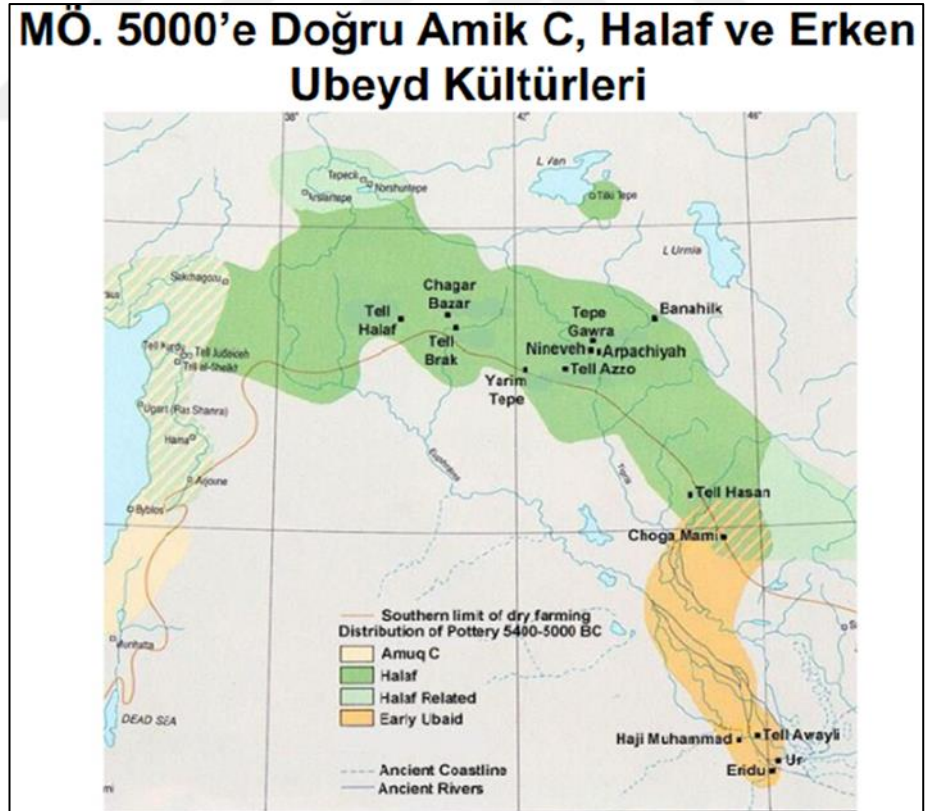

Şekil 2.15: Halaf Kültürü'nün Yayılışı: M.Ö. 5500-5300 (Sevin, 2003, s. 83)

Halaf evleri, yanlış bir tanımlamayla, “kubbeli mezar” anlamındaki Tholos olarak isimlendirilmişlerdir (Çıvgın, www.academia.edu ; son erişim: 02.2018).

Şekil 2.16: Halaf Evleri Planı (Çıvgın, www.academia.edu ; son erişim: 02.2018).

Şekil 2.17: M.Ö. 5000'e Doğru Amuk C, Halaf ve Erken Ubeyd Kültürleri (Çıvgın, www.academia.edu; son erişim: 02.2018)

Anadolu-Suriye sınırında doğan Halaf kültürü, Orta Fırat yerleşimlerinde bölgeselleşmeye başladığında, henüz Orta Dicle'de bulunan Hassuna-Samarra yerleşimleri devirlerini tamamlamamıştır.

Halaf (5900-5300), Kuzey Mezopotamya'nın hâkim kültürü olup 6. binyılın ilk üç çeyreği boyunca, Hassuna-Samarra'yı tamamıyla tasfiye etmese de çok daha kalabalık bir nüfusu ve daha geniş bir coğrafyayı homojenleştirmiştir.

Halaf yerleşimlerinden bazıları kasaba büyüklüğünde olup (azami 12 hektar), bu yönetim merkezlerinin çevresinde küçük uydu yerleşmeler (alanı 1-2 hektar) bulunur, ticaret ve tarım yaygındır.

Şekil 2.18: Halaf Evleri

(<http://anthropology.msu.edu/anp363-ss13/files/2013/01/Mesopotamia-Lecture01.pdf> halaf)

Halaf yerleşimlerinin bazılarında yıl boyu oturulmayıp, bu mevsimlik yerleşmelerin arasında daha büyük olan ve sürekli oturlan köyler bulunurdu.

Geçim ilk zamanlarda hayvancılığa ve avcılığa dayalı idi. Halaf toplumu ise yerleşiklikten çok göçerliğe eğilimliydi; av hayvanlarının hareket yönüne göre yerleşimler terk edilir ve yenileri kurulurdu.

Hassuna-Samarra'dan Halaf'a, Halaf'tan Ubeyd'e geçilen 1500 yıllık dönemde (6500-5000) Kuzey Mezopotamya kültürünün tarıma olan bağımlılığı ve yerleşiklik düzeyi artmış, yarı-göçebe yaşam tarzına uygun olan avcılık ve besiciliğin ekonomideki payı da azalmıştır (Çıvgın, www.academia.edu; son erişim: 02.2018).

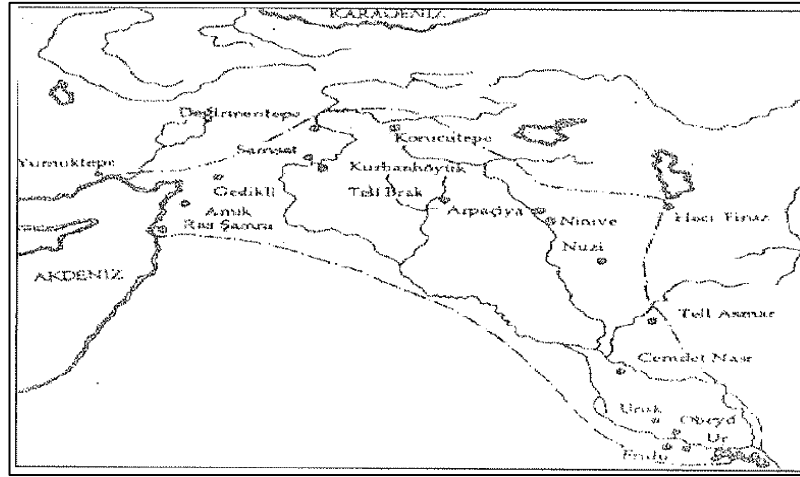
Kuzey Mezopotamya tarihinde Halaf, bir dönüm noktası sayılmaktadır. Bölge çapında bu dönem süresince Hassuna-Samarra'yı aşan kültürel bir

homojenleşme yaşanmış; güney ile kuzeyin Büyük Mezopotamya'da sürekli ve yoğun etkileşime girmelerinin önu böylece açılmıştır.

Her durumda, Ubeyd'in Halaf'ı yavaş yavaş tasfiye edeceği dönemin sonunda bölgesel ayrımlar azalarak, iki coğrafya, ekonomik ve kültürel anlamda bütünleşme eğilimine girmiştir.

2.1.1.7.3. Ubeyd Kültürü'nde Yerleşimler: M.Ö. 5300-3800

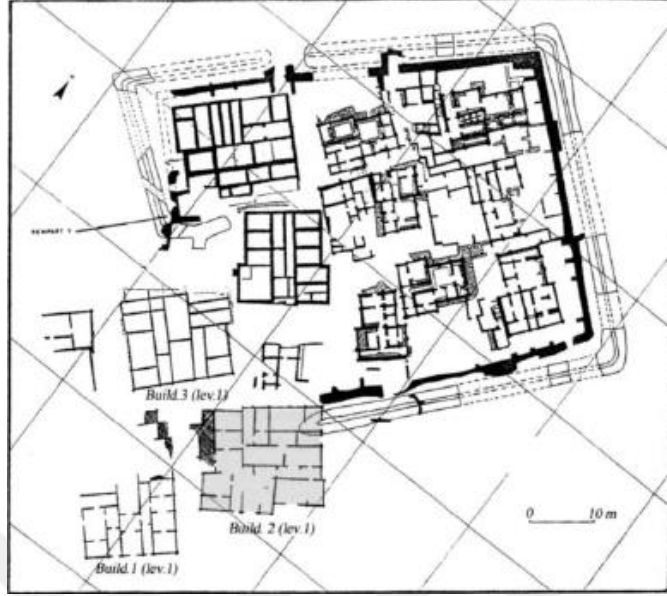
Ubeyd dönemi diye adlandırılan süreçte bölgedeki yerleşim yerlerinin dağınık bir iskan modelini karakterize ettiği görülmektedir. Yerleşim yerlerinin tümü M.Ö. 5000 yılın ortalarında güvenilir su kaynakları yakınında ve oldukça geniş alana yayılmış olarak konumlanmıştır. Henüz bu dönemde yerleşim yerlerinin konumlarını nehirlerle uydurma gibi bir çaba içinde olmadığı dikkati çeker. Bu yerleşmelerden birkaçının boyutu 10 hektara ulaşmasına karşın çoğu birkaç hektarlık alanı kaplayan küçük yerleşmelerdir. Bununla beraber Ubeyd dönemine ait tarihlenen ve daha geç dönemin klasik tapınak formunu oluşturan öncüllerin Eridu ve Tell Ukair yerleşmelerinde ortaya çıkarılması karmaşık bir sosyal yapının varlığına işaret etmektedir (Çevik, 2015, s. 28).

Şekil 2.19: Ubeyd Kültürünün Yayılım Alanı (Sevin, 2003, s.96).

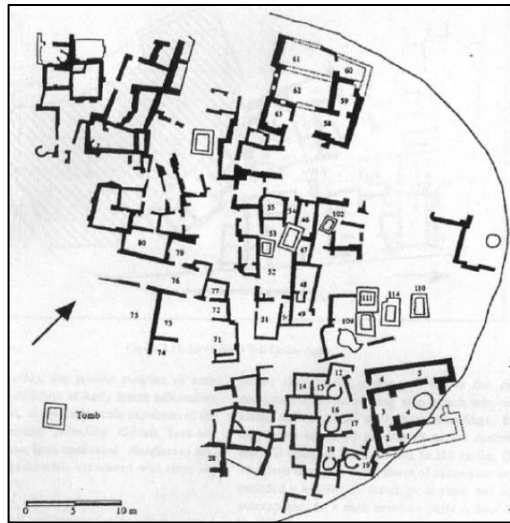
Ubeyd dönemi yerleşimleri Uruk yerleşimleri ile karşılaştırıldığında 5-10 hektar ölçüleri ile oldukça küçük birer köy tipi yerleşim oldukları anlaşılmaktadır. Ubeyd dönemi mimarisi, önceki Halaf dönemi yuvarlak planlı konutlarının aksine

dörtgen planlıdır. Konutlar her biri farklı bir amaca hizmet eden odalara bölünmüştü (Kalkan, s. 319).

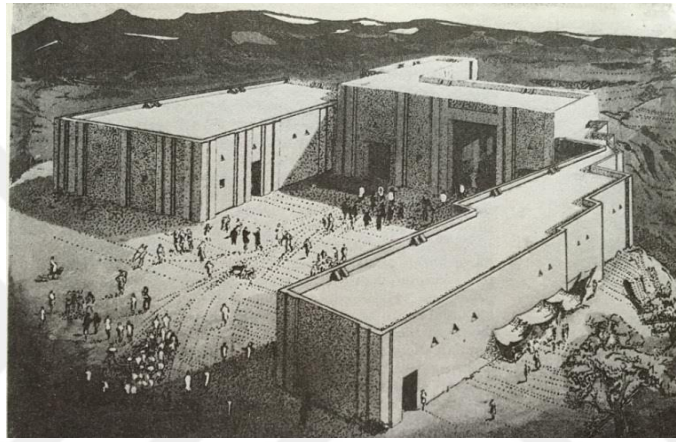
Şekil 2.20: Ubaid Dönemi Dörtgen Planlı Konutları - Tell es-Sawwan yerleşimi (Frangipane, 2007,s. 166)

Geç Ubeyd, sınıfsal tabakalaşmanın belirgin hale geldiği, köyü aşan kasabaların olduğu devletleşmenin ilk adımlarının atıldığı bir dönemdir. Ubeyd kültürü her bölgeye aynı zamanda girmemiş, kuzeyli toplumları M.Ö. 4500'den sonra güney Ubeyd niteliklerini benimsemişlerdir. Kuzey yerleşimlerinde Ubeyd kültürünün başlangıcı yaklaşık 5300 olup, bazılarında da 4300'e kadar devam etmiştir.

Şekil 2.21: Tepe Gawra - XIA Tabakası Mimari Yapıları (Lupton, 1996, s. 30)

Çekirdek bir aile için oldukça büyük olan bu konutlar bir sülale tarafından kullanılan yapılardır. Tarihte ilk kentlerin oluşmasında rol oynayan bu dörtgen planlı mimari Mezopotamya’da karakteristik konut tipidir. Mezopotamya’daki bu büyük evler zanaat gibi sosyal organizasyonları geliştirmiş, insanları bir arada tutmayı başarmıştır. Plan basitçe merkezde yer alan dikey dikdörtgen bir odanın iki uzun kenarına yerleştirilen oda dizinlerinden oluşur. Evin ocak bölümü de bu merkez dörtgen odada (avlu) yer alır. Bu yüzden buranın en çok kullanılan mekan olduğu düşünülmektedir. Bu mimarinin atasının, geç çanak çömlekli Neolitik kültür Samarra mimarisi olduğu düşünülmektedir (Kalkan, 2015,s. 32).

Şekil 2.22: Obeyd tapınağının yeniden kurma önerisi (Mellart, 1988, s. 123)

Hiçbir öge, kentlerde kurulan anıtsal tapınaklar kadar kültür değişimini kanıtlayamaz. İlk kez ortaya çıkan kerpiç tuğladan, bazen taş temeller üzerine yapılmış olan bu tapınaklar eski höyüklerin üzerinden kentlere egemen oluyordu. Eridu’da tapınaklar eski yapıların doldurulması ile elde edilen ve yapının uzun kenarlarındaki merdivenlerle kapısına ulaşılan tapınak kulesi ve zigguratın kökeninin kaynaklandığı kerpiç tuğla platformlar üzerine yapılıyordu (Mellart,1988, s. 124).

2.1.1.7.4. Tripartit Formlu Mimari

Tripartit formlu mimarinin hem konut hem de kamusal mekanlar olarak kullanıldığı bilinmektedir. Eridu’da kerpiç bir platform üzerinde tripartite planın anıtsal görünüm için daha süslü ve görkemli fonları kullanılmıştır ve bunların ilk tapınaklar olduğu düşünülmektedir (Kalkan, 2015, s. 33).

Geç Ubeyd Dönemi ev ve tapınakları, ortada geniş bir salon ve bunu iki yandan kuşatan odalardan oluşur. Üç parçalı planlı denen bu türde yapılara Doğu Anadolu'da da rastlanır (Sevin,1997, s. 97).

Şekil 2.23: Ubeyd Dönemi Tell Madhur (Irak) Üç Bölmeli(tripartite) Konut Yapısı (Sevin ve Karul, 2002 s.133).

“Üç Bölümlü Plan” olarak Türkçeye çevrilen tripartite plan, Mezopotamya mimarlığında en yaygın plan tipi olup M.Ö. 5000. yıldan itibaren, genel kuruluş ilkeleri aynı kalarak mekansal evrim geçirip kamusal ve evsel mimarlıkta çokça kullanılmıştır. Mimaride standartlaşmayı gösteren ve ön tasarımlı mekan kurgusuna sahip olan plan, en basit tanımıyla; uzun bir ana odanın (avlu), iki uzun kanadı boyunca yerleştirilmiş odalardan meydana gelir. Ubaid Ui'nde ilk kez ortaya çıkan planın asıl belirleyici ögesi ve şekillendiricisi olan ana oda (avlu), sıcak iklim nedeniyle uzun süreler kullanıldığından dolayı üzeri açık karakterdedir. Genelde bu mekana, sokak kapısından direkt ulaşılmaz. Ana oda (avlu), yapının ana yaşama mekanı olarak bir çok açıdan öne çıkarılmıştır. Aynı zamanda ana bağlantı alanı olan bu mekan, yapının en büyük odasıdır. Evin ocağının burada oluşu, büyük ve tek parçalı olan ana odanın değişmez bir özelliğidir. Bu durum, odanın merkezsiz niteliğinin geometrik olduğu kadar, anlamsal olarak da vurgulandığını göstermektedir. Konut olarak kullanıldığı durumda, sosyal yapı olarak geniş ailelere hitap eden bu evlerde, ana odanın iki uzun kenarında bulunan simetrik bölümlerde ise evin oturma ve yatma birimleri bulunur.

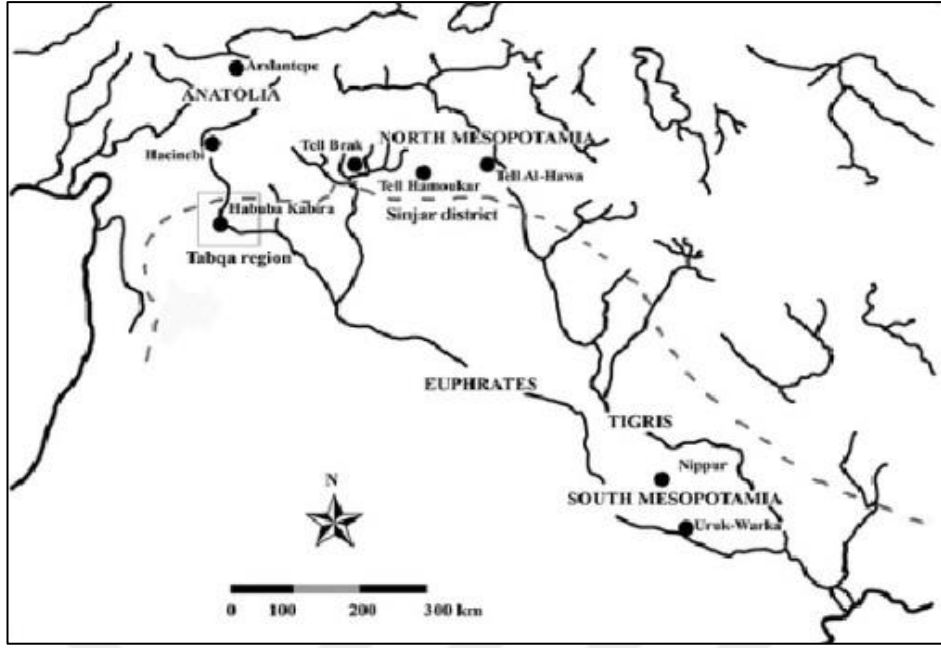
Mezopotamya mimarlığında, resepsiyon (misafir) odası unsuru bu dönemlerde, evsel kullanım kadar kamusal mimarlığı da etkilemiştir. Resepsiyon odası, bu dönemin çift avlulu saray yapılarında taht salonu olarak değişmiştir.

Başlangıçta Geç Uruk Dönemi'ndeki Uruk koloni yerleşmelerinde tripartite planın bir alt-tipi olarak kullanılan elit konutlarda görülen resepsiyon odası geleneği, tüm tarihi devirlerde Mezopotamya kamusal ve evsel mimarlığı etkilemiştir (Erarslan, 2011, ss.129-146).

2.1.1.7.5. Uruk Kültürü'nde Yerleşimler: M.Ö. 3500-3000

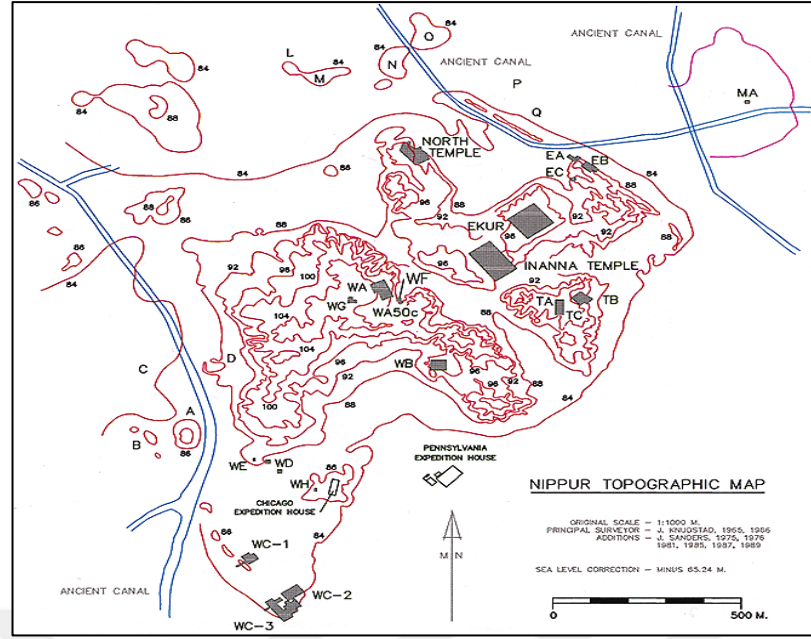
Ubeyd dönemi sonunda ya da başlarında, Güney Mezopotamya'nın ikliminde bir değişim meydana gelmiş ve bataklıklar kurumaya başlamıştır. Bu yeni ortaya çıkan kuru alanlarda M.Ö. 4. bin yılın ortalarında birçok yeni yerleşim kurulmaya başlar. Yeni yerleşimlerin kurulması ve bunun getirisi olarak nüfusun artması, yerleşimler arası mücadelenin de azaldığını gösterebilir. Zaten geç Uruk sonlarında ilk kez ortaya çıkan yazılı kaynaklar ile kontrol ve yönetim organizasyonları bu çatışma döneminin bittiğini, bir düzenin sağlandığını gösterir (Kalkan,2015, s. 48).

Uruk ve Ubeyd yayılımları arasında birçok farklılıklar ve benzerlikler söz konusudur. Yayılımın kültürel merkezi her ikisinde de Aşağı Mezopotamya olup, yayılımı oluşturan maddi kültür topluluğu da güneye aittir. Merkezin rakip kent-devletlerden oluşması, Uruk yayılımının temel farkıdır. Güneyde tapınaklar kuran sınıfsal bir topluma karşılık, kuzeyde şeflik bile denilemeyecek, çekirdek ailelerin oluşturduğu, kuru tarım yapan ve takasın pasif alıcısı durumunda olan devlet öncesi bir toplum vardır.

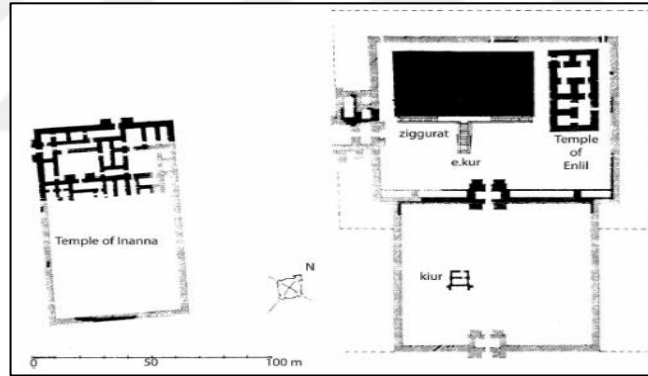
Şekil 2.24: Mezopotamya MÖ. 4. Binyıl, Uruk kolonileri (SundsdaI, 2011, s.166)

Erken Uruk döneminde Uruk çevresindeki kırsal nüfusun arttığı, köy ve kasabalarda toplandığı görülür. Orta Uruk döneminde nüfus artış eğilimi devam etmiş ve küçük merkezlerin bir araya gelerek kümeleşmiş bir iskan modeli sergilemiştir. Ancak bölgedeki esas nüfus artışı M.Ö. 4000 yılın ikinci yarısında özellikle de 4. bin yılın son bir kaç yüzyılında gerçekleşmiştir. Kuzeyde Nippur civarındaki bölgede, Ubeyd dönemine ait yerleşim yerleri daha az belgelenmekle birlikte Erken ve Orta Uruk dönemlerinde, nüfusun burada oldukça yoğun olduğu ancak geç Uruk döneminde buradaki nüfusun % 60'ının Uruk çevresine kaydığı saptanmıştır (Çevik, 2015, s. 30).

Şekil 2.25: Nippur Topoğrafik Haritası

(<https://oi.uchicago.edu/research/projects/nippur-sacred-city-enlil-0>; son erişim: 10.2017)

Şekil 2.26: Nippur'da Ziggurat ve Tapınak Kompleksinin Yeniden İnşa Planı

(after Gibson – Hansen – Zettler 1998-2001, 551, Fig.2)

M.Ö. 3700'de Uruk maddi kültürü kuzeye yayılmaya başlamıştır. Aşağı Mezopotamya'da bu dönemde beş büyük yerleşim, merkez kabul edilmektedir: Ur, Eridu, Nippur, Ebu Salabih ve Uruk 3100-3000 döneminde Uruk yayılımının sonuna geldiğinde koloniler terk edilmiştir. Maddi kültürünü hem kuzey unsurlarından hem Uruk'tan alan ve kültürleşme yoluyla Uruk kapsamına giren yerleşimlerdeki güney etkisi de silinmeye başlamıştır (Çıvgın, 2015, ss: 246-299).

Tablo 2.3: M.Ö. 3700-2000 Arasında Güney Mezopotamya'nın En Büyük Yerleşimlerinin Nüfusları (x1000) (Taylor, 2010. "Extraordinary Cities II: Early City-ness' and the Invention of States", GaWC Research Bulletin 360)

KENT	3700	3500	3300	3000	2800	2500	2400	2300	2200	2100	2000
Eridu	6-10	10	10	10	-	-	-	-	-	-	-
Girsu	-	-	-	-	-	-	40	80	50	80	40
İsin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40
Lagaş	-	-	-	-	-	60	30	-	-	-	-
Larak	-	10	10	10	-	-	-	-	-	-	-
Larsa	-	-	-	-	16	10	-	-	-	-	40
Umma	-	-	-	-	20	40	40	40	10	20	25
Ur	-	-	-	-	12	10	10	20	40	100	20
Uruk	-	14	40	40	80	40	30	30	-	30	30

Şekil 2.27: Eski Mezopotamya Haritası (Uygarlık Tarihi, 2016, s. 27)

Tablo 2.4: Mezopotamya’da Yerleşimlerinde Aşamalar

	Hassuna M.Ö. 6000	Halaf M.Ö. 5000	Ubeyd M.Ö. 4000	Uruk M.Ö. 3300- 3100
Üretim	Ova tarımı, av hayvanı	Evcil hayvan, tahıl ve sebze tarımı	Tarımda yapay sulama, evcil sığır ve eşek, nüfus artışı	Öküz arabası
Mimari	Bir ve çok odalı, karmaşık dikdörtgen sıkıştırılmış kerpiç konutlar, ortak alanlar	Daha çok 3-4 m çapında yuvarlak, kerpiç ve ağaç üst örtülü konut, dikdörtgen dış odalı anahtar deliği ‘tholos’ şemalı evler, bir tür meclis binası, kamu hizmeti (çakıl sokak kaplaması)	Birbiri üzerine inşa edilmiş platform üzerinde, geniş bir orta oda ve kenarlarda küçük odalardan oluşan tapınak yapıları	Anıtsal sütunlu tapınak yapısı ve siyasal ve ekonomik yapılanma, piktografik yazı

(Şenel 1995, Dolukhanov 1998, Maisels 1999)

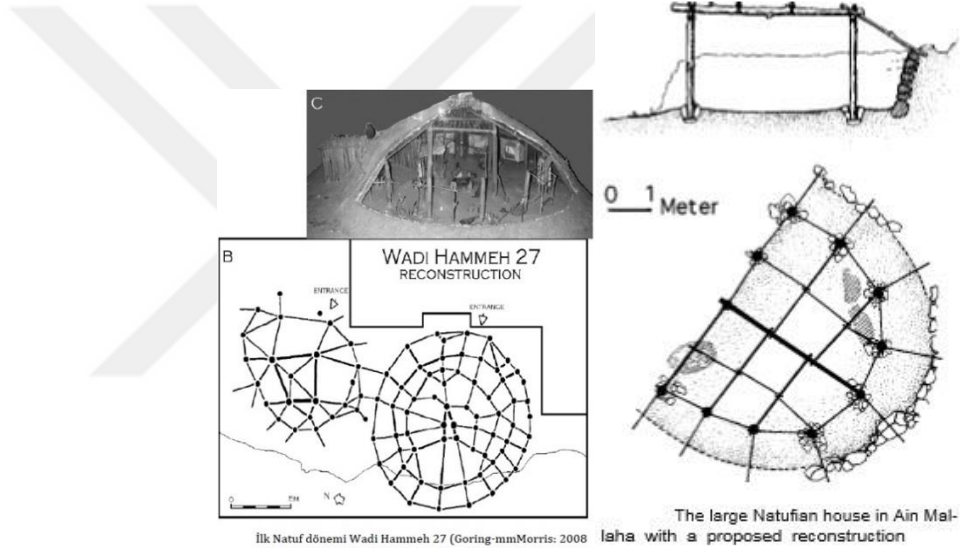
2.1.1.7.6. Eynan (Ayn Mallaha) Yerleşmesi

Natuf kültürü erken evresine ilişkin Eynan (Ayn Mallaha)’da bir açık hava yerleşmesi bulunmuş olması büyük önem taşır. Her yapı katında ortasında belki yiyecek depolamak için kullanılan alçıyla sıvanmış çukurlar bulunmuştur. Açık bir merkezi alanın çevresine yapılmış, çapları yaklaşık 7 metreye varan 50 adet yuvarlak konutun olduğu tüm yerleşme en az 2000 m²’lik bir alanı kaplıyordu.

Konutlar taştan yapılmıştır ve bazı yerlerde 1 metre yüksekliktedir. Tabanlar kısmen yer yüzeyinin altındadır, taştan yapılmış olan altyapı alçı ile sıvanmıştır. Üstyapı ise büyük bir olasılıkla yakında bulunan gölün sonsuz bir kaynak oluşturduğu saz ve kamıştan yapılmıştır. Ortada bulunan direklerin konik biçiminde bir çatıyı desteklemesi olasıdır. Taştan yapılmış ocaklar odanın aşağı yukarı ortasında ve kenarındadır. Öğütme taşları ve dibekler tabanlara yerleştirilmiştir (Mellaart, 1988, ss. 18-19).

Şekil 2.28: Eynan (Ayn Mallaha) (Mellaart, 1988, s. 17)

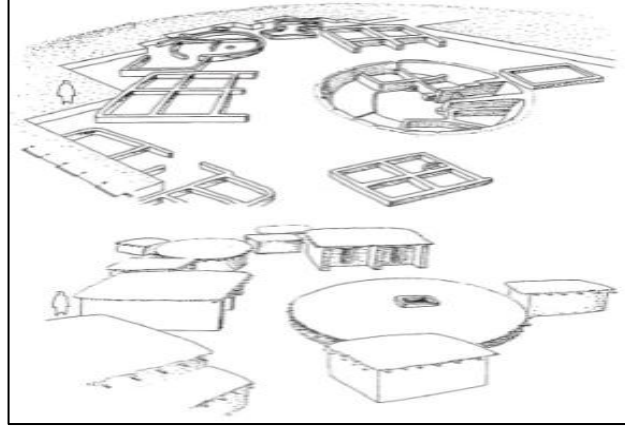

Şekil 2.29: Eynan Rekonstrüksiyon

(Ofer Bar-Yosef, 1998, “The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Agriculture”, Evolutionary Anthropol)

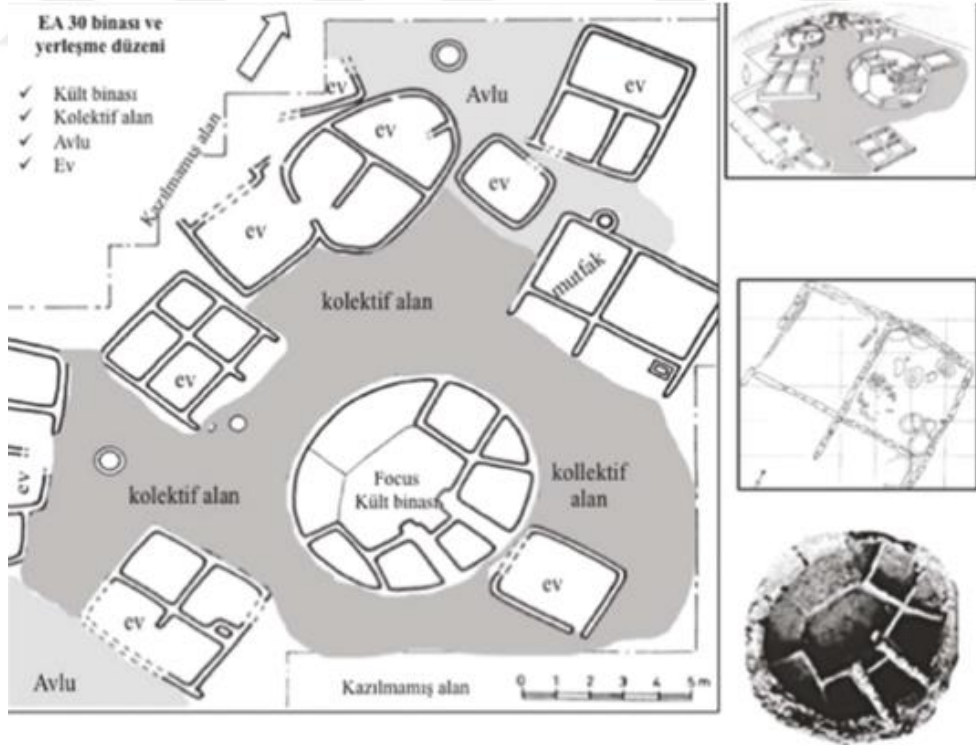
2.1.1.7.7. Jerf-El Ahmar Yerleşimi

Suriye'nin Kuzey'inde bulunan Jerf-el Ahmar, M.Ö. 10000. yıla tarihlenen, iyi korunmuş bir yerleşme yeri olup, o dönemin mimari yapısı hakkında önemli bilgi verir. Yuvarlak yapıları, dikdörtgen formlu yapılar izlemektedir (Stordeur (vd.), 1997, s. 282).

Şekil 2.30: Jerf el Ahmar Yerleşmesinde Kült Binaların Konumu (Stordeur, 2000 s.3)

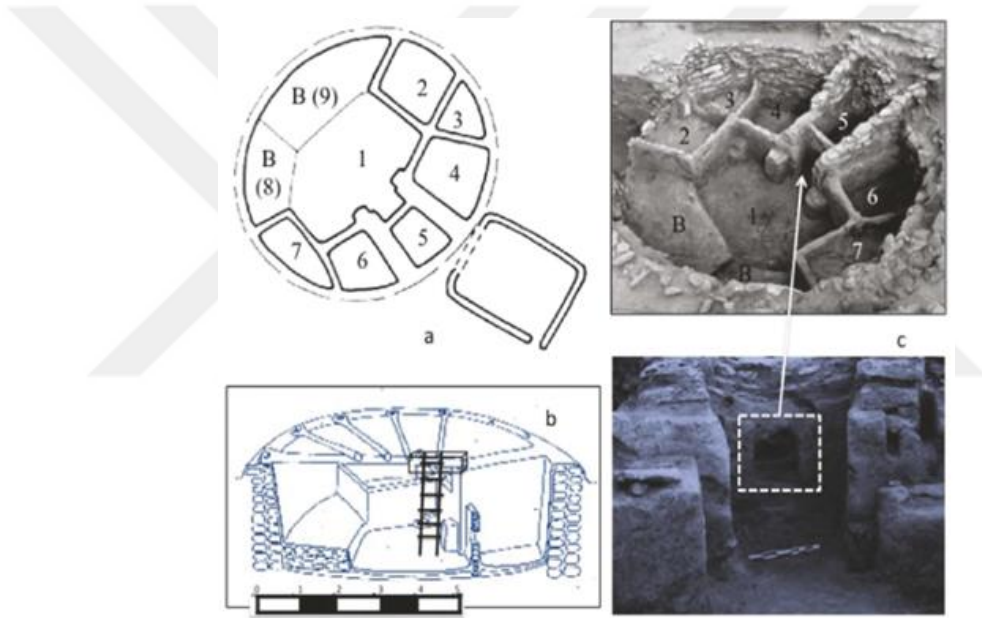
EA 30 binası, Jerf el-Ahmar'da ortaya çıkarılmış olup M.Ö. 9119-8484'e tarihlenir. PPNA dan PPNB'ye geçiş dönemindeki yerleşme düzeninde görülen niteliğinden ve çoklu fonksiyonel yapısından dolayı önemli bir kamu binasıdır. EA 30 binası, yuvarlak planlı olup yüzey seviyesinden yaklaşık iki metre derine yarı gömülü şekilde inşa edilmiştir. Binanın duvarları 40-50 cm genişliğindedir ve içten 2, 50 m, dıştan 0, 50 m yüksekliğe kadar korunmuştur (Stordeur ve Abbès, 2002).

Şekil 2.31: EA 30 Binası ve Mekan Organizasyonları

(Wilcox, 2009, Fig 32, Abbas, 2002, Fig 4)

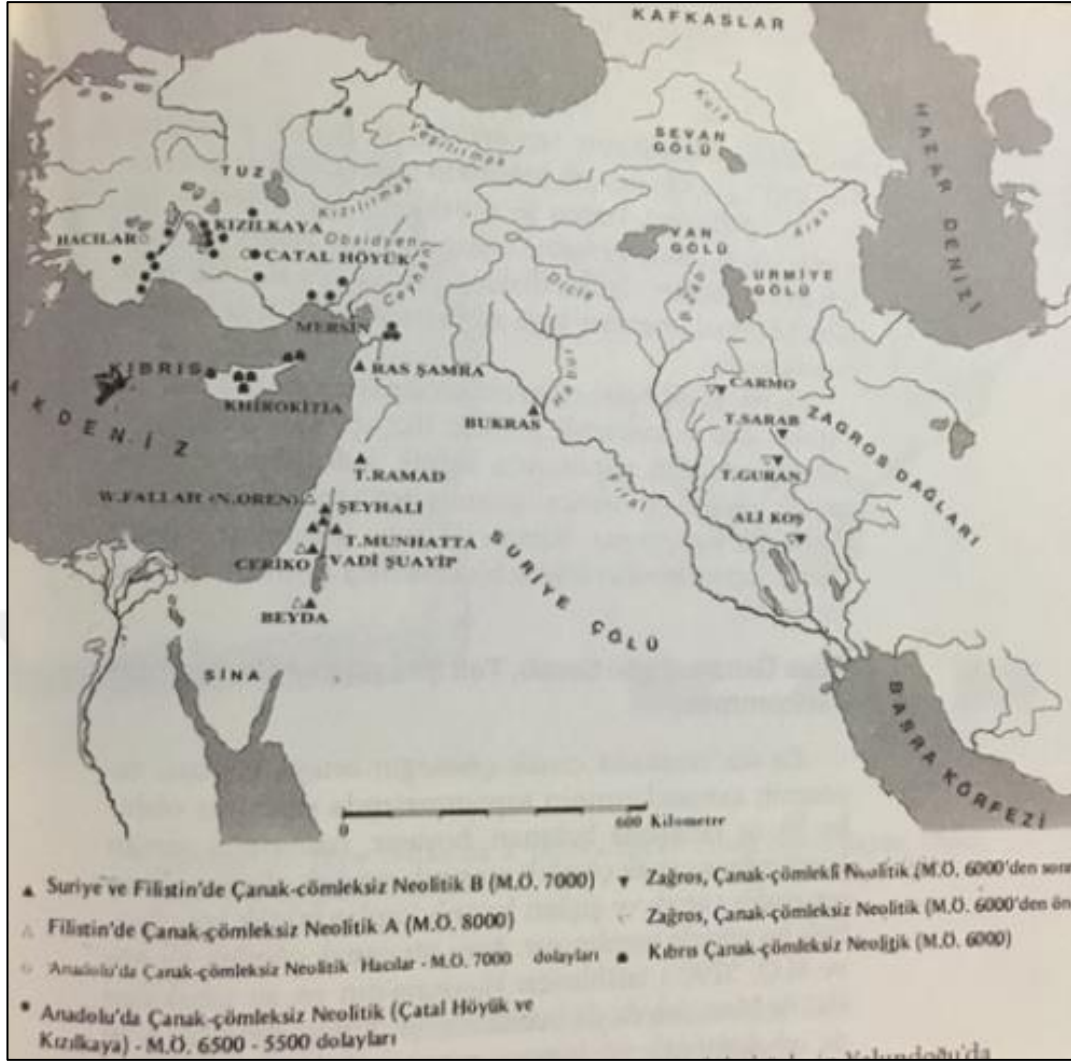
EA 30 binasının ait olduğu tabakada ortaya çıkarılan evlerin bazıları keskin dönüşlü dikdörtgen planlı, bazıları ise yuvarlatılmış köşelidir. Boyutları 15-25 m² arasında olan ve çoğu EA 30 binasının etrafındaki boş alana dairesel bir düzenle sıralanmış olan evler, derin olmayan temel çukurları üzerine tek ya da iki sıralı taş temeller üzerine inşa edilmiştir. Ancak yerleşimin güneyinde ve kuzeyinde bulunan bazı evler, EA 30 binasının etrafındaki alana değil de açık avlular niteliğindeki boş alanlar etrafına yapılmışlardır. Yerleşimin kuzey ve güneyinde bulunan boş alanlar ve EA 30 binasının etrafındaki boş alan "açık ortak yaşam" alanları olup, evler arasında "ortak kullanım alanı" görevi görmüşlerdir. Yerleşim içindeki bu açık alanlarda ortaya çıkarılan ocaklar ise bu "ortak kullanım alanlarının" önemli bir parçası durumundadır.

Şekil 2.32: EA 30 Binası, Plan ve Fotoğrafları

(Wilcox, 2009, Fig 32, Abbas, 2002, Fig 4)

Yerleşme düzeni içinde EA 30 binası merkezde olup, etrafındaki ortak kullanım alanları sistematik bir yerleşim düzeni üzerine planlanmıştır. Evler EA 30 binasının çevresindeki boş alanın etrafına ve yerleşimin güney ve kuzeyinde bulunan iki küçük alan yanına inşa edilmişlerdir. Bu yerleşim düzeninde üç ayrı yerleşim birimi görülür: küçük avlular, evler ve kendi ortak açık alanına (açık avlu) sahip bir kamu binası olan EA 30 ki, bütün bu yerleşme düzeninin ortasında bulunmaktadır (Kodaş, 2013, s.9-19).

Şekil 2.33: Yakınoğunun En Eski Uygarlıkları (Mellaart, 1988, s. 43)

2.1.1.7.8. Khirokitia Yerleşimi

Khirokitia kültürü milattan önce 6020 tarihlenir. Khirokitia bir Höyük değil yaklaşık 200 metre çapında bir tepe yerleşmesidir. Birkaç kilometre aşağıda adanın güney kıyıların görünümüne egemendir. Yerleşmenin içinden akarsuya doğru bayır aşağı yönelen taş döşeli 200 metrelik bir yol ortaya çıkarılmıştır. Köyden çok daha büyük bir yerleşme olduğu açıkça anlaşılan Khirokitia belki binlerce konuttan oluşan ve binlere ulaşan bir nüfusu barındıran bir alan ve 48 tane yuvarlak tholos türü konut bulunmuştur. Ortaya çıkarılan 3 ana yapı katı ve konutların olağanüstü sağlam yapıları yerleşmenin uzun süreli olduğunu belirtmektedir (Mellaart, 1988, ss. 46-47).

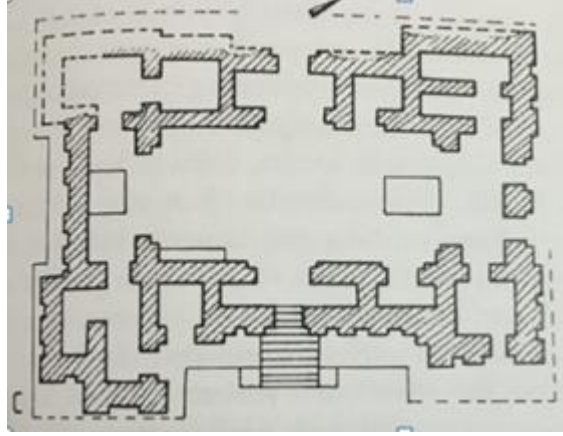

Şekil 2.34: Khirokitia Yerleşimi (Mellaart, 1988,s.49)

Çapları 3-4 metre ile 7-8 metre arasında değişen bu yuvarlak konutların çoğu yerel kireç taşından yapılmış çift duvarlıdır. Üst yapıları taş, tuğla ve hafif maddelerden oluşmuştur. Büyük konutlarda bir merdivenle çıkılan insanların uyuduğu ikinci bir katı veya tahta bir tabanı, sağlam iki taş sütun destekliyordu. Tabanlarda ocak, uyumak için platform ve çukurlara sık sık rastlanmıştır. Duvar veya sütunlarda sekiler, pencere ve dolaplar vardır. Yüksek eşikli kapı aralıkları, yağmur ve çamurun içeriye girmesini engellerken odalara birkaç basamakla inilmekteydi. Konut olarak kullanılan, arı kovani türü büyük bir yapı ve mutfak, mısır vb. öğütmekte kullanılan işlik gibi çeşitli işlevleri olan çok sayıda küçük yapı toplulukları bulunmuştur. Avlular çoğunlukla düz taşlarla kaplıdır ve yuvarlak masalar yemeğin yendiği yeri gösterir. Koridorlardan bazılarının üstü çatı ile kapatılmış gibi görülmektedir. Avlulara sokaktan uzanan rampalarda geçiliyordu. Bu yerleşmeden edinilen genel izlenim, büyük bir yetkinlik ve iyi bir örgütlenmedir (Mellaart, 1988,s. 47-48)

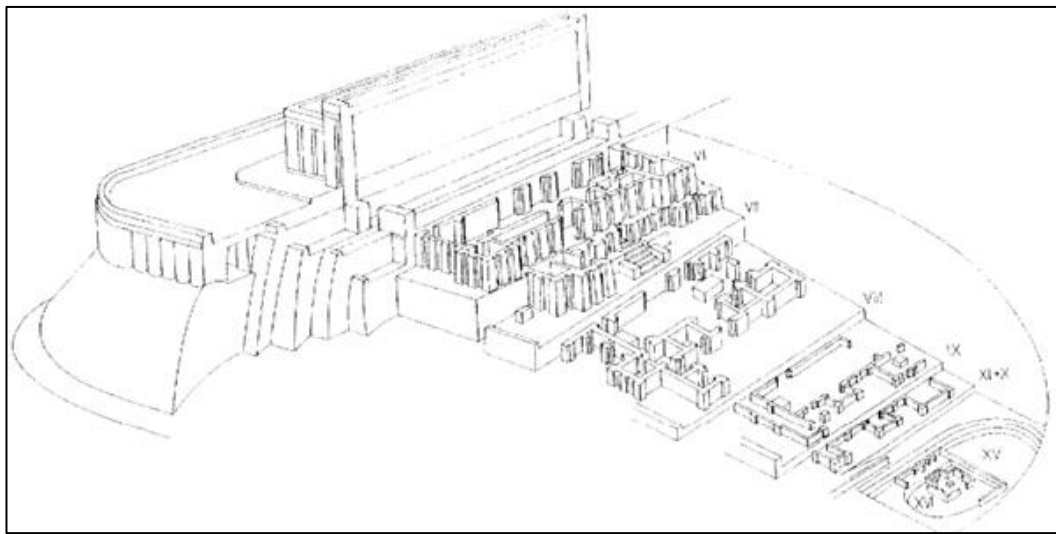
2.1.1.7.9. Eridu Yerleşmesi

Eridu, Ubeyd kültürünün tamamını içinde barındıran bir yerleşimdir. 5. binyıla girilirken ilk Ubeyd tapınakları burada inşa edilmiştir. Eridu'da olgunlaşan Ubeyd kültürünün kuzeye doğru yayılışı binyılın ilk yarısında başlayıp, ikinci yarısında da tamamlanmıştır.

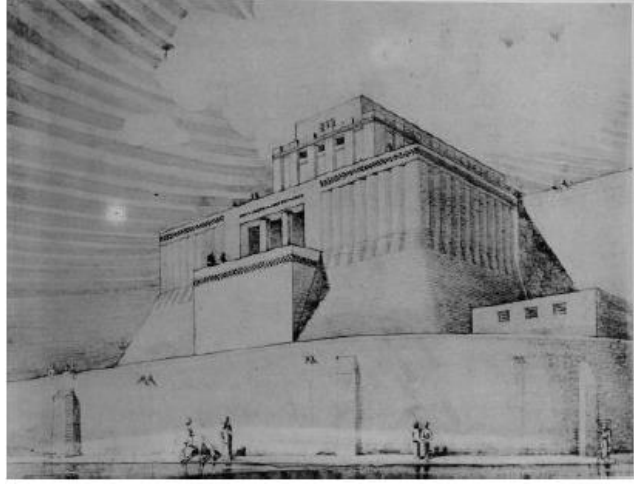

Şekil 2.35: Eridu Obeyd Dönemi tapınak planı (Frangipane, 2002, s.22)

Geç Ubeyd kültürünün etkileri, 4. binyıla doğru Doğu Akdeniz ve Çukurova, Doğu ve Güneydoğu Anadolu yerleşmelerinde açıkça görülür. Güney ve Kuzey Mezopotamya yerleşimleri arasındaki etkileşimler en yoğun 5300-4500 arasındaki dönemdedir. Kültürel etkileşimin ve ilişkilerin azaldığı 4500-4200 döneminde, seçkinlerin oturduğu kuzeydeki konutlar diğer evlerden farklılaşmıştır. Karmaşıklık göstergesi olan unsurların başında gelen tapınaklar, güney Ubeyd yerleşimlerinde görülmektedir. Ubeyd 1 dönemine (5200-4800) adını veren Eridu, tapınak sahibi ilk güney yerleşmesidir. Güneyde yer alan tapınaklar, zamanla genişleyerek özenli bir mimariye kavuşmuştur (Çıvgın, 2014, s. 375).

Şekil 2.36: Eridu Tapınakları (Forest, 1996, s.108)

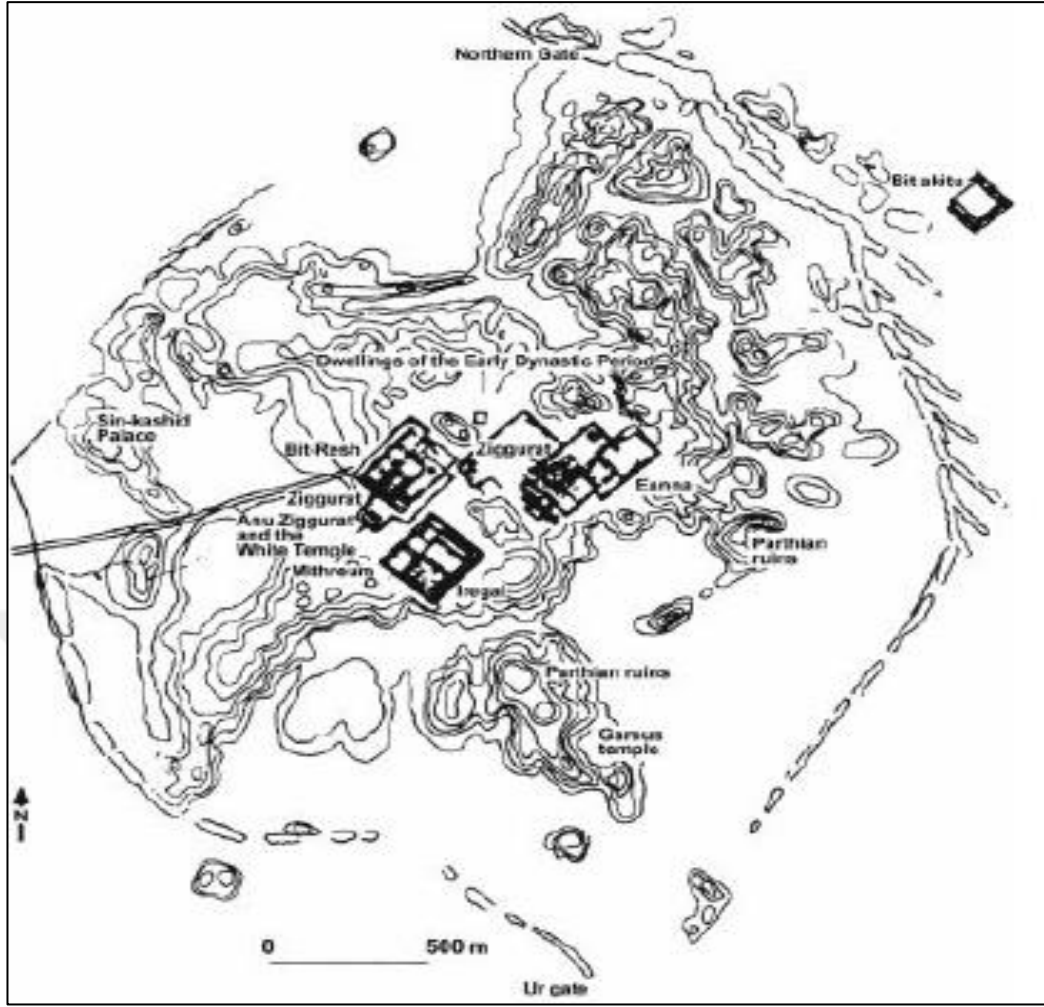

Şekil 2.37: Eridu'da Tapınak (Safar ve Mohammed, 1981, s. 51)

2.1.1.7.10. Uruk Kenti

Uruk yerleşimi, 4. binyılın ilk yarısında bile 70 hektarlık bir alanı kapsadığı ve binyıl sonuna doğru kent merkezi 250 hektara çıktığı için ismi öne çıkar. Diğer bir ifadeyle, güneyin ilk kentlerinin hiçbiri Uruk'la boy ölçüşecek boyutta değildir. Uruk, diğer yerleşmeleri kat kat aşan büyüklüğü ile hem bölgesel bir merkez, hem de gerçek bir kenttir. Sonuç olarak kıyas kabul etmez yüzölçümü ile insanlık tarihinin ilk kenti sayılır. Güney Mezopotamya'da başgösteren diğer kent tipi yerleşimler de Uruk kültürünün kapsamına girer.

Takasın canlı olduğu Erken Uruk döneminde (4000–3700), Anadolu'da üretilen bakır, kurşun ve gümüş, Güney Mezopotamya'ya kadar ulaşmış ancak Uruk kültürüne has özellikler kuzeye henüz etki etmemiştir. Uruk'un yayılışı olarak adlandırılan süreç, Orta (3700-3400) ve Geç Uruk'ta (3400–3100) işlemeye başlamış, kuzey bölgesi Uruk'un kültürel etkisine maruz kalmıştır (Çıvgın, 2015, ss: 246-299).

Şekil 2.38: Warka Yerleşimi-Eanna Kutsal Alan (Uruk) (Liverani, 2006, s. 87)

M.Ö. 4000'in sonlarında büyük bir nüfus artışı yaşanan Uruk ve çevresinde kentleşmenin ilk izlerinin görülmektedir. Bu nüfus, değişen coğrafi koşullar sebebiyle yeni yerler bulma amacındaki kuzeylilerin göç hareketi ve daha önce bölgede yarı yerleşik yaşayan toplulukların devamlı iskânı ile açıklanmaktadır. Uruk çevresindeki nüfus M.Ö. 4000 yılın sonunda, esas olarak kentte toplanmıştır. Her kentin arazisine bağlı olarak 5-15 kilometrelik mesafede köy veya kasaba görülmez. Buradan çıkartılan tek olası sonuç, tarım alanlarının kentsel nüfus tarafından işletildiğidir. Mezopotamya'nın sözkonusu prototip kentleşmesi yeni kent sakinlerinin büyük bir kısmına temel geçim faaliyetlerinden zanaat ve diğer hizmet uğraşlarına geçiş için kesin bir imkan tanımamış görünmektedir.

Erken Mezopotamya kentlerinin en azından sosyo-ekonomik anlamda özünde suni bir karakter taşıdığı söylenebilir. Mezopotamya ve diğer endüstri öncesi

kentlerde nüfusun tarımsal faaliyetlerden tümüyle kopmadığı ya da akrabalık bağlarının hala önemini korumaya devam ettiği sıklıkla altı çizilen özelliklerdendir. M.Ö. 3000 yılında da kent sakinlerinin tarımla uğraştığı arkeolojik açıdan kanıtlanmıştır.

Uruk, M.Ö. 3000 yılın ilk çeyreğine dek surlarla çevrili bir kent değildi. M.Ö. 3000. yılda olasılıkla giderek artan uzun mesafeli kanal kullanımı ile ilişkili olarak yerleşmelerin ipe dizili boncuklar gibi sıralandığı gözlenmektedir (Çevik,2015, s. 33-34)

Şekil 2.39: Uruk

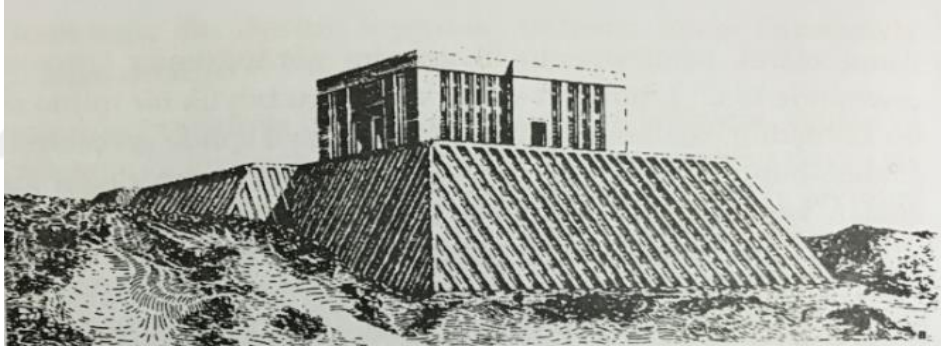
(<https://oi.uchicago.edu/gallery/archaeological-site-photographs-mesopotamia-uruk#uruk11.png>; son erişim: 12.2017)

Aşağı Mezopotamya'nın ilk büyük kenti olan Uruk'un yüzölçümü, M.Ö. 4. binyıl sonları ve 3. binyıl başlarında 250 hektara ulaşmış ve yalnızca kent merkezinin nüfusu 40 000'i bulmaktaydı. 110 kadar küçük yerleşim Uruk'un hinterlandında bulunmakta olup, kent geniş bir coğrafyayı yöneten karmaşık bir siyasal merkez durumundadır. Burada ilk kentlerin belirdiği dönemin (MÖ. 4. binyılın) "Uruk dönemi" olarak adlandırılması ve onun kendine yakın daha küçük kentlerle birlikte "Uruk dünyası"nın parçası olması, Uruk'un Mezopotamya tarihi'ndeki özel konumunun sebebidir. Bu yerleşimin gerek Mezopotamya gerekse dünya tarihine damga vurduğunun en iyi göstergesi; MÖ. 3. binyılda oluşan onlarca Aşağı Mezopotamya kentinin Uruk'un dinsel, ekonomik, kültürel ve siyasal mirasını devam ettirmeleridir (Nissen, 2003, s.11-16).

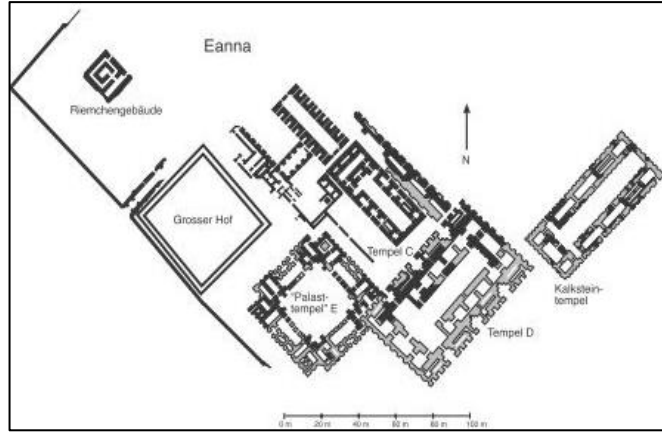
Şekil 2.40: Uruk'ta taş yapısının yeniden inşası, Güney perspektifi (artefacts-berlin de; material: deutsches Arcaologisches Institut; son erişim: 11.2017)

Tapınaklar, aşağı Mezopotamya kentlerinde en erken karşımıza çıkan kamu yapılarıdır. Eanna tapınak kompleksinin en erken tabakaları olan Anu Tapınağı (Beyaz Tapınak) Uruk kentinde ortaya çıkartılmış olup anıtsal tapınakların varlığını Geç Uruk Döneminden itibaren kanıtlamaktadır.

Şekil 2.41: Uruk'taki Anu Zigurati'nın Canlandırma Çizimi (Nissen, 2004, Resim 35)

Eridu'dan bilindiği gibi tapınağın başlangıçtaki mütevazı boyutlarının Geç Uruk Dönemi'nden itibaren giderek anıtsal forma kavuşması bir anlamda tapınağın topluluk üzerindeki üstünlüğünü de yansıtmaktadır. Özellikle gelişimi tarihsel olarak izlenebilen Anu tapınağı 4. bin yılın sonunda yüksekliği 13 metreye ulaşan bir platform üzerine inşa edilmiş olup daha sonraki üçbin yıl boyunca Mezopotamya kentlerinin silüetine hakim olacak zigguratların ilk görüntülerinden birini oluşturmaktaydı. Başlangıçtan itibaren salt bir tapınma merkezi olmayan Mezopotamya tapınakları, ayrıca ekonomik ve siyasi gücün de odaklandığı yerlerdi (Çevik, 2015, ss. 34-35)

Şekil 2.42: Eanna Kutsal Alanı - Geç Uruk (Algaze, 2008, s. 139)

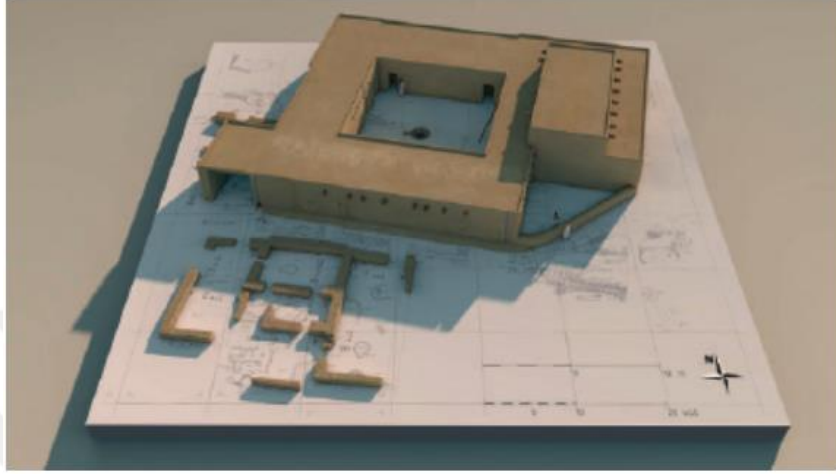
2.1.1.7.11. Habuba Kabira Kenti

Geç Uruk döneminde Uruk kentinin sadece tapınak alanları kazıldığından, bu dönemde kentin genel görünümüne ilişkin bilgimiz yoktur. Uruk'un Suriye'deki kolonisi Habuba Kabira güney yerleşmesi, bu konuda bizi aydınlatmaktadır. Kentin üç aşamada inşa edildiği, dolayısıyla önceden planlandığı saptanmıştır. İlk aşamada caddeler ve drenaj sistemi, ardından da çok sayıda ev inşa edilmiştir. Son aşamayı 8 hektarlık iç kenti çeviren surların inşası oluşturmaktadır. Anayurttaki Uruk'tan farklı olarak burada yerleşimin surlarla çevrili olmasının nedeni bilinmemektedir. İç kentin güneyinde Tell Qannas olarak adlandırılan akropolis, yerleşimin dini ve idari merkeziydi. Burada güney Mezopotamya da Uruk döneminin karakteristik kamu yapılarına benzer mekanlar ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu kamu yapılarının planı evlerle aynı olup (tripartite), sadece anıtsal boyutları ve nişlerle bezeli olmalarıyla onlardan ayrılmaktadır (Çevik, 2015, s. 40).

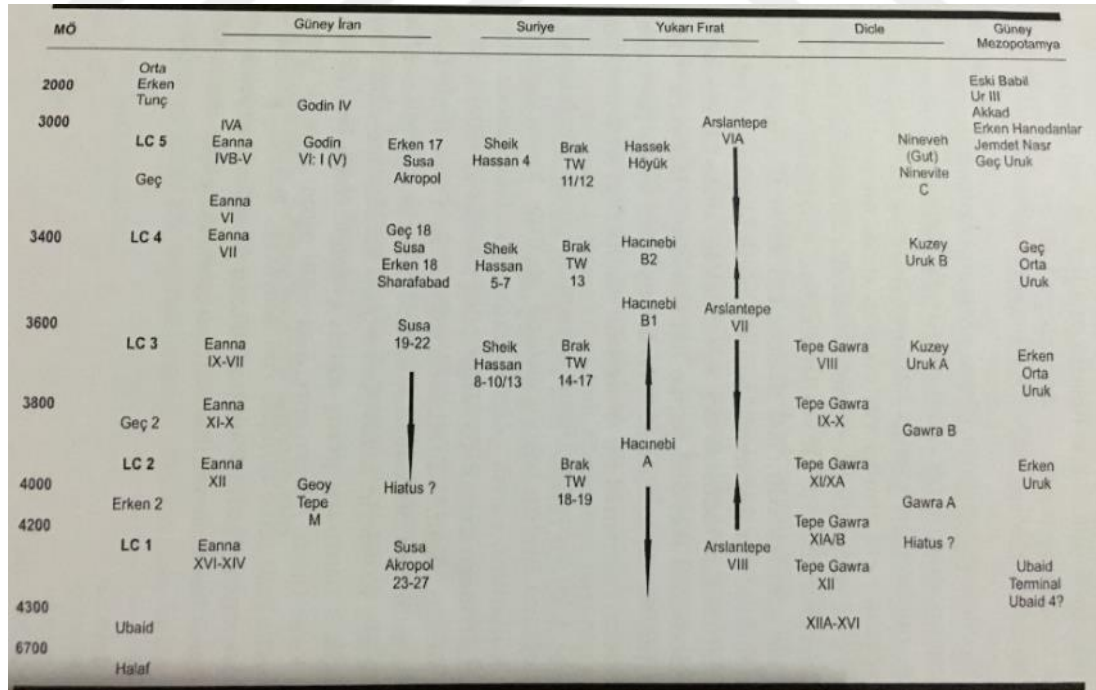

Şekil 2.43: Geç Uruk Dönemi'nde Habuba Kabira'nın kent planı (Frangipane 2002)

Evlerin ve diğer yapıların gelişigüzel değil merkezi bir otoritenin gözetimi altında inşa edildiği Habuba, planlı bir yerleşimdir. Buraya Uruklu göçmenlerin gelişinin bir program dahilinde olduğu açıktır. Tell Kannas olarak bilinen, Habuba yerleşimindeki akropolde bulunan kamu binalarının hamuru ve formunun inşasında kullanılan kerpiç tuğlaların Uruk kentindekilerle aynı olduğu belirlenmiştir.

Şekil 2.44: Rekonstrüksiyon, Habuba kabira, H konut binası Güney perspektif. (artefacts-berlin. de; material:Kay Kohlmeyer)

Şekil 2.45: Mezopotamya Yerleşim Kronolojisi (Rothman, 2004, s. 77)

Tablo 2.5: Mezopotamya Bölgesi Yerleşim Örnekleri

MEZO-POTAMYA YERLEŞİM ADI	DÖNEM	BÖLGE	MİMARİ ÖZELLİKLERİ	YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ
EYNAN (Ayn Mallaha)	M.Ö. 11 000	Filistin	*Tabanlar yer yüzeyinin altında, 1 metre yükseklikte * Taştan ve alçı ile sıvanmış altyapı; saz ve kamıştan yapılan üstyapı * Konik biçiminde bir çatıyı destekleyen, ortada bulunan direkler	*Açık bir merkezi alanın çevresine yapılmış, çapları yaklaşık 7 metreye varan 50 adet yuvarlak konut * Yiyecek depolamak için kullanılan alçıyla sıvanmış çukurlar
JERF-EL AHMAR	M.Ö. 10000	Suriye	*Yuvarlak yapıları izleyen dörtgen formlu yapılar *2 m derinde yarı gömülü evler *Bina duvar kalınlığı 40-50 cm (EA30)	*Merkezde kamu binası (EA30) ve etrafında dairesel düzende evler *Açık ortak yaşam alanları ve ortak ocaklar
KHİROKİTİA	M.Ö. 6020	Kıbrıs	*Çapları 3-4 m, 7-8 m olan 2 katlı konutlar *Sokaktan uzanan rampalarla geçilen avlular *Yerel kireç taşından çift duvar *Tabanda ocak, duvarda pencere-dolap	*200 m çapında tepe yerleşmesi *48 adet (tholos) konut *200 m'lik taş döşeli yol
ERİDU	M.Ö. 5200-	Güney Mezo potamya	*Ubeyd tapınakları güneyde,özenli bir mimaride, kerpiç tuğla platformlar üzerine yapılıyor *Tripartite planın anıtsal görünüm için daha süslü ve görkemli fonları kullanılmış	*Sonradan seçkinlerin oturduğu kuzeydeki konutlar diğer evlerden farklılaşmış *M.Ö. 3700'de nüfus 6000-10000
URUK	M.Ö. 4000-2800	Güney Mezo-potamya	*M.Ö. 3300-2800'de nüfus 40000-80000 *M.Ö.3000'de alanı 250 hektar * Anu Tapınağı (Beyaz Tapınak) yüksekliği 13 metreye ulaşır *Tapınaklar, ekonomik ve siyasi gücün de odaklandığı yerlerdi	*İnsanlık tarihinin ilk kenti * Kuzeylilerin göçü ve bölgedeki yarı yerleşik yaşayan toplulukların devamlı iskânı *Tarım alanlarını kentsel nüfus işletmekte
HABUBA KABİRA	M.Ö. 3000	Suriye	* Kamu yapılarının planı evlerle aynı olup (tripartite), sadece anıtsal boyutları ve nişlerle bezeli olmalarıyla onlardan ayrılmaktadır * Bir program dahilinde Uruklu göçmenlerin gelişi	*Önceden planlandığı saptanmıştır. *Kentin üç aşamada inşa edildiği, İlk aşamada caddeler ve drenaj sistemi, ardından da çok sayıda ev inşa edilmiş; son aşamada 8 hektarlık iç kenti çeviren surların inşası

Mezopotamya bölgesinde kronolojik olarak seçilen eski dönem yerleşimlerinden Eynan'da çukur barınaklar, yiyecek depoları ve yuvarlak konutlar görülür. Jerf-el Ahmar, kamu binası ve etrafındaki dairesel düzendeki evlerle öne çıkar. Khirokitia'da yuvarlak iki katlı konutlar, avlular ve taş döşeli yol vardır. Eridu'da, Ubeyd Dönemi'ni yasayan tapınak mimarisi ve yüksek nüfus önem dikkat çeker. Tarihin ilk kenti kabul edilen Uruk, alanı, nüfusu, anıtsallaşan tapınakları ile siyasi ve ekonomik nitelikleri açısından önemlidir. Habuba Kabira üç aşamada inşa edilen caddeleri, drenaj sistemi, surları olan planlı bir göçmen yerleşimidir.

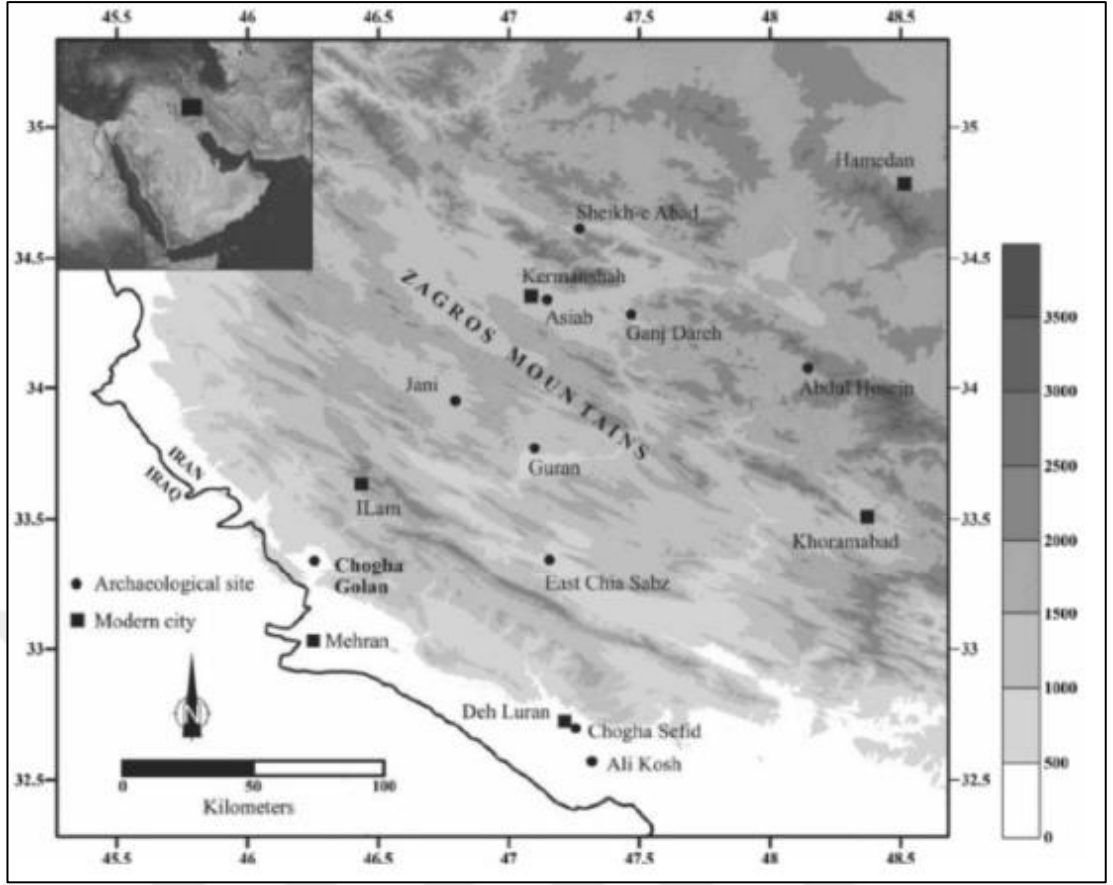
2.1.2. İran'ın Tarihi ve Fiziksel Gelişimi Sürecinde Yerleşimler

İran, kuzeyde Harezmi Bölgesi ve Hazar Gölü, güneybatıda Basra Körfezi, güneyde ise Umman Denizi ile çevrili olan, Dicle Nehri'nin doğusundaki dağlardan Afganistan'a kadar uzanan alanda yer almaktadır. Genel anlamda İran, bitki türleri bakımından zayıf, çorak ve oldukça yüksek bir platoda yer almakta olup batısı Zagros Dağları, kuzeyi ise daima karlarla kaplı Elburz Dağları ile çevrilidir. İç taraflarına gidildikçe tamamıyla bir çöl ile karşılaşılacak İran'da yerleşime uygun yerler, öncelikle kuzey ve batıdaki dağların iç kenarları ve yaylalardır. İklim olarak yerleşik hayat için, Mezopotamya'ya yakın olan güneybatı kısmı da elverişlidir.

Bölgenin tarihinin Paleolitik Dönem'den (M.Ö. 800.000-10.000) başladığını gösteren arkeolojik çalışmalar, İran platosunda Batı İran'da Zagros Dağları'nda ve Baktaran Vadisi'nde yapılmıştır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 129).

İran'da besin üretiminin başlangıcını haber veren erken yerleşimler, **Zawi Çemi Şanidar**, Kerim Şehir olup bu ikisi MÖ. 10500-10000'e tarihlenirler (Çıvgın, 2016). Zawi Çemi Şanidar civarındaki köyde, içlerinde ocak bulunan oval ve yuvarlak taş yapılara rastlanmıştır.. Bu kulübe veya konutların çamur, çit, örgü, kamış veya hasırdan yapılmış dayanıksız bir üst yapıları vardır (Mellart, 1988, s.15).

İran'da M.Ö. 8000-5500 arasına tarihlenen en önemli Neolitik Dönem yerleşmeleri Tepe Ali Koş, Tepe Guran, Hacı Firuz, Tepe Sarab gibi yerleşmelerdir. Yapılan kazılar, köy niteliğindeki bu yerleşmelerde 50-100 kişiden oluşan küçük halk topluluklarının kerpiç evlerde yaşadıklarını, hayvanları evcilleştirmeyi, arpa, buğday gibi tahıl ürünlerini ekip biçmeyi bildiklerini, kilden çanak çömlekler yaptıklarını ortaya koymuştur (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 129).

Şekil 2.46: Orta Zagros'un ön-neolitik ve erken neolitik yerleşimlerinin konumları ve rakımları (Weide vd., 2015, s.111)

2.1.2.1. Tepe Ali Koş Yerleşimi

Tepe Ali Koş, güneybatı İran'ın Deh Luran Ovası'nda (Zağros etekleri) kurulmuştur. Yerleşimin erken evresine (M.Ö. 7500-7000) ait yapılar, 4-6 m² büyüklüğünde ve üstü saz hasır kaplı, basit kerpiç barakalardır. İkinci evrede ise (M.Ö. 7000) yapılar genişlemiş, çok odalı hale gelmiş, yanlarına da birer avlu eklenmiştir. Yemek hazırlama-pişirme işleri hala evin dışında yapılmaktadır, fakat evler dar bir yol ile birbirlerinden ayrılmaya başlamıştır. Köyün 3. ve son evresinde ise (M.Ö. 7000-6000) yapıların temelini taşlarla pekiştirildiği ve sıvalı duvarların kırmızı aşıboyası ile boyandığı görülür (Peasnell, 2003b, s. 227).

Göç eden toplumlar (Kıbrıs'a ve Avrupa kıtasına geçişlerde olduğu gibi) evcil hayvanlarını ve bitkilerini yanlarında götürerek neolitiğin yayılışına en büyük katkıyı sağlamışlardır. M.Ö. 7000 civarında Bereketli Hilal'in güneybatı ve

güneydoğu uçlarının ikisinde birden “Neolitik yiyecek paketi”ni oluşturan bitkilerin aynısı ekilmekte ayrıca toynaklı hayvanların aynısı otlatılmaktadır.

Neolitik, 7000’den sonra İran’ın diğer (bakir) bölgelerine, Hazar kıyıları ile Orta Yayla’ya ulaşacak ve Anadolu’lu çiftçiler de evcil bitkilerini-hayvanlarını Ege üzerinden Avrupa’ya taşıyacaklardır. Neolitik paket, Güney Mezopotamya, Hindistan ve Mısır’a yeni toprak arayışındaki çiftçilerin göçleri ya da komşular arasındaki kültürel etkileşimler yoluyla girmiş olmalıdır. Uygarlığın yayılışı ise, tamamen ters bir yönde gerçekleşecektir: Uruk başta olmak üzere Güney Mezopotamya kentlerinde olgunlaşan erken uygarlığın maddi kültürü, bu defa kuzeye, besin üretiminin başladığı bölgelere doğru yayılmıştır.

Uruk etkisinin açık biçimde görüldüğü ilk İran kenti Şuş/Susa ise, Orta Zağros’un yüksek vadilerinde değil, neolitikle daha geç tanışan Susiana Ovası’nda hayat bulacaktır. (Hole, 2004, <http://www.iranicaonline.org/articles/neolithic-age-in-iran>).

2.1.2.2. Susa Kenti

Batı İran’ın düzlüklerinde M.Ö. 4. binyılın ortalarından itibaren, ilk kent merkezleri oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde önemli bir merkez durumunda olan **Susa**, daha sonra Elam Devleti’nin ünlü başkenti olmuştur. Bu yerleşmelerin kent karakterini savunma duvarları, endüstri alanları ve idari binalar vurgulamaktadır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 129)

Susiana’da Orta Uruk döneminde (3700-3400) yaklaşık 25000 kişi yaşamış, tarıma elverişli arazilerin dağınık olması nedeniyle birbirlerinden uzak yaşayan Susiana sakinleri, 1,5 ila 3 hektar büyüklüğünde irili-ufaklı 60 köy yerleşimi kurmuşlardır. **Susiana’da** bulunan 4 küçük merkez (4-8 hektar) ise toplumsal tabakalaşma düzeyleri farklılık gösteren köylerden farklıdır. Büyük merkezler içinde Susa ilk sırayı alır ki Orta Uruk döneminde (3700-3400) genişleyen aşağı kent 25 hektar; kentin çekirdeğini oluşturan yüksek kent ise 9 hektardır (Çıvgın, 2015, ss. 246-299).

Sonuç olarak, **Susiana’da** 4. binyılda kentleşme-devletleşme eğilimleri güçlenmiş olsa da buradaki nüfus yoğunluğu Mezopotamya ile kıyaslanamaz. Uruk kent merkezinde yaşayanların sayısı, ovanın toplam nüfusuna eşittir. Ayrıca binyıl

sonunda 2,5 km²'lik tek bir Mezopotamya kentine sığan insan sayısı, bu ovada 1400 km²'ye yayılmış durumdadır.

Tablo 2.6: Mezopotamya Bölgesi'nde İran Yerleşim Örnekleri

İRAN YERLEŞİM ADI	DÖNEM	BÖLGE	MİMARİ ÖZELLİKLERİ	YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ
TEPE ALİ KOŞ	M.Ö. 7500-6000	İran	*İlk evrede 4-6 m ² büyüklüğünde ve üstü saz hasır kaplı, basit kerpiç barakalar *3. ve son evresinde (7000-6000) yapıların temeli taşlarla pekiştirilmiş	* İkinci evrede yapılar çok odalı hale gelmiş, yanlarına da birer avlu eklenmiş *Evler 2.evrede dar bir yol ile birbirlerinden ayrılmaya başlamıştır
SUSİANA	M.Ö. 3500	İran	*3700-3400'de yaklaşık 25000 kişi * Savunma duvarları, endüstri alanları ve idari binalar *2,5 km ² 'lik tek bir Mezopotamya kentine sığan insan sayısı, bu ovada 1400 km ² 'ye yayılmış durumda	* Tarıma elverişli arazilerin dağınık olduğundan, birbirlerinden uzak 1,5 ila 3 hektar büyüklüğünde irili-ufaklı 60 köy yerleşimi *Susa'da, genişleyen aşağı kent 25 hektar; kentin çekirdeğini oluşturan yüksek kent ise 9 hektar

İran bölgesinde incelen Neolitik Dönem yerleşimi Tepe Ali Koş'ta; evrelere göre yapılar önce basit kerpiç barakalar, sonra avlulu, çok odalı, dar bir yolla ayrılan taş temelli yapılar görülür. Kalkolitik Dönem'in sonuna tarihlenen Susiana ise en önemlisi Susa olan; irili ufaklı, dağınık 60 köy yerleşimine sahip, 25000 nüfuslu, 1400 km² 'lik bir yerdir.

2.2. Anadolu'da M.Ö. 3000'e Kadar Yerleşimlerin Gelişimi

Anadolu, coğrafi konumuyla uygarlık tarihinin iki temel kıtası olan Avrupa ve Asya arasındaki bir köprü konumundadır. Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan bu büyük yarımada çok fazla bitki örtüsü ve iklim çeşitliliği bulunmaktadır. Anadolu tarihöncesi dünyanın en eski tarımcı yerleşmeleri, planlı yerleşmeleri, dinsel yapıları, metalciliği, maden işçiliği örnekleri gibi insanlığın temel unsurlarının kökenlerine sahiptir (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s.3).

Şekil 2.47: Türkiye'nin Yer Şekilleri Haritası

2.2.1. Anadolu'da Paleolitik Dönem'de Barınma

Anadolu'da Paleolitik Dönem ile onu takip eden Mezolitik (Epipaleolitik Dönem-Orta Taş Devri) Dönem konusundaki araştırmaların başlangıcı 100 yıl öncesine dek gider. Günümüze kadar yapılan çalışmalar, Anadolu'da Paleolitik Dönem boyunca kalabalık bir nüfusun barındığını ortaya koymuş, çoğu Alt ve Orta Paleolitik Dönem'e ait olan açık hava yerleşmeleri ve mağaralar bulunmuştur. Anadolu'da Paleolitik Dönem'in en eski yerleşmeleri İstanbul'da Küçük Çekmece Gölü'nün 1.5 km kuzeyinde bulunan Yarımburgaz Mağarası ve Antalya'nın 27 km kuzeybatısındaki Şam Dağı'nın Akdeniz'e bakan yamaçlarında yer alan Karain Mağarası'dır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 104).

2.2.1.1. Karain Mağarası

Antalya'nın 30 kilometre kuzeybatısında ve 50 metre derinliğinde olan mağara, denizden 450 metre yüksekliktedir. Dar giriş ve geçitlerle birbirine bağlı olup üst üste 8 büyük boşluktan oluşur. Korunaklı konumu, geniş bir oturma alanına sahip bulunuşu ve ağzının güneye açık oluşu yüzünden insanların her dönemde sığınabilmiş oldukları mağarada, Alt Paleolitik Dönem'in sonlarından başlayan 8

tabaka açığa çıkarılmıştır. Orta Paleolitik Dönem'e (M.Ö. 92000-11000) ait bir ocak ile boyanmış odun ve kemik kalıntıları, insanoğlunun ateşi kullanmaya başladığını hatta yiyecek pişirmeyi öğrendiğini gösterir (Sevin, 1997, s. 13).

Şekil 2.48: Antalya Karain Mağarası

(<http://www.antalyamuzesi.gov.tr>, <https://www.atlasdergisi.com> Fotoğraf / Fatih Özenbaş,son erişim:01.2018)

2.2.1.2. Yarımburgaz Mağarası

Paleolitik Dönem'in'in Türkiye'deki en eski yerleşme yeri İstanbul'da, Küçükçekmece gölünün kuzey ucunda bulunan Yarımburgaz Mağarası'dır. İki doğal oyuk dik eğimle yükselmektedir; buna uygun olarak da iki girişi vardır. Aşağı Mağaranın uzunluğu 600 m'yi bulur ve çok büyüktür. Yukarı Mağara ise kördür (Sevin, 1997, s.18).

Şekil 2.49: Yarımburgaz Mağarası Kazısı (Karul, 2002, s.44)

2.2.2. Anadolu'daki Mezolitik Dönem'de Yerleşimler

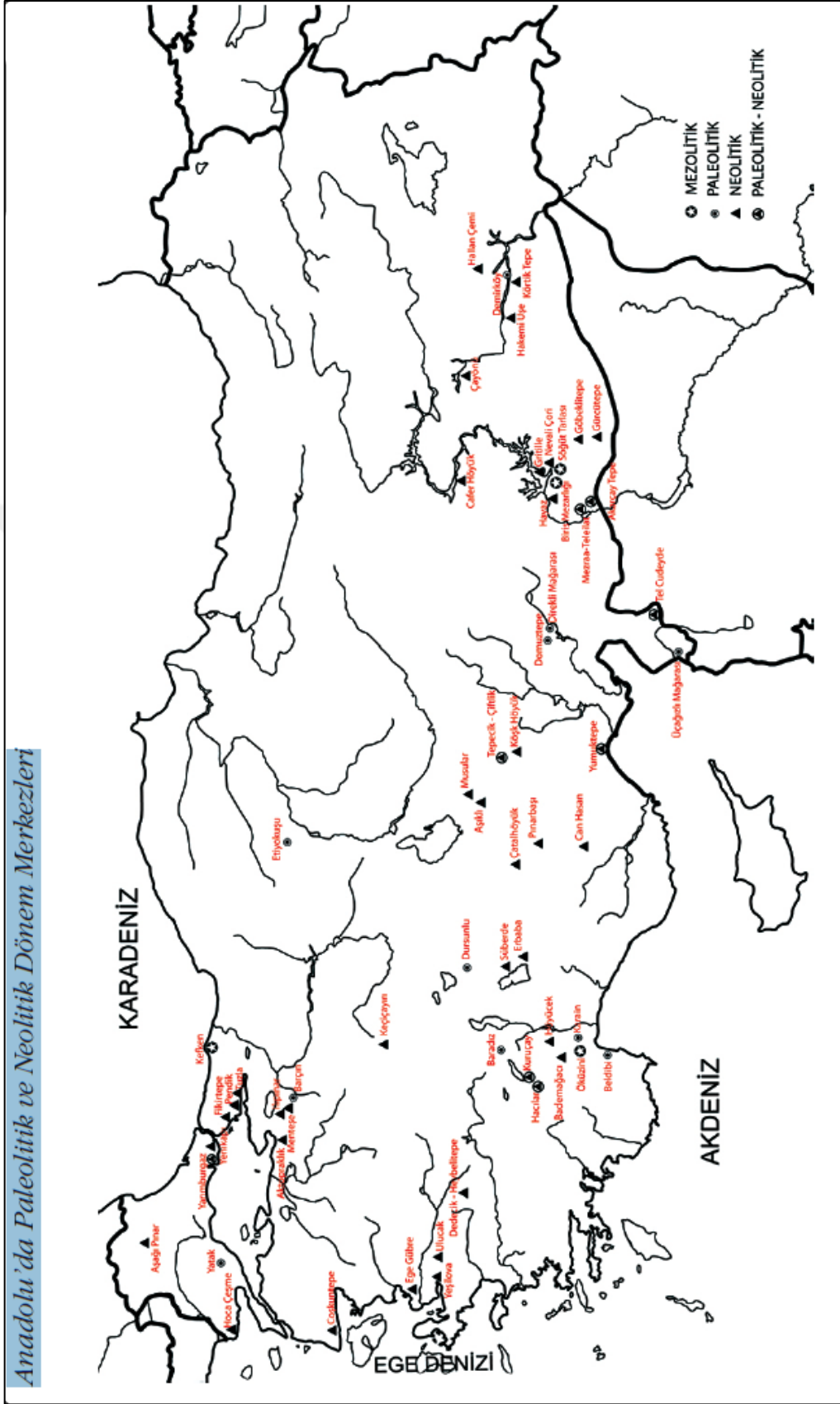
Anadolu'da görülen tarih öncesi yerleşimler ile aynı dönemde Güneybatı Asya'da yaşamış ana kültürler Tablo 2.5'te ifade edilmiştir.

Tablo 2.7: Anadolu'da Mezolitik Dönem'deki Yerleşimler

TARİHSEL DÖNEM	GÜNEYBATI ASYA'DAKİ ANA KÜLTÜRLER	ANADOLU'DAKİ ÖNEMLİ YERLEŞİMLER	TARİHLENDİRME (MÖ)
Geç Yeni Taş Devri (Neolitik)	Çanak-Çömlekli Yeni Taş Devri Çanak-Çömleksiz Yeni Taş Devri B-C	Çatalhöyük (Konya), Salat Camii Yanı (Diyarbakır)* Çayönü (Ergani), Nevalı Çori (Urfa)	6200-6900 6900-8800
Erken Yeni Taş Devri	Çanak-Çömleksiz Yeni Taş Devri A	Çayönü, Göbekli Tepe (Urfa), Körük Tepe*, Demirköy (Diyarbakır)*, Gusir Höyük (Sirt)*, Hallan Çemi*, Hasan Keyf Höyük (Batman)*	8800-10.200
Geç Örtataş Devri (Mezolitik)	Natufyan	Direkli Mağarası (Kahramanmaraş)	10.200-13.000
Örtataş Devri	Geometrik Kebaran	Karain Mağarası (Antalya)	13.000-15.000
Erken Örtataş Devri	Kebaran	Öküzini Mağarası (Antalya)	15.000-23.000
Geç Taş Devri (Paleolitik)	Ahmeriyan	Üçgüzlü Mağarası (Samandağ) Karain Mağarası	23.000-45.000
Taş Devri	Musteriyan	Karain	45.000-250.000

Özcan (2014, Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi)

Mezolitik Dönem (M.Ö. 11.000-12.000), Paleolitik Dönem ile üretim ekonomisinin ve yerleşik düzenin ortaya çıktığı Neolitik Dönem (Cıvalı Taş Devri) arasındaki geçiş durumundaki ara evredir. Anadolu'da bu döneme ait yerleşme yerleri, Marmara Bölgesi ile Toroslar'ın güneyi ve Orta Karadeniz'de saptanmıştır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 104).

Şekil 2.50: Anadolu'da Paleolitik ve Neolitik Dönem Merkezleri
(Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 3)

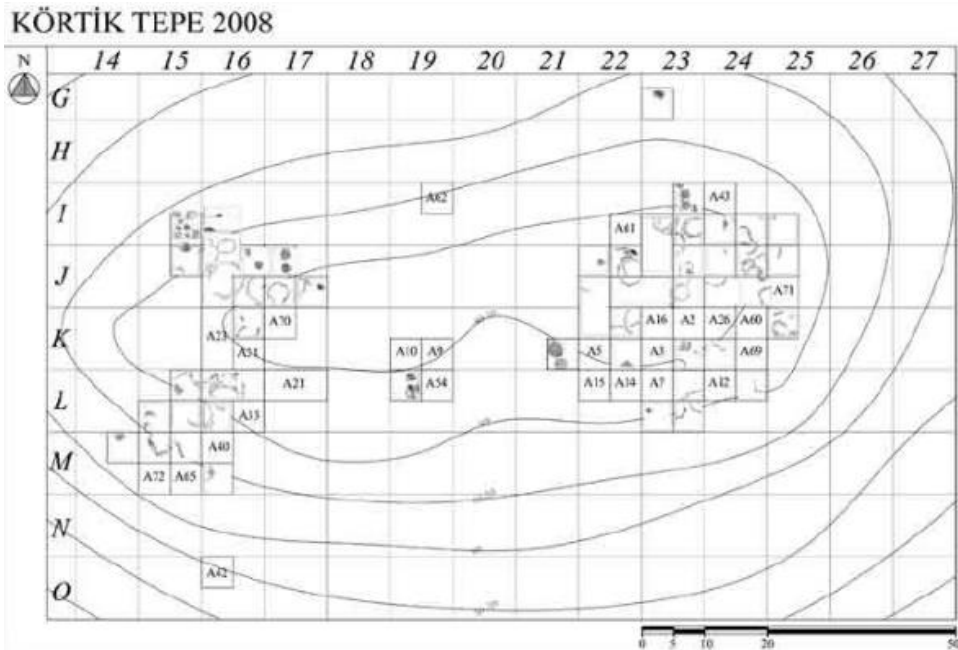
2.2.2.1. Körtiktepe Yerleşimi

Diyarbakır'ın doğusundaki Bismil ilçesine bağlı olan Ağıl Köyü mezrasında, Pınarbaşı mevkiinde yer alır.

M.Ö. 11. binyılın erken döneminde bir yerleşim olabileceğine dair ipuçları vardır. Yuvarlak tasarımlı konutların barınma sorununa çözüm olmaları yanı sıra, çoğunluğunun tabanlarında ve yakın çevresinde mezarların ortaya çıkarılması, konutun aynı zamanda kutsandığına da işaret eder.

Yerleşik düzene geçişin Anadolu coğrafyasında en erken yaşandığı yerleşimlerden birisinin Körtik Tepe olduğu ortaya konulmuş ve çağdaşlarına göre daha gelişkin bir kültürün temsilcisi olduğu da kanıtlanmıştır. Göçer yaşayan topluluklarda genel anlamda besin kaynakları yönlendirici iken, aksine Körtik Tepe'de sürekli yerleşime geçildiği; belirgin dinsel inanış biçimlerinin geliştiği ve kurullaştığı, besin depolama yöntemlerinin geliştirildiği anlaşılmaktadır.

Körtik Tepe dönemine göre büyük bir yerleşimi temsil etmekte ve bütün evrelerdeki yapılar yuvarlak planlı olarak kendini göstermektedir. Çapları 2.30 – 3.00 m. arasında değişkenlik gösteren bu yapıların temelleri, işlenmemiş ve basit taş sıralarından oluşmaktadır.

Şekil 2.51: Taş tabanlı depolama birimleri ile yuvarlak planlı yapılar, 2014 kazısı

(Körtik Tepe 2008 Yılı Kazısı <http://www.academia.edu>; son erişim: 05.2017)

Mimari dokunun ikinci grubunu **silo tabanları** oluşturmaktadır. Söz konusu yapıların, başta güney doğu yaka olmak üzere höyüğün belirli alanlarında toplandıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, yerleşimin belirli alanlarının belirlenen amaçlar için ayrılarak düzenlendiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yerleşimde **bilinçli bir planlamanın** yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Silo tabanlarının sayısal çokluğu, depolanan besinlerin tür çeşitliliğine işaret olmaktan çok, ancak daha gelişkin toplumlarda görülen bireysel beslenmenin varlığına kanıt olarak ele alınabilir. Özlüce, **avcılık ve toplayıcılığın hakim** olduğu Körtik Tepe’de, bilinenin aksine, **yerleşik** bir yaşam tarzının hakim olduğu ve bunun gerektirdiği bütün kurum ve kuralların geliştirildiğinin söylemek doğru olacaktır. Dolayısıyla, beslenme ve barınma sorunlarına ileri düzey çözümler getirmiş; yerleşimde yapılanma düzeni sağlamış; estetik değerler geliştirmiş ve inanç sistemleri gelişmiş bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır (Körtik Tepe 2015 Kazısı).

A158 Açması, Akeramik Neolitik Dönem, silo tabanları.

A185 Açması, Akeramik Neolitik Dönem, konut ve mezar.

Şekil 2.52: A185 Açması, Akeramik Neolitik Dönem, konut ve mezar

Natufian dönemin **siloları** toprağa açılmış çukurların iç yüzlerinin itinalı bir şekilde sıvanmasından ibaret olup ‘taşınmaz toprak kap’ olarak yorumlanabilir. Neolitik yerleşiminde (M.Ö. 7000 sonu) silindirik yapıdaki çukurlar tekrar bir mimari yapı olarak dikkat çekmektedir. Yaklaşık 70-80 cm çapında olan çukurların korunan bölmleri 20-25 cm kadardır. 5-6 cm kalınlığında dikey kil dilimleriyle bölmelenen örnekler vardır.

Kilin daha çok mimari unsur olarak insan yaşamına girmeye başlaması, Kilden kapların yapılmasından yaklaşık 1000 yıl öncedir. Kil kullanımının yaygınlaşmaya başlaması ile yerleşik düzenin başlangıcı arasındaki ilişki dikkat çekicidir. Kil bir çeper ile çevrelenmiş fırın veya ocaklardaki ateşe maruz kalan kilin sertleşmesi ve dayanıklı bir hal alması o dönem insanının dikkatinden kaçmamış; böylece kil zaman içinde günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Kerpiç yapımı, kilin şekillendirilmesindeki bilgi ve becerinin gelişiminde önemlidir. Kerpiğin üretimindeki benzerlik ile ilk kil kaplar bu görüşü desteklemektedir. Elde edilen bilgiler ve kilin pek çok kullanım avantajının keşfi, kilin hem bir mimari unsur olarak insan yaşamında daha çok yer bulmasını hem seramik üretiminde önemli kazanımlar oluşmasını sağlamıştır (Tekin, 2005, s. 183-20).

Şekil 2.53: Körtiktepe Kazı Resimleri

Güneydoğu Anadolu’da elde edilen bulgular, Hallan Çemi ve Çayönü yerleşmelerinin, Anadolu’nun en eski sabit yerleşmelerine sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Özellikle ÇÇNB döneminde Anadolu’daki bu yerleşmeler, basit köy birimlerinin ötesinde, yerleşim planları geniş bir bölgede paylaşılan gelişmiş konut gelenekleri, anıtsal tapınak örnekleri, uzman işgücü örnekleri ile çok gelişkin, organize bir toplum yapısını yansıtmaktadır (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 25).

2.2.2.3. Hallan Çemi Yerleşimi

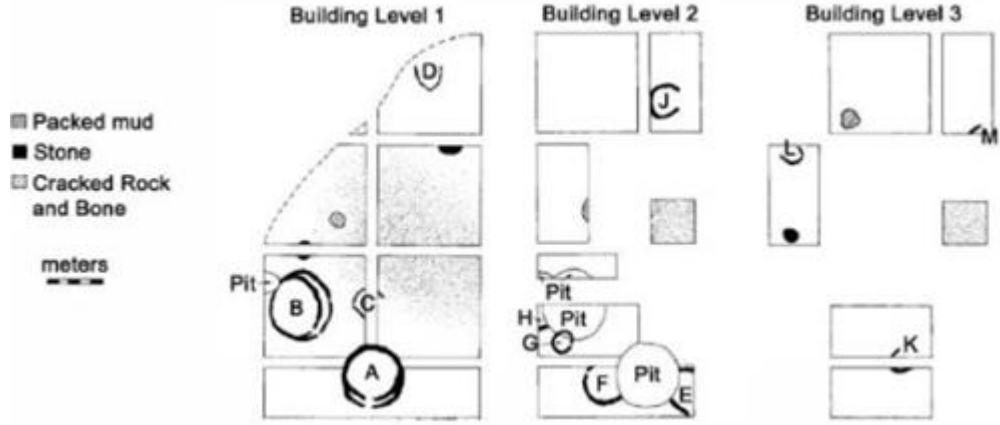
Batman ilinde, ve kent merkezinin 50 km kuzeyinde olup, M.Ö. 11000 sonlarına tarihlenir.

Şekil 2.54: Hallan Çemi Kazısı (Özdoğan, 2003, s.85)

Köy yarım hektardan daha az bir alanı kapsamaktadır. Daire şeklinde küçük ve alçak platformlar, merkezi bir köy meydanının etrafına dizili olup yuvarlak bir yapı sergileyen mimari kalıntılar bulunur. Ayrıca, 2-3 m çapında olan ve muhtemelen barınak amaçlı kullanılan taş ve/veya kerpiç sıvalı dal örgü tekniğinde yapılmış küçük değişik yapılaşmalar da vardır. Bunlardan çok daha büyük olup iddialı inşa edilmiş taş yapılar üstteki iki yapı katmanındadır. Toprağa yarı gömük olan en üst yapı katmanındaki 5-6 m çapındaki iki büyük yapı, muhtemelen kamu yapısı olarak kullanılıyordu. 5 m çapına sahip ve bu yapı katmanının altındaki katmanda yer alan hemzemin yapı ise taş döşelidir (Rosenberg, 2007a; 2007b.)

Hallan Çemi'de ortak alanın ortasında, yuvarlak planlı, taş duvarlı, evlerin genellikle 4 m kadar olan çaplarına kıyasla, 10 m çapıyla anıtsal boyutlarda olan, ayrıca içindeki bezemelerle kurban kanıtlarından anlaşıldığına göre kült amaçları için kullanılan bir yapı bulunmuştur (Acar, 1996 , s. 380).

Şekil 2.55: Hallan Çemi Planı (Rosenberg ve diğ., 1998)

(Packed mud: çamur, stone: taş, cracked rock and bone: kırık kaya ve kemik)

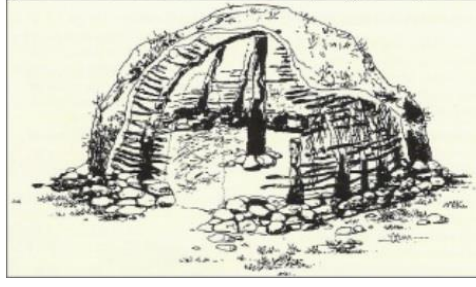
Yerleşik köy yaşamı ile birlikte, kamu kurumları ve yapıları gibi, yeni ve karmaşık sosyal mekanizmalar ortaya çıkmıştır. Böylece, yerleşik yaşam tarzına entegrasyon ve topluluğun dayanışması sağlanmıştır. Daha sonraki uygarlıkların anıtsal sembollerin yüksek bir ifadeye kavuşması bu yeni düzenlemelerle sağlanmıştır. Hallan Çemi'deki iki, belki de üç yapı, olasılıkla bu yeni ve daha fazla şekil kazanmış ritüel ve sosyo-politik sistemin bir parçasıydı. Yeni yaşam tarzıyla ilgili sorunların çözülüp karar verilmesini kolaylaştırmak için topluluk düzeyinde ele alan bu sistem ortaya çıkmıştır (Rosenberg, 2007a).

2.2.2.4. Çayönü Yerleşimi

Diyarbakır ilinde ve Ergani ilçesinin yaklaşık 7 km güneybatısındadır.

M.Ö. 10000'e ait avcı-toplayıcı özellikte bir topluluğun, ilk yuvarlak yapılarından başlayıp, M.Ö. 7000 yılına kadar olan yerleşme ve mimari düzenindeki gelişim burada izlenebilir (Özdoğan, 2007b, s. 89).

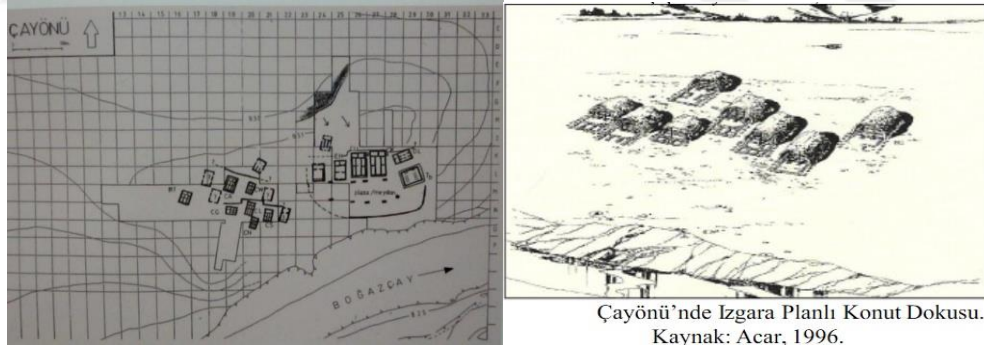
Çayönü kazıları ile belirlenmiş olan yirmi kadar yapı katı ve yedi evre, mimarinin ve yapı öğelerinin gelişimini bütün aşamalarıyla vermektedir. Burada, dallardan örülmüş yuvarlak planlı basit bir kulübenin, taş temel üstüne kerpiç tuğla duvarlı, dörtgen planlı, bodrumlu, düz damlı, kapısı ve penceresi olan bir yapıya nasıl dönüştüğü; böylece mimarlıkta çözümlerin deneme-yanılma yöntemiyle nasıl bulunduğu açık olarak izlenmektedir. (Özdoğan, 1996)

Şekil 2.56: Çayönü'nde Bir Barınak Örneği (Acar, 1996)

<u>Evre adı</u>	<u>Yaklaşık Tarih (GÖ)</u>
Çukur Barmaklar	10.200 – 9.400 PPNA
Izgara Planlı Yapılar	
İlk	9.400 – 9.200 PPNA
Son	9.200 – 9.100(?) İlk PPNB
Kanalı Yapılar	9.100 – 9000 İlk PPNB
Taş Döşemeli Yapılar	9.000 – 8.600 (?) Orta PPNB
Hücre Planlı Yapılar	8.600 – 8.300 Son PPNB
Geniş Odalı Yapılar	8.200 – 8000? PPNC

Şekil 2.57: Çayönü Yerleşimi Evreleri (Özdoğan, 2011, s. 62)

Çayönü'nde Izgara Planlı Konut Dokusu.
Kaynak: Acar, 1996.

Şekil 2.58: Çayönü ilk ızgara planlı yapılar (Erim Özdoğan 2007)

Çukur Barmaklar Evresi: İlk köy yerleşmesindeki yapılar, aralarında 20-25 m² büyüklüğünde açık alanları çevreleyen küçük, çukur tabanlı, yuvarlak, dal örgü ve saz kulübelerden meydana gelir. İnce ağaç ve dallardan sepet şeklinde örülmüş ve üzerleri de kil ile sıvanmıştır.

Izgara Planlı Yapılar: Izgara biçimli taş temellerin üzeri ince dallarla ve kamışlarla kapatılarak, bazen de toprak sıvalı olarak inşa edilmiş yapılardır. 10 x 3,5 metre boyutlarındaki yapılar üç bölümden meydana gelmektedir. Yapının kuzey kısmında,

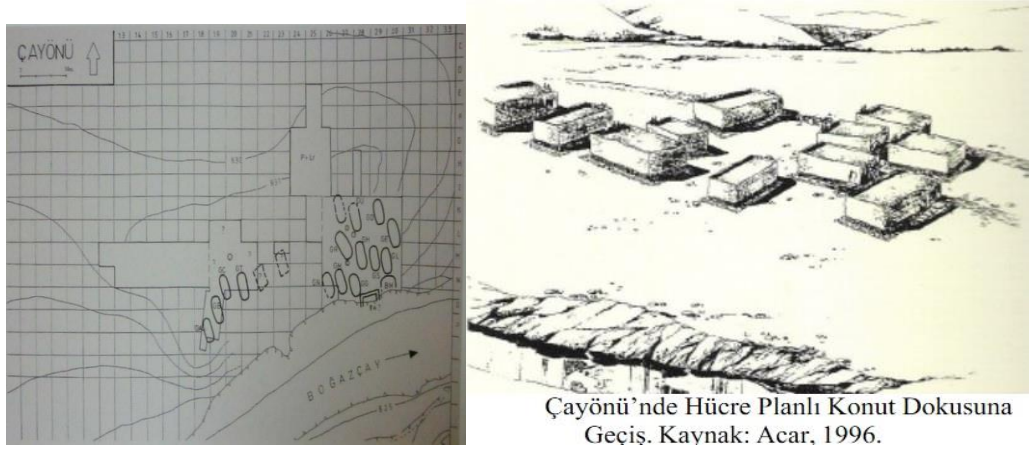
orta boy taşların iki üç sıra dizilmesiyle inşa edilen beş veya altı düzlemin oluşturduğu ızgaralar vardır. Orta kısmında, güneydoğu veya güneybatı köşesinde bir ocak bulunan tabanı sıvalı bir orta mekân yer alır. Güney kısmında ise girişin iki yanına inşa edilmiş farklı işlevleri olan bölmeler bulunur.

Çukur barınaklar evresinde yerleşme içerisinde kalan açık alanlar ışık olarak kullanılırken, ızgara planlı yapılar evresinde yapı içlerindeki bölümlenmeden birçok işin kapalı alanlarda gerçekleştirildiği söylenebilmektedir. İlerleyen dönemde, yapı temelini oluşturan ızgaraların daraltılarak tek tarafının taşla kapatıldığı, ızgara aralıklarının da bazı yerlerde düz taş bloklarıyla üzerinin örtüldüğü görülmektedir. Izgara sayısı artmış ve tabanlar oldukça gelişkin bir teknikle sıvanmıştır. Yapıların köşeleri zamanla dikleşir ve basit taş dizileri adeta bir örü hâlini alır.

Kanallı Yapılar Evresi: Yerleşmenin sakinleri artık kanallı bir taş platform üzerinde yükselen, kerpiç duvarlı, uzun yapılar içerisinde yaşamaya başlamıştır. Taş temellerin iç ve dış yüzeyi kerpiç çamuruyla kaplansa bile sıva tekniği kullanılmamıştır. Ayrıca yapının ara bölme duvarları da aynı teknik kullanılarak inşa edilmiştir.

Taş Döşemeli Yapılar Evresi: Bir sonraki evredir, ve neredeyse Kanallı Yapılar Evresinin devamı niteliğindedir. Bu yapılarda taş duvarlar toprağa gömülü olarak inşa edilmiş ve mekan iç duvarlarla bölünerek birbirine geçişli üç oda oluşturulmuştur. Tabanın bazen taşla döşenerek, bazen de sıvanarak bitirildiği görülmektedir.

Yerleşmenin doğu kesiminde, olasılıkla en erken devreden beri var olan meydan yeniden düzenlenmiştir. 50 metreyi bulan bu alan **dünyanın ilk kent meydanı** olarak tanımlanabilir. Dikilitaşlarla süslü bu meydanın çevresinde özel önemi olduğu anlaşılan büyük yapılar bulunuyordu. Bunlardan en büyüğü 11x10 metre boyutlarındaydı ve terazzo denilen bir tabanla kaplıydı. Üstün teknik becerinin ürünü olan bu taban söndürülmüş kireçle yapılmıştır ve beton sertliğindedir. Meydandan batıya doğru uzaklaştıkça evlerin boyutu küçülmekte ve daha yoksul insanların yaşadığı alanlara varılmaktaydı. Bu görünüm, **yerleşmenin önceden tasarlanan ve düzenli biçimde kurulduğunu** ve sosyal bir farklılaşma olduğunu göstermektedir ki bunlar Neolitik Dönem’de beklenmeyecek olgulardır. Hücre Planlı Yapılar Evresi, M.Ö. 8600-8300 yapıları arasına tarihlenir (Sevin, 1997, s. 25).

Çayönü'nde Hücre Planlı Konut Dokusuna Geçiş. Kaynak: Acar, 1996.

Şekil 2.59: Çayönü Hücre Planlı Yapılar (Özdoğan, 2007, Fig. 35)

Hücre Planlı Yapıların Evresi: Öncesinde tek katlı olan yapılar, bu evreden itibaren iki katlı şekilde inşa edilmeye başlanmıştır. Yapıların oldukça kalın bir taban dolgusuyla birbirinden ayrılmış bodrum katları ile yaşam düzlemleri vardır.

Geniş Odalı Yapılar Evresi: Bu evrede basit taş duvarlı, yarı çukur tabanlı, ve tek mekanlı konutlar inşa edilmiştir (Özdoğan, 2007,s. 65-80).

Şekil 2.60: Çayönü Tepesi, Izgara Planlı Yapılar Evresi (Özdoğan, 1999 s. 24)

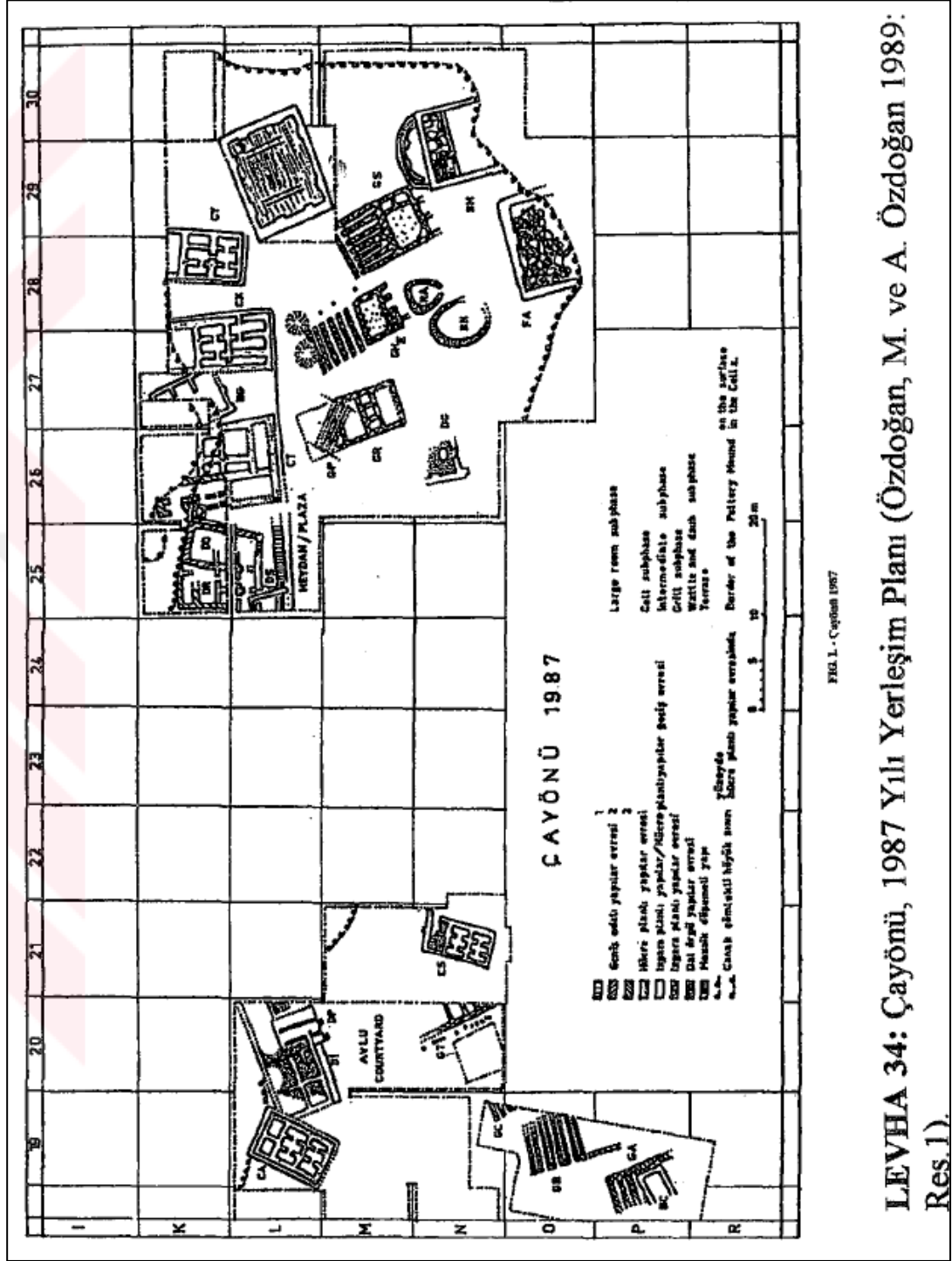
“Geniş Odalı Yapılar”, dörtgen ve tek bir geniş odadan oluşan binaları ifade eder. “Yuvarlak Planlı Çukur Barınaklar Evresi” ise, tamamen farklı bir teknikle yapılmış olan yuvarlak, bazen söbe (oval), çukurlaştırılmış tabanlı, tek mekanlı, dal örgü kulübeleri gösterir. “Izgara Planlı Yapılar” ve “Kanallı Yapılar” taban düzleminin altında bulunan temel planına göre adlandırılmıştır. “Hücre Planlı Yapılar” bodrum katı planına göre, “Taş Döşemeli Yapılar” ise taştan yapılmış döşemeleri nedeniyle bu şekilde nitelendirilmiştir. (Özdoğan, 1994, s. 30)

İnsan başı, geçmişten bugüne dek dinsel ve büyüsel amaçlı olan törenlerde ön planda tutulmuştur. Vücudun en önemli organı olan baş, doğüstü güçlerin merkezi, güç ve kudretin simgesi olarak bilinmektedir. Ölü gömmede bedeninden ayrılan insan başı kutsal kabul edilmekte, tören sonunda konuldukları yerler kült merkezi veya tapınak işlevi görmektedir. Neolitik Dönemde Anadolu'daki ölü gömme törenlerinde, başın gövdeden ayrı tutulması örneğinin görüldüğü en iyi yerleşim Çayönü'dür. Buradaki 71 kafatasının bulunduğu anıtsal binanın avlusunda bulunan, üzerinde kan izlerinin olduğu yassı taş, bu binanın kült yapısı olarak kullanıldığını göstermektedir (Özterzi, 2011, s. 34).

Şekil 2.61: Çayönü Yerleşmesi Kafataslı Yapı (Türkcan, 2010, s.17)

Çayönü yerleşmesinde, yapıların gömülmesi geleneği konutların dışındaki kült binalarında oldukça net izlenebilmektedir. Yerleşmedeki tüm kült binaları, çok iyi korunmuş şekilde günümüze ulaşmıştır. Genel olarak gömülen kült binaların hepsi hiç dokunulmadan aynı şekilde bırakılmış, ayrıca sonraki kullanımlar için yapıların taşları da alınmamıştır (Özdoğan, 1998, s. 590).

Şekil 2.62: Çayönü, 1987 yılı Yerleşim Planı (Özdoğan, 1989)

M. Ö. 8500'den itibaren; içinden dar kanallar geçen yapılar, taş platformlar üzerinde yükselir; duvarlar kerpiç ve taş örgülüdür. Yapıların üzeri geleneksel biçimde çalı-çırpı, saz gibi malzemelerle örtülmüştür. **Taş kaldırım** (trotuar) ise yapının çevresini dolandır ve bu dönemin bir diğer yeniliğidir. Artık profesyonel atölyelere dönüşmüş olan ızgara planlı yapıların ev içi üretimi nedeniyle köyün

yerleşim düzeni de değişmiştir. Doğu kesimi özel yapıları ile köyün özel ve ortak alanı durumundadır. Konut+atölye alanı ile doğu-batı yönündeki konutlar, batı kesiminde olup hafif malzemedeki kulübelerin bulunduğu geniş açık alanla çevrilidir (Özdoğan, 2007, s. 90).

2.2.2.5. Göbeklitepe Yerleşimi

Şanlıurfa ilinin 17 km doğusunda, Örencik köyünün 3 km kuzeydoğusunda bulunur ve M.Ö. 10000 - 9000 yıllarına tarihlenmektedir.

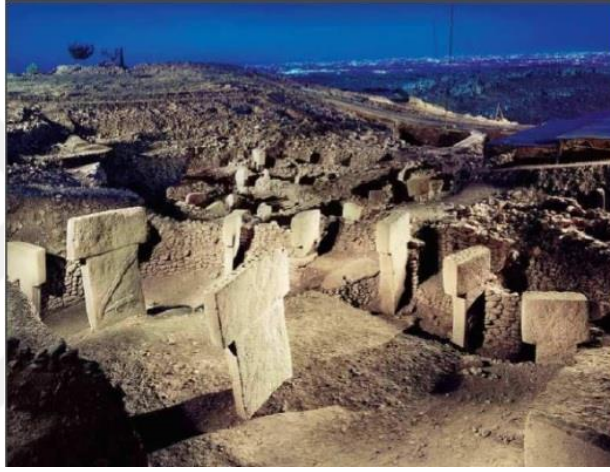
Göbeklitepe'nin karakteristik niteliğini oluşturan bulgular, evler veya diğer benzeri yerleşim yeri kalıntıları değil; yekpare taştan şekillendirilmiş ve boyları 5 metreye erişebilen T biçimli dikilitaşlardan oluşan yuvarlak büyük yapılardır. M.Ö. 10000'e tarihlenen ve arkeolojik kazıların yapıldığı alanda, buna benzer 4 adet yuvarlak yapı bulunmaktadır. M.Ö. 8000 civarında Göbeklitepe birden bire final sahnesi şeklinde terkedilmemiş; yapıların doldurulmasının baştan beri planın bir parçası olduğu anlaşılmıştır (Schmidt, 2007b, s.93-95).

Yukarı-Orta Fırat toplulukları, görkemli tapınak kompleksleri inşa edebilecek teknik bilgiye sahiptiler. Yarı-yerleşik avcı-toplayıcılar eliyle kurulduğu sanılan, sürekli ikamet edilen bir yerleşim yeri olmayan höyük, muhtemelen oraya başka yerlerden gelen toplulukların ayin ve tapınç mekânı olarak kullandıkları kutsal bir alandı (Çıvgın, 2015).

Şekil 2.63: Göbeklitepe 2010 Kazıları sonucunda mimari planı (Schmidt, 2010)

Yapılar genel olarak, merkezde büyük iki dikili taş ve onu dairesel olarak çevreleyen 12 adet dikili taştan oluşmaktadır. Bu dizilimin etrafında ise insanların oturup izleme yapabileceği bir yapı bulunmaktadır. Yapıdan anlaşılan o ki, merkezde bir eylem (tiyatro, ritüel) yapılmakta ve etrafındakiler de onu izlemektedir. Zemin ise, sıvıyı geçirmeyecek niteliktedir ve su kanallarıyla donatılmıştır. Yani, insanlar ibadetlerini öylesine sıradan bir ortamda değil bir kompleks içerisinde gerçekleştiriyorlardı. Dahası bu kompleks yapıların içerisinde ki bu anıtlar usta ellerden çıkmış ve belirli anlamlar taşıyan kabartmalarla doludur. Dahası çanak çömleksiz neolitik dönemin insanı bunların ne ifade ettiklerini anlıyordu (Schmidt, 2007, s. 149).

Şekil 2.64: Göbeklitepe (Schmidt ve Kürkcüoğlu, 2012, s.52)

Göbeklitepe mimarisi o kadar özenlidir ki, kompleksi oluşturan odaların ana malzemesi olan yuvarlak planda dizilmiş T biçimli dikilitaşların bulunup çıkarılması, taşınip oyma tekniğiyle şekillendirilmesi ve 11000 yıl yıkılmadan ayakta kalacak şekilde birleştirebilmesi için çok büyük bir iş gücüne ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Göbeklitepe, aynı mekânı paylaşmayan ve büyük ihtimalle aralarında akrabalık bağı bulunmayan ilk çiftçilerin veya avcılarının ritüeller, ortak amaçlar ve hatta ortak bir kültürel kimlik etrafında birleşebildiklerini göstermekte ve mevsimsiz bir 'kentlilik' girişimi olarak da yorumlanabilmektedir (Çıvgın, 2015, ss.75-124) .

Göbekli Tepe bugüne kadar emsalsizliğini koruyan megalitik, anıtsal mimari kalıntıların bulunduğu taş devrine ait bir merkezdir. İngiltere'nin güneyinde yer alan ünlü Stonehenge'deki heybetli mimariye burada yaklaşık 6000 yıl önce ulaşılmıştır (Rosenberg, 2007c.)

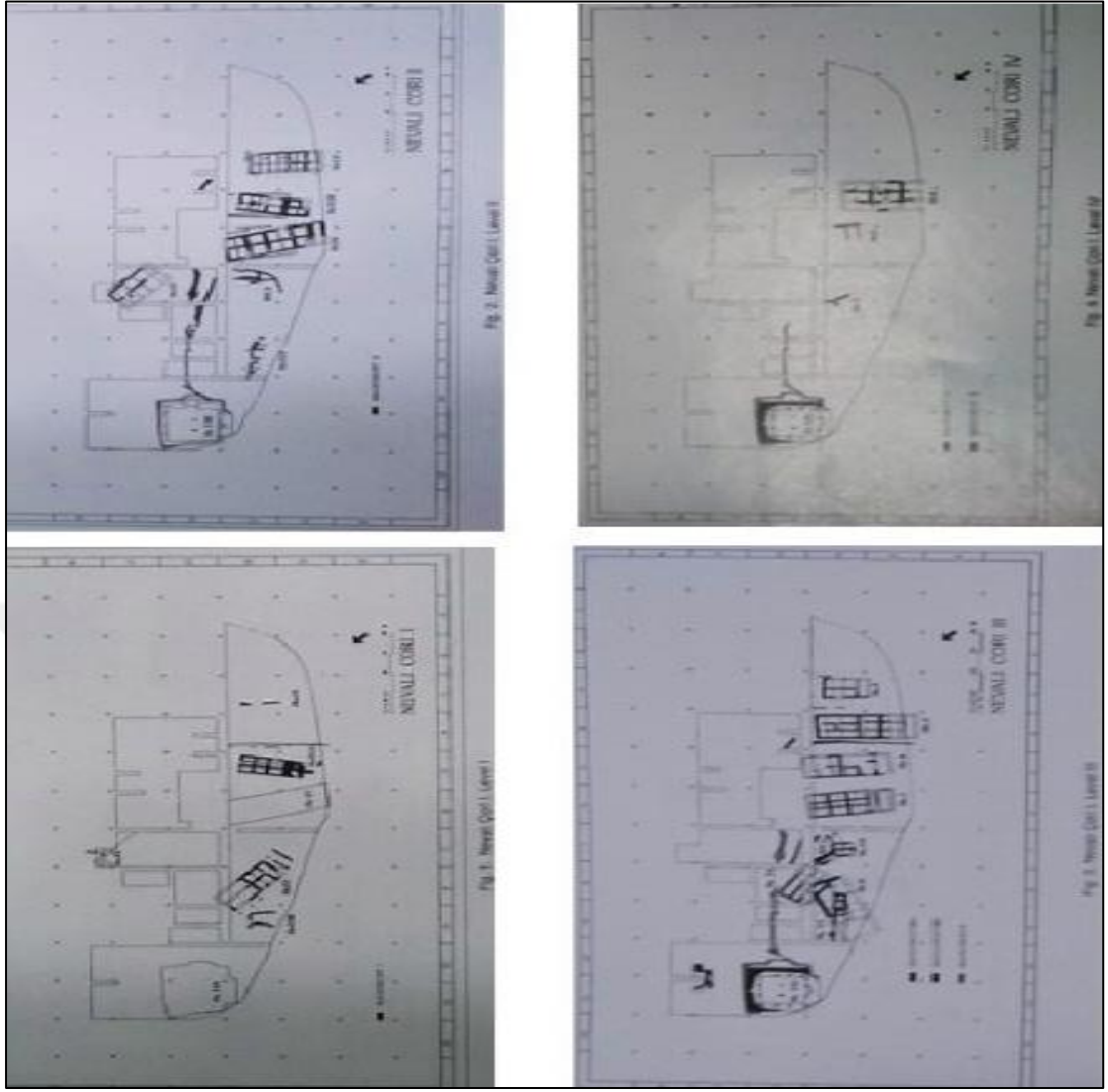
Şekil 2.64.2: Stonehenge ve Göbeklitepe

Ölen insan bedeni kirlendiği için ne toprağa gömülebilir ne de yakılabilirdi. Bu sebeple ölümler, mezar anlamına gelen ve yüksek yerlere inşa edilen dakhmalara çıkarılır ve leş yiyen varlıklara bırakılırdı. Schmidt, Göbeklitepe'nin yapılış şeklini (mimari olarak), yüksekliğini ve konumunu dikkate alarak bu alanın benzer bir amaç için inşa edilme ihtimalini de değerlendirmektedir. Sadece bu benzerlikleri değil ayrıca bölge kazılarında fazlaca bulunan akbaba kemiklerini de bir gerekçe olarak sunmaktadır (Schmidt, 2007,s.133). Schmidt'e göre, T şeklindeki taşlar insanı sembolize etmektedir. Çünkü T'ler insan şeklinde stilize edilmişlerdir ve üzerlerinde kollar ve el parmağı şeklinde kabartmalarda bulunmaktadır. Merkezde bulunan karşılıklı duran iki dikili taş ise Tanrı ve Tanrıça'yı sembolize ediyor olabilir (Schmidt, 2007,s. 116-117) Son tahlilde Schmidt'e göre, Nevali Çori yaşayanların yeri idi Göbeklitepe ise ölümlerin (Schmidt, 2007, s. 145).

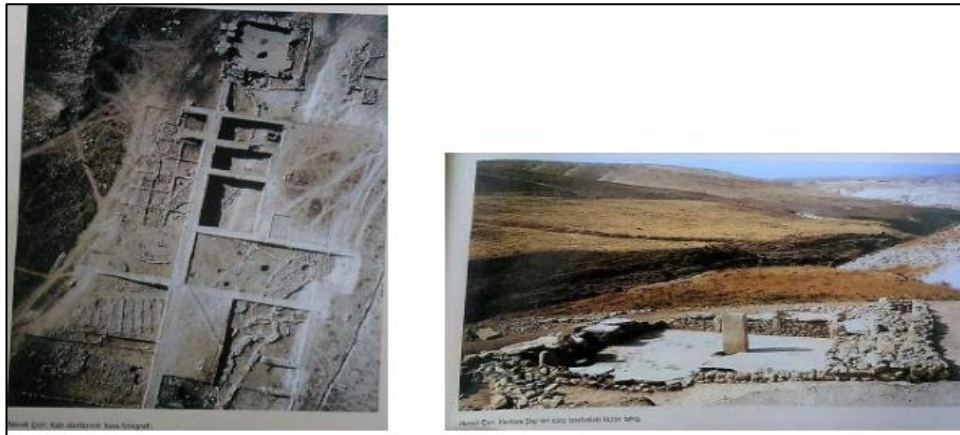
2.2.2.6. Nevali Çori Yerleşimi

M.Ö. 8600-8000 arasına tarihlenmektedir. Şanlıurfa ilinde Kantara köyünün güneyindedir. Nevali Çori'nin tercümesi olan "Veba Vadisi"ndedir.

Verimli Hilal'in kuzey kenarındaki bölgeyi yeni bir bakış açısıyla görmemizi sağlayan, iddialı yapıları ve anıtsal taş heykeltıraşlık ürünleriyle donatılmış kült amaçlı kullanılan taş yapısı ile çok yönlü küçük sanat eserleri vardır. Buradaki yeni yaşam tarzının ilk adımları, Mezopotamya'nın erken medeniyetlerinin gelişimi yönündeki ilk aşamalar olarak değerlendirilebilir.

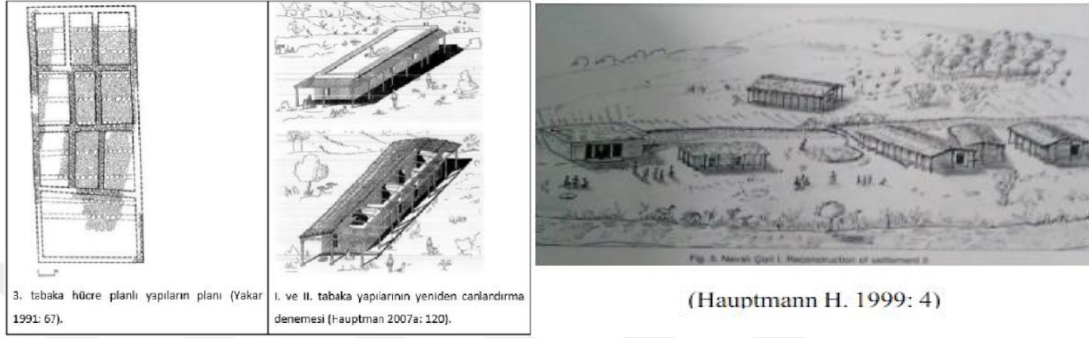

Şekil 2.65: Nevalı Çori Yerleşimi (Hauptmann 1999, ss. 39-40)

Şekil 2.66: Nevalı Çori Kazısından Resimler (Özdoğan, 2007, s. 97-98)

Yan yana dizili uzun-ince dikdörtgen yapılarıyla, düzenli bir yerleşim örneği olup girişin bulunduğu cepheleri vadiye bakmaktadır. Konutların depoları taşlı kerpiç örgü ile yapılmış olup, muhtemelen dikmelerle destelenen düz ve dışa taşkın çatıyla örtülüydü. 11,3-18,2 m uzunluğunda ve 4,5-6,2 m genişliğinde olabilen bu yapı tipiyle, ilk kez Anadolu'nun geleneksel köy evinin prototipi de ortaya çıkmaktadır. (Hauptmann, 2007a, s. 97)

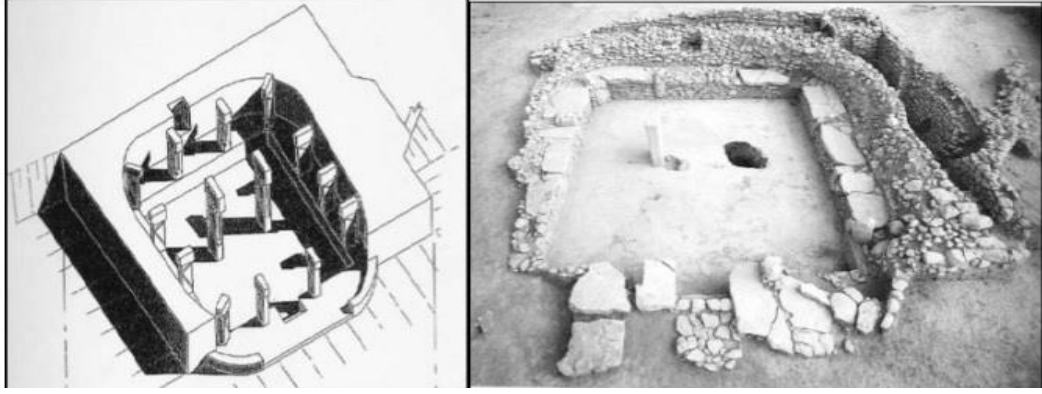

Şekil 2.67: Kazı resimleri (Hauptmann, 1999, s.4)

Şekil 2.68: Nevalı Çori'den köşeli planlı kutsal yapı (Öztan, 2009, 6, Foto 2)

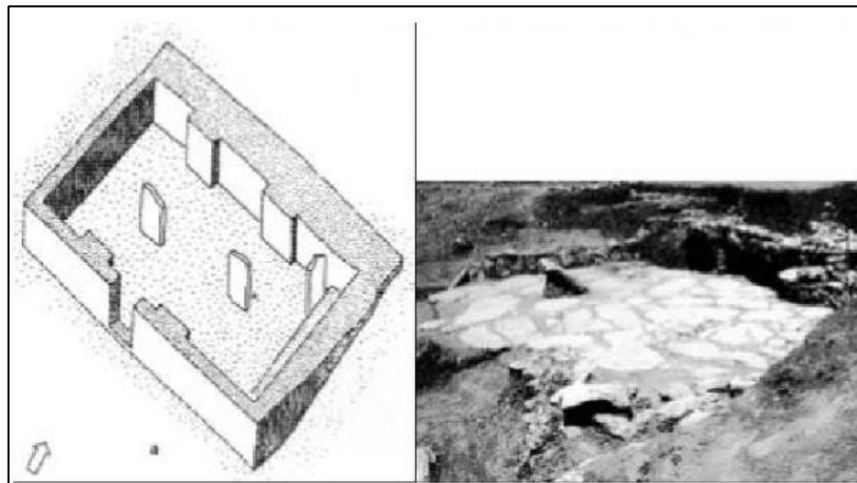
PPNB evresinin başlarına tarihlendirilen Nevalı Çori'deki Kült Yapısı, aynı yerde yerleşmenin en erken evresinden son evresine kadar hizmet vermiştir. Yerleşmenin batı ucunda inşa edilmiş ve iyi korunmuş, geniş ve çok incelikli bir işçilik gösteren, sivil evlerden uzakta ve farklı bir planda olan, - evresine göre değişse de- bir kenarı yaklaşık 12-14 m boyutlarındaki kareye yakın bir yapıdır. Nevalı Çori'nin konutları ise yerleşmenin orta ve sağ kısımlarında bulunurlar (Özdöl 2011, s. 180).

Şekil 2.69: Nevali Çori Kült Yapısı (Özdöl, 2011, s.182)

Üç tarafı, taş bir seki ile çevrilmiş olan Nevali Çori Kült Yapısı giriş merdiveninin hemen karşısına denk gelecek biçimde, içinde in-situ heykeliyle birlikte bulunan bir nişe sahiptir (Özdöl, 2011, s. 181).

Göbeklitepe ve Hallan Çemi gibi merkezlerde, Neolitik Dönemin en erken evrelerinde (PPNA) kült yapıları oval ya da dairesel planlı iken, daha sonraları Nevali Çori'deki Kült Yapısı ile Çayönü'ndeki Saltaşlı Yapı (Flagstone Building, Kafataslı Yapı/Skull Building ve Terazzo Yapı/Terazzo Building gibi) tek bir geniş avlu biçiminde ve genellikle dikdörtgen veya kareye yakın bir planda inşa edilmeye başlanmıştır. Kült yapılarının çoğu oldukça kütleli ve anıtsal olup, ayrıca çoğu zeminden aşağıda açılmış bir çukur içine taş temellerle inşa edilmiştir (Özdöl, 2011, s. 180-181).

Şekil 2.70: Saltaşlı yapının çizimi ve buluntu durumu (Özdöl, 2011, s.181)

Başlangıçta birkaç kulübeden oluşan birimler, giderek sayıları artan yapılarla köy boyutlarına, dönemin sonlarında kimileri nüfus artışına bağlı olarak günümüz kasabaları ölçülerine ulaşır. Zaman içinde malzeme ve planlarda değişiklik olur, binalara yeni gereksinimleri karşılayacak ekler yapılır. Bu yerleşimlerde konutlar belli bir planlamaya göre konumlandırılır ve sosyal/dini gereksinimleri karşılayan özel yapılar inşa edilir (Öztan, 2009, s. 5).

Akeramik Neolitik Dönem’de Güneydoğu Anadolu’da dinsel, düşünsel, sembolik, ideolojik ve sınıfsal yapısı büyük oranda, ruhban sınıfı tarafından yönetilen ve şekillendirilen ortak inançlar sistemi ve bu sistemin kuvvetli yaptırım gücünden kaynak bulmuştur. Geç Kalkolitik ve Tunç Dönemlerine ait olarak düşündüğümüz birçok olgu, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’deki gelişmelere bakıldığında 13-14 bin yıl önce filizlenmeye başlamıştır. Sembolik ve anıtsal bir dinsel mimari ve heykeltıraşlık eserleri, prestij eşyaları, bir tapınağın ve ruhban sınıfın etrafında şekillenen tapınak ekonomisi ile ayrıcalıklı grupların oluşturduğu bir toplum yapısı sözkonusudur. Günlük hayatın tüm boyutlarına hükmeden karmaşık ve katı bir dinsel sistem ile sayılabilecek birçok özellik, bölgede sonraki dönemlerde kentleşmeye yol açan sosyal bir alt yapı veya dinamiklerdir (Öztan, 2009, s. 197).

2.2.3. Anadolu’da Neolitik Dönem’de Yerleşimler

Neolitik yaşam biçimi, çekirdek konumundaki bölgeden komşu bölgelere ihraç edilerek Anadolu üzerinden zamanla Güneydoğu Avrupa bölgesine kadar yayılmıştır. Neolitik Dönem denen süreç, Anadolu’da yaklaşık 4000 yılı aşan, çeşitli aşamaların oluşturduğu bir bütündür. Neolitik Dönem Kronolojisi, temelde seramik kullanımı nedeni ile erkenden geçe doğru Çanak Çömleksiz Neolitik ile Çanak Çömlekli Neolitik olarak ikiye ayrılmaktadır.

Genellikle Çanak Çömleksiz Neolitik yine, temelde “Çanak Çömleksiz Neolitik A (ÇÇNA), Çanak Çömleksiz Neolitik B (ÇÇNB) şeklinde iki aşamalı bir süreç olarak ele alınır. Orta ve Batı Anadolu’da ise ÇÇNA dönemi evresine ait bulguların olmayışı ve daha çok ÇÇNB dönemi aşaması ile çağdaş bir kültürel süreç gösterdiği için bu evreye sadece “Akeramik Neolitik” ismi verilmektedir. Bu dönem, yaklaşık M.Ö. 7000’den sonra çanak çömleğin kullanımı nedeniyle Çanak Çömlekli veya Seramik Neolitik olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte, çanak çömleğin

kültürün değişiminde önemli bir unsur olmayıp sadece bir zamansal gösterge olarak kullanıldığını da belirtmesi gerekir. Yaklaşık MÖ 6. binin ikinci yarısına kadar süren bu evre, Erken Neolitik ve Geç Neolitik dönem olarak da iki bölümde incelenir (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 9).

Yakın doğuda, geçici doğal barınaklardan yerleşik yaşama ve üretken ekonomiye geçişin, nerede ve nasıl gerçekleştirildiği net değildir. Son yıllarda Güneydoğu Anadolu'daki yerleşmelerde yapılan arkeolojik keşifler, **yerleşik ama avcı-toplayıcı** grupların olduğunu ortaya koymuştur. (Sevin, 1997, s. 20)

Neolitik Dönem'de yaşanan gelişmelerin önemli bir oluşum bölgesi de Anadolu'dur. Neolitik yaşamın oluşum bölgesi olan Ön Asya bölgesi dışında kaldığı düşünülen Anadolu Yarımadası'nın, son 10 yılda Anadolu Neolitik oluşum bölgesine dahil olduğu anlaşılmıştır. Özellikle ÇÇNB döneminde Anadolu'daki yerleşmeler, basit köy birimlerinin ötesinde, yerleşim planları geniş bir bölgede paylaşılan gelişmiş konut gelenekleri, anıtsal tapınak örnekleri, uzman işgücü ile çok gelişkin, organize bir toplum yapısını yansıtmaktadır (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 25).

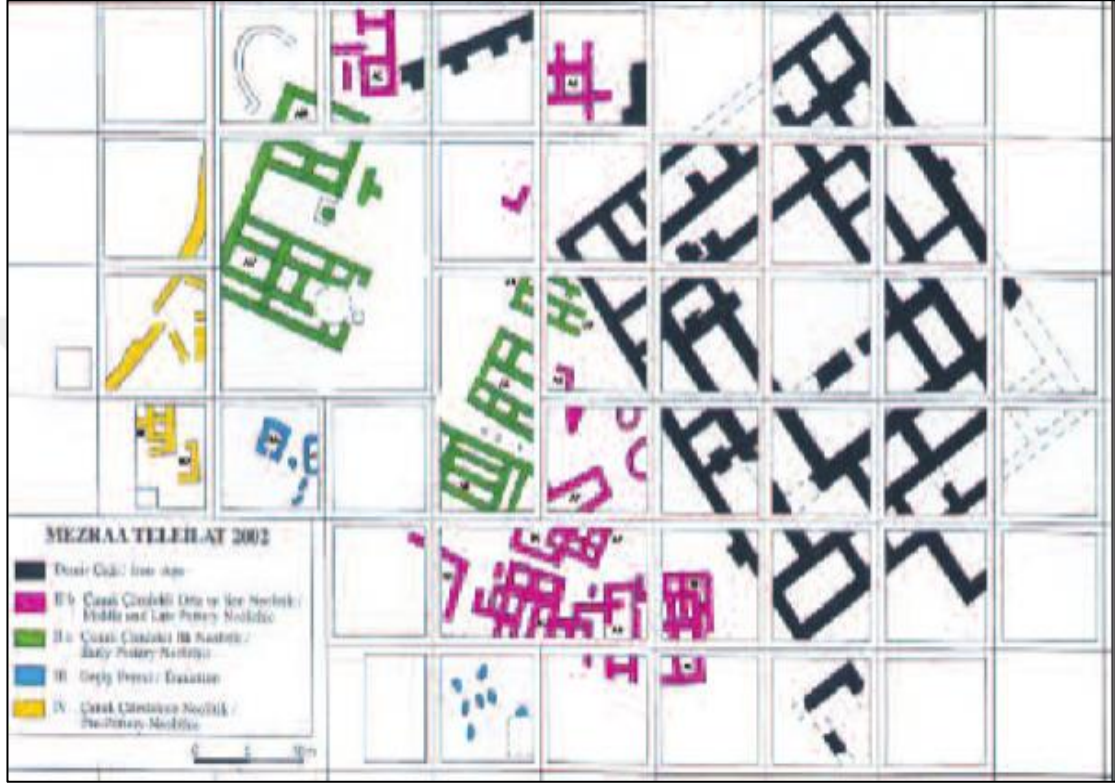
2.2.3.1. Mezraa-Teleilat Yerleşimi

Mezraa-Teleilat höyüğü Şanlıurfa ili, Birecik ilçesinin güneyinde ve Karkamış Barajı etki alanı içinde kalan ve ilk olarak Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de, yaklaşık olarak M.Ö. 8000. yılda yerleşilen, bu ilk yerleşmenin kesintisiz olarak Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'in sonuna, M.Ö. 5200 yıllarına kadar devam eden bir alandır (Özdoğan, <http://tacdham.metu.edu.tr/node/147>; son erişim: 05.2017).

Şekil 2.71: Mezraa-Teleilat Höyüğü (Özdoğan, 2007a)

Mezraa-Teleilat yerleşimi ilk köy topluluklarının gelişim sürecinin anlaşılması açısından, büyük bir önem taşımaktadır. Çanak Çömlekli Neolitik Dönem boyunca, yapı teknikleri, yapı plan tiplerinde olduğu kadar yerleşme düzeninde de görülen değişim, o dönemin toplumsal dinamiği hakkında fikir vermektedir.

Şekil 2.72: Mezraa-Teleilat Planı (Özdoğan, 2007a)

Havadan Mezraa-Teleilat ana kazı alanı (foto Hakan Öge)

Şekil 2.73: Havadan Mezraa-Teleilat

IIC Evre'sinde (Şekil 2.74) koridorlu yapılar birbirine koşut diziler halinde, aralarında geniş açık alanlar bırakacak şekilde sıralıyken, bir sonraki evrede hücre planlı yapılar ile birlikte yerleşme düzeni ve yaşam mantığının tümü ile değişerek yeniden biçimlendiği görülmektedir. Belirli bir sokak dokusunun yanı sıra, yapı birimlerinin avlu etrafında tanımlı mahalle birimleri oluşturacak şekilde yerleştirilmiş olması, açık alan-konut içi kullanım şekillerindeki değişimin de göstergesi niteliğindedir. Bunun yanı sıra yerleşme dokusunun, açık alanları konuta, konutları açık alanlara çevirecek kadar keskin bir şekilde değişmesi, mülkiyet alanlarının yanı sıra planlamada sözü kabul edilebilir, merkezi otoritenin yaptırım gücünü de yansıtmaktadır (Özdoğan ve Karul, 2002, ss. 35-96).

Şekil 2.74: IIC Evre'si, koridorlu yapılar

III. Evre olarak tanımlanan, Çanak Çömlekli - Çanak Çömleksiz Neolitik geçiş dönemini yansıtan dolgular, Yakınoğu'da çok tartışmalı ve tam olarak anlaşılmayan bir dönemi yansıması bakımından büyük bir öneme sahiptir. İlginç olan, gelişkin taş ve kerpiç yapılara sahip olan Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem dolgularının arasına giren bu tabakalarda, şimdiye kadar yalnızca ahşap, dal, kamış gibi hafif malzemedен yapıma kulübe, ocak ve çukurlara rastlanmış olmasıdır.

Mezraa Teleilat'da ortaya çıkan yerleşmeyi çeviren, anıtsal nitelikli çevre duvarları ile Yakınoğu'da Neolitik dönem anıtsal çevre duvarının işlevi ile ilgili, askeri amaçlı savunma duvarları oldukları, sellere karşı set duvarı oldukları ya da tümüyle sembolik kült yapıları oldukları gibi çok farklı görüşler ileri sürülmüştür (Özdoğan ve Karul, 2002, ss. 35-96).

Şekil 2.75: Orta Anadolu Neolitik Dönem Yerleşim Yerleri Haritası
(Özdoğan vd., 2012a, s.279)

2.2.3.2. Aşıklıhöyük Yerleşimi

Aksaray ilinin 25 km güneydoğusundaki Kızılkaya köyü yakınlarında olan Melendiz Çayı'nın kıyısındaki Aşıklıhöyük, M.Ö. 8000-7500 yılları arasında tarihlenir.

Şekil 2.76: Aşıklı'da M.Ö. 8500'de Oval Biçimli Kerpiç Bina (Ö. Toprak)

Burada halk, birbirinden küçük avlular ve dar geçitlerle ayrılmış adalar halinde önceden tasarlanan mahallelerde oturuyordu. İskan alanı dıştaki taştan, içteki de kerpiçten iki duvarla kuşatılmıştır. Arasında küçük boş mekanlar bırakılarak inşa edilmiş olan içteki, sandık-duvar tekniğinin en erken temsilcisi durumundadır. Konutlar bir, iki ya da üç gözlü, dörtgen ya da yamuk biçimliydi. Evlere damlardaki açıklıktan giriliyordu. Çok gözlü yapılarda bir odadan ötekine, bölme duvarlarında bırakılan kapı açıklıklarından geçiliyordu. Duvarlar tümüyle kerpiçtendi (Sevin, 1997, s. 39).

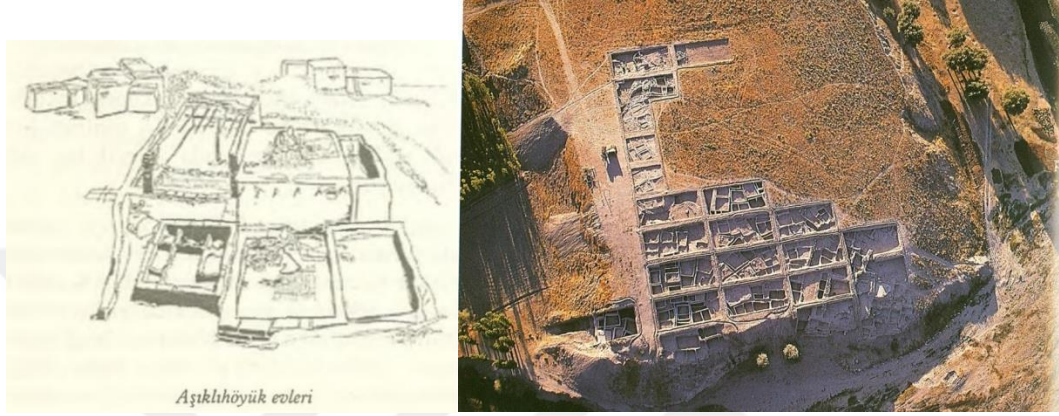

Şekil 2.77: Aşıklı M.Ö. 8000. Yerleşme Planı, (Dijitalize eden: G. Duru) Aşıklı Yerleşme Maketi (Esin ve Harmankaya, 2007, Fig. 4)

M.Ö. 8000’de yerleşme içi düzene bakıldığında, yerleşmenin geniş bir çakıl yolla kuzey ve güney yönünde iki farklı nitelikte alana ayrılmış olduğu, kuzey bölümde konutlar, güneyde ise kamusal yapılar bulunduğu görülür (Harmankaya, 1999, ss. 123-124) .

Konut alanında oldukça sıkışık bir yerleşme dokusu görülür. Bu sıkışık dokunun nedeni yapı grupları olup, yapı grupları bazen dar aralıklarla, nadiren de

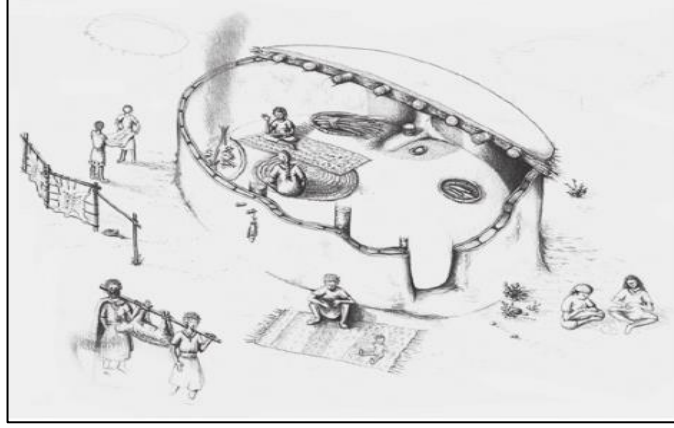
0,70 m ile 1,0 m arasında değişen genişliklerdeki sokaklarla birbirlerinden ayrılırlar ve az sayıdaki sokak atık/çöp alanlarına açılır. Konut alanı yerleşmenin güneyinde dört metre genişliğinde çakıllı yolla sınırlanmakta olup, yol yerleşmeye dışarıdan getirilen irili ufaklı nehir çakılıyla yapılmıştır. Yol dolgusu beş metreden daha yüksektir, güneyinde ise kamu binaları yer alır (Esin ve Harmankaya, 1999, s. 124) .

Şekil 2.78: Aşıklıhöyük Evleri (Sevin, 1997, s. 38)

Aşıklı Höyük verilerinden yola çıkarak, Orta Anadolu'nun Kapadokya kesiminde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'deki yapılar tümüyle kerpiçten inşa edilmiştir. Girişleri damdan olan bu yapılar, bitişik düzendedir. Boyutlar genelde küçüktür, büyük yapılarda taban seviyesinde kullanım alanı 13 m², küçük olanlarda ise 6 m² civarındadır. Bazı yapılarda özenle yapılmış, dikdörtgen planlı, taşla çevrili ocaklar, iki ya da üç odalı yapılar da mevcuttur. Yapıların dışa açılan kapıları olmamasına rağmen, çok odalı yapılarda, bir mekândan diğerine geçilen kapılar vardır. Tabanlar ve duvarlar sıvalı olup, bazı yapılarda taban altı gömütler bulunmuştur.

Yerleşmenin konut kısmını oluşturan bu küçük aynı tür yapılarda yaşayanların, kendi yapılarından çok daha büyük olan ve birinin üstü kısmen açık bir diğerininki kapalı büyük mekânları, çok büyük bir ocağı ortak olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bu yapılar yerleşmedeki konutlardan ayrılan başka bir alanda bulunur; boyutları daha büyüktür, yapı malzemesi ve işçiliği de farklıdır, kireç taban gibi özel bazı uygulamalara sahiptir (Özbaşaran ve Cutting, 2007, s. 58).

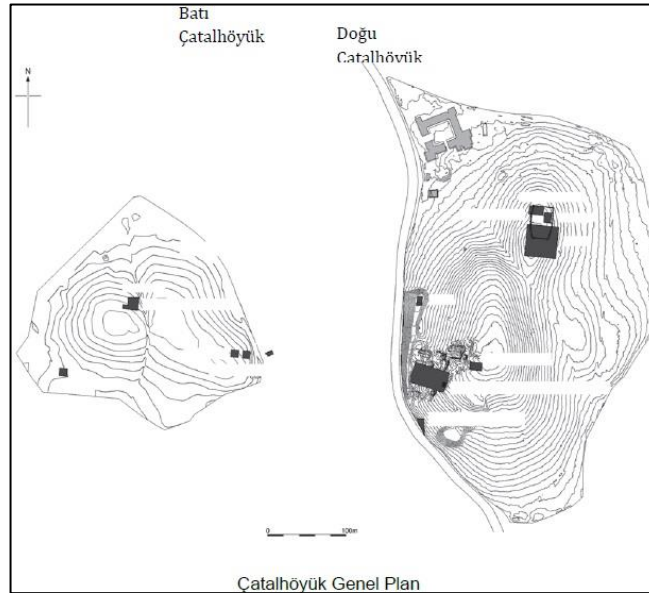

Şekil 2.79: Bir Boncuklu Höyük Binasının Rekonstrüksiyonu (Çizim Dr E. Baysal)

Çatalhöyük'ün 9,5 km kuzeyinde olup, Çatalhöyük yerleşmesinden yaklaşık bin yıl önce tarihlenir (Baysal, www.academia.edu; son erişim: 05.2017) .

2.2.3.3. Çatalhöyük Yerleşimi

Konya ili, Çumra ilçesinin 11 km kuzeyinde bulunan höyük, batı ve doğu olmak üzere iki yerleşim yerinden oluşup M.Ö. 7000-6500 yıllarına tarihlenir. Çatalhöyükte tek katlı ve düz damlı konutlar, zaman zaman ahşap dikme, taş temelsiz ve kiriş destekli kerpiç duvarlarla birbirine bitişik şekilde inşa edilmiştir (Sevin, 1997, s. 48-49).

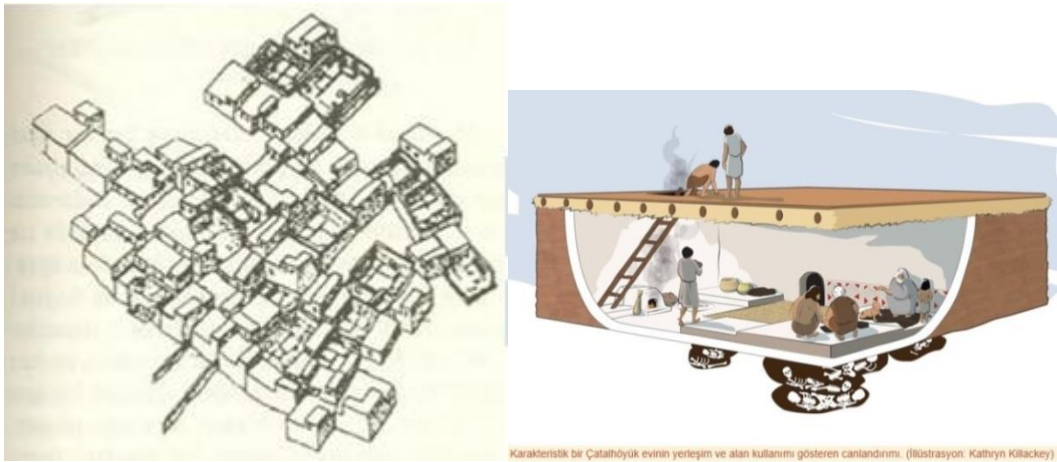

Şekil 2.80: Çatalhöyük Genel Plan (www.kulturvarliklari.gov.tr; son erişim:01.2018)

Yakın Doğu'nun bilinen en büyük kasabalarından biri olup, binden fazla konuta sahip, 5-10 bin kişinin yaşadığı hesap edilen Çatalhöyük halkı, köy aşamasını geçmiş ve bir kent uygarlığı yaratmıştır. Bunda, höyüğün bulunduğu bölgede, tarım ve hayvancılık için elverişli sulak arazilerin ve otlakların varlığı, çevresinin ormanlarla kaplı olması, obsidyen yataklarına yakınlık gibi olumlu çevresel koşullar çok etkili olmuştur. Tamamen dışa kapalı bir mimari nitelik gösteren yerleşme düzeninde mimari sistem, avluların çevresine inşa edilen dikdörtgen planlı konutlardan oluşan mahallelerin birbirlerine eklenmesinden meydana gelmektedir. Konutlar kapısız olup, damlardaki bir açıklıktan ahşap merdivenler ile içeri giriliyordu. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde savunma düşüncesinden yola çıkılarak yaratılan bu yapı sistemi, bir kent planının bütünüyle önceden tasarlanmış olduğunu düşündürmektedir. Lav püskürten olasılıkla Hasandağı volkanı önünde yer alan Çatalhöyük kasabasını betimleyen panoda (Şekil 2.81) bir yerleşim yerinin planı ile karşılaşılmaktadır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 78).

Şekil 2.81: Çatalhöyük Duvar Resmi (Uygarlık Tarihi, 2013, s.78)

Şekil 2.82: Erken Neolitik Dönem Çatalhöyük Yerleşmesinin Rekonstrüksiyonu
(Sevin,1997, s. 49, www.catalhoyuk.com/tr/sit/mimari; son erişim: 01.2018)

Bölme duvarları bulunmayan her yapı yaklaşık 25 m² (6x4 m , 5x5 m) genişliğinde olup, odaların içinde fırın ve ocaklardan başka, duvar diplerinde kerpiçten sekiler (set) yer almaktaydı. Çatalhöyük evlerinde mimari bir birlik içerisinde evsel etkinliklerin yanında kült faaliyetlerinin de uygulandığından sözü edilebilir (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s.15).

Şekil 2.83: Çatalhöyük Neolitik Antik Kenti

(<https://muze.gov.tr/tr/muzeler/catalhoyuk-neolitik-antik-kenti>; son erişim:01.2018)

Çatalhöyük evlerinin hepsi, güneşte kurutulmuş saman ve çamur karışımı dörtgen kerpiçten -üçüncü katta kerpiçlerde saman kullanılmamıştır-, kamyş, ağaç direk ve sıva kullanılarak yapılmıştır. Bölgede bataklıktan da yararlanılarak, kamyş ve kerpiç kolayca bulunmuştur. Günümüzde Anadolu'daki kerpiç evlerin mimarisiyle benzerlikler taşıyan Çatalhöyük evlerinin duvarları arasında ağaç dikmeler vardır. Bu dikmeler üzerindeki kirişler düz tavanı taşıırken, tavan üst örtüsü ise kamyş üzerine sıkıştırılmış beyaz, yapışkan ve ince bir kil (bölgede ak toprak denilen) ile kaplanmıştır. Evler bitişik planlı olduğundan çatılardan tahta merdivenlerle geçiş yapılırdı. Evlerin duvarları ortaklaşa kullanılmıştır. Evlerde yeralan toprak yükselteler, Türk evlerindeki divan ve sofaların prototipi olup günlük işleri yapmak, oturmak, uyumak için kullanılmışlar ve ölümler bu platformların altına gömülmüştür. Buradaki evlerin duvarları sıvalıdır ve sıva üzeri beyaza boyandıktan sonra da sarı, siyah ve kırmızı tonlarda resimler yapılmıştır (Akurgal, 2002).

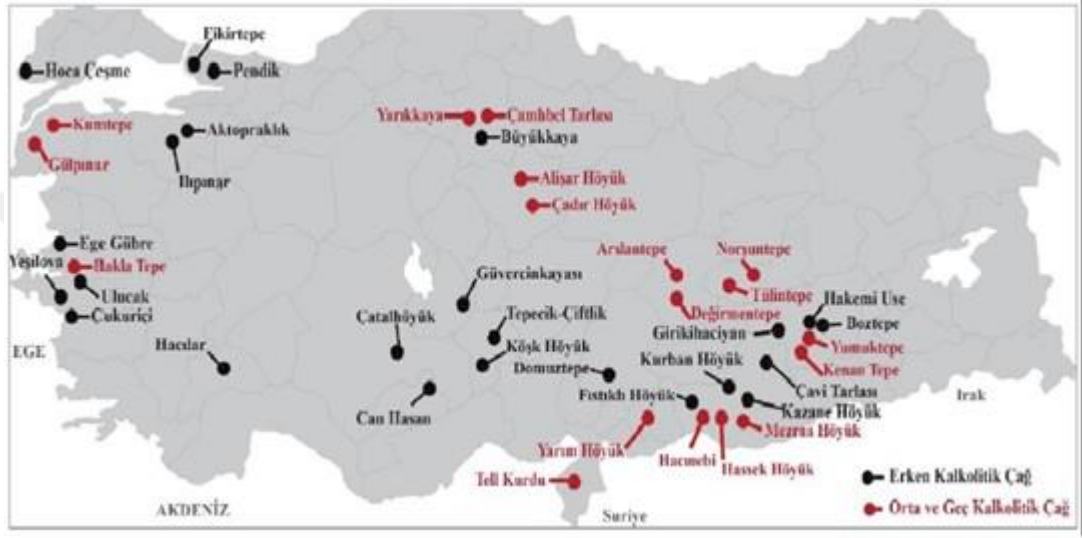
Şekil 2.84: Neolitik Dönem Çatalhöyük Yerleşim Örgüsü ve Konutlar
(Anadolu Arkeolojisi, 2010, s.15)

Çatalhöyük'te ilk özgün kutsal yapılara da rastlanmış olup, kutsal odalar diğer odalardan daha geniştir. Oda tabanlarına gömülen ölümler, evleri bir ata mezarı haline getirmiş ve yıllar geçtikçe gömülenlerin sayısı çoğaldığı için insanların kendilerine yeni odalar yapmaları gerekmiştir. Neolitik Dönem'in bu yapılarının sadece yemek hazırlama ve saklama, barınak gibi ev içi etkinliklerini içermediği, ayrıca sembolik anlamlar yüklediği görülmektedir. Stilize edilmiş boğa başları, evlerde ve tapınaklarda karşılaşılan bezeme tekniğidir. Yabani boğaların boynuzları ve alın kemiği kerpiç dikme ile birleştirilmiştir. Yapılan kazılarda, odanın zeminine gömüldükten sonra üzeri toprakla örtülmüş iskeletler bulunmuştur (Utkan, 2012).

Bölgede yapılan yüzey araştırmalarına göre bu dönemde Çatalhöyük en büyük tek yerleşim yeri gibi görünmektedir. Söz konusu dönemde Çatalhöyük'ün çevresindeki topraklardan rahatlıkla nüfusun küçük yerleşmelere dağılmasını olası kılabilen neden binlerce insanın evlerine çatıdan girip sıkışık ve kalabalık bir ortamda yaşamayı tercih ettiği en can alıcı sorudur. Arkeolojik kanıtlar aynı yerleşim yerinde yaşayan 5000 ya da daha fazla kişinin dışarı çıkıp ya da evde kendi işlerini birbirlerinden bağımsız olarak yürüttüklerini göstermektedir (Çevik, 1998, s.19).

2.2.4. Anadolu'da Kalkolitik Dönem'de Yerleşimler: M.Ö. 5500-3000

Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'in sonunda, toplumsal sarsıntılardan etkilenen Güneydoğu Anadolu'da yeniden bir kültürel bütünlük oluşmaya başlar. Bu dönemde tarımın yaşama belirleyici bir öge olarak girmesi ve giderek buğday ve arpanın doğal olarak bulunabildiği ekolojik ortamın dışına çıkıp yarı kurak, kurak bölgelere uyum sağlaması bu bölgede Kalkolitik Dönem'in temel altyapısını oluşturur (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 34).

Şekil 2.85: Anadolu Kalkolitik Dönem Yerleşimleri (Yakar, 2014)

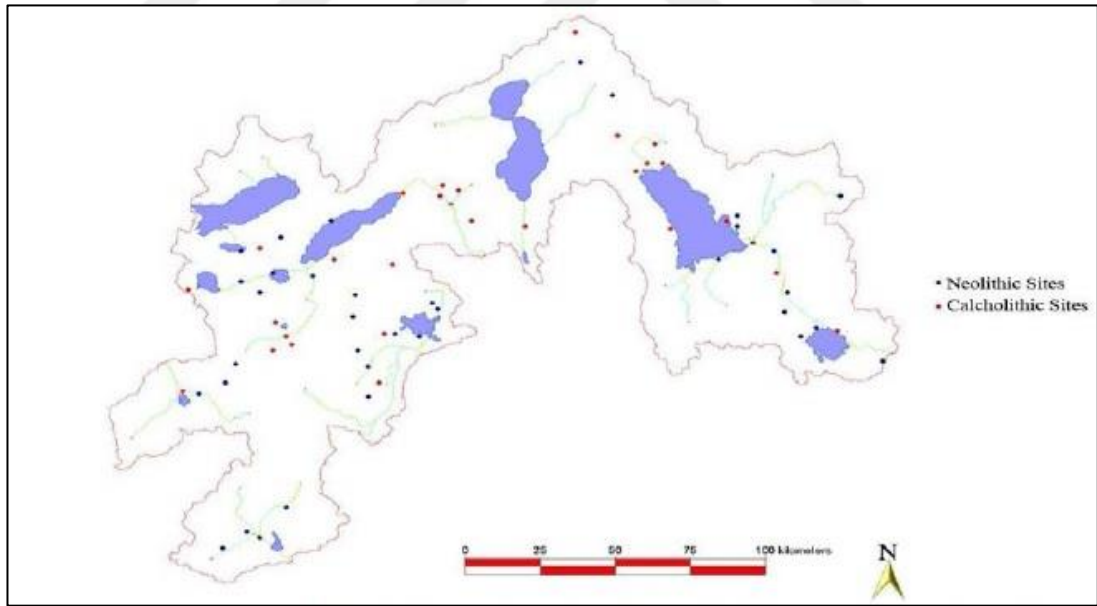
Neolitik Dönem Çatalhöyük yapılarında ve daha öncesinde Çayönü Hücre Planlı Yapılar evresinde görülen iki katlı yapılar bu dönem içinde standart hâle gelmeye başlamıştır. Orta Anadolu Platosunda Batı Çatalhöyük, Can Hasan I gibi büyük Erken Kalkolitik yerleşmelerinde bitişik düzende sıralanmış ancak duvarların iç kısımlarına gömülmüş yapının ikinci katını da destekleyen payanda adı verilen karşılıklı duvar çıkıntıları, dörtgen yapıların tipik özellikleri olarak dikkati çeker. Bu yapı tipi Doğu Marmara'daki kerpiç mimariyi kullanan yerleşmelerde de benimsenmiştir.

Çanak Çömlekli Neolitik Dönem ile birlikte ortaya çıkan kültür, İlk Kalkolitik Dönem'in sonlarına kadar (M.Ö. 5000 başı) gelişerek devam ettikten sonra kesintiye uğrar. Bir anlamda Neolitik Dönem'den bu yana süren kültürel birikimin Orta Kalkolitik Dönem'in başıyla birlikte ortadan kalktığını, yeni bir başlangıcın olduğu söylenebilir. Buna karşılık bu yeni evrenin belirgin özellikleri taş aletlerin giderek azalması, gerçek metalürjinin artarak gelişimi ve geç evresinde

yerleşimlerin büyüyerek köy birimlerinden kentleşmeye doğru gitmesidir (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 38).

2.2.4.1. Orta Anadolu ile Göller Bölgesi'nde Yerleşimler

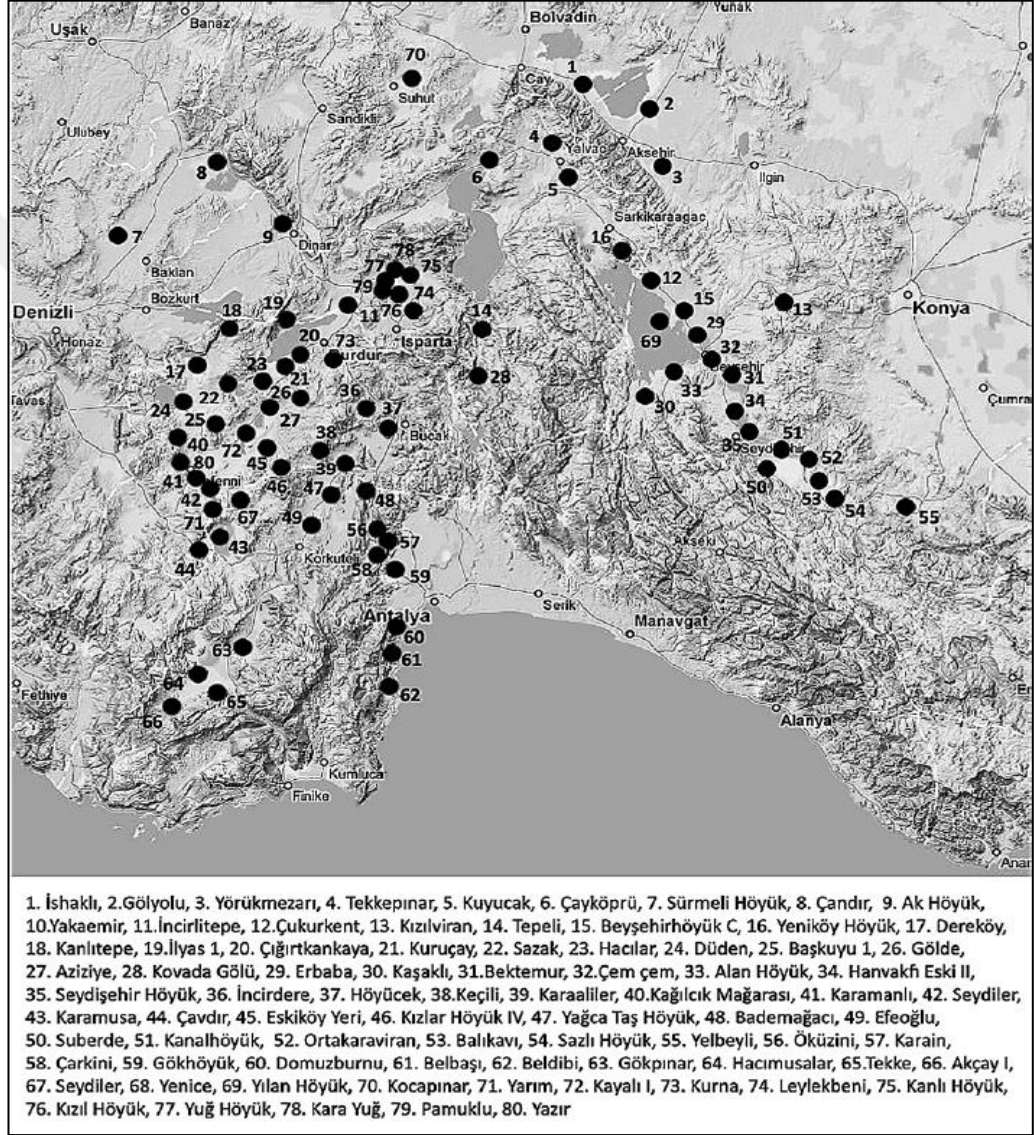
M.Ö. 7000- 5500 yılları arasın kapsayan Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'in sonunda Orta Anadolu ile Göller Bölgesi'nde yerleşim yerlerinin sayısında oldukça belirgin bir artış görülmektedir. Bu sürece kadar hâlâ avcı, balıkçı ve toplayıcıların yaşadığı Ege ve Güneydoğu Avrupa'da da hiçbir öncüsü olmadan ve birdenbire ilk kez çiftçi topluluklara ait yerleşim yerleri ortaya çıkmaktadır. Bu da Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz Bölgelerinde yaşanan sosyal çalkantının bir göçe sebep olduğunu ve ilk göç dalgasının Anadolu yaylasındaki mevcut topluluklarla kaynaştıktan sonra hızla Batı'ya-Avrupa'ya doğru yayıldığını göstermektedir. Çanak Çömlekli Neolitik Dönem ile birlikte, kuzey-güney yönündeki kültürel iletişimin zayıfladığı, bunun yerini doğu-batı eksenindeki kültür bölgesinin aldığı anlaşılmıştır (Özdoğan, 2011a, s. 80 – 81).

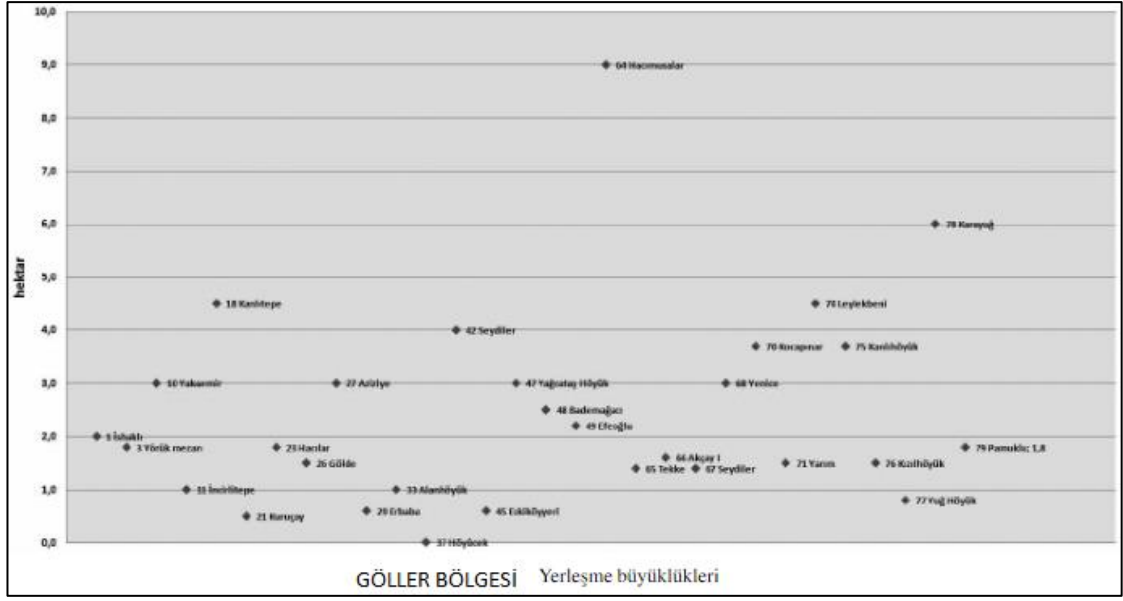
Şekil 2.86: Göller Bölgesi Neolitik – Kalkolitik Yerleşim Yerleri Dağılım Haritası (Kalaycı, 2006, s.61)

Göller Bölgesi'nin, mimarlık uygulamaları ve yerleşim planlamaları açısından diğer bölgelerden farklı olduğu düşünülmektedir (Duru 2007; Umurtak 2005).

Özellikle Orta Anadolu ve Göller Bölgesindeki yoğun araştırmalardan dolayı daha fazla bilinen Erken Kalkolitik Dönem yerleşmeleri seramikli Neolitik dönemde artık tamamı ile tarıma dayanan ve hayvan evcilleştirmesini bitirmiş geçimlik sistemine dayanan yerleşme biçimlerinin büyüyerek geliştiği gözlemlenmektedir. Erken Kalkolitik Dönem’de Anadolu’nun en iyi iskân edilmiş ve kendine özgün tipik kültürü olan bölgelerden biri Göller Yöresi’dir (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 38).

Şekil 2.87: Göller Bölgesi Neolitik ve Erken Kalkolitik Yerleşmeleri Göller Bölgesi (Neolitik Yerleşmeleri Üzerine Bir Deneme Güneş Duru <http://www.academia.edu;son erişim:09.2017>)

Şekil 2.88: Göller Bölgesi Yerleşme Büyüklükleri
(Güneş Duru, <http://www.academia.edu>; son erişim: 09.2017)

2.2.4.1.1. Bademağacı Yerleşimi

Antalya yakınlarında bulunan Bademağacı'nın ENÇ (Erken Neolitik Çağ) I / 8. yerleşim katı M.Ö. 7050 – 6705 yılları arasında, ENÇ II / 1 katı da 6220 – 6080'lerde yaşanmış olup, son evresi Erken Kalkolitik Dönem ise büyük olasılıkla M.Ö. 5800 / 5700'lerde sona ermektedir.

ENÇ II'nin kazılmış olan dokuz evinden sadece biri, oturma ve yatak odası / depo olmak üzere iki odalıdır

Neolitik yerleşimin yoğun olduğu kesim. Ön planda DA I ve etrafında Erken Neolitik II (ENÇ II) dönemi evleri. Resmin üst tarafında görülen taş temeller ilk Tunç II (İTÇ II) yerleşmesine aittir.

Şekil 2.89: Bademağacı Erken Neolitik Dönem II Görünüm (Duru, 2010)

En erken dönem evlerinin ya da kulübelerinin, çamur sıvanmış saz veya kamış duvarlı olduğu anlaşılmış olup ilk yerleşmeleri inşa eden yapı ustalarının güçlü bir yapım geleneği ve tekniğine sahip oldukları, ev tabanlarının kum – çakıl - kireç karışımı çok sert bir harçla yapılıp, sonra kırmızıya boyanmış olması nedeniyle

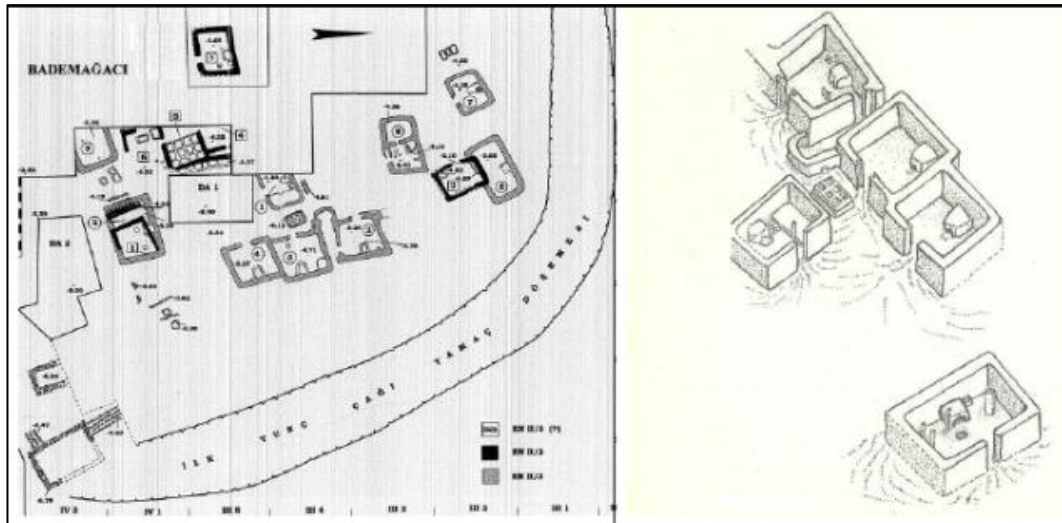
açıkça görülmektedir. Evler bir sonraki (ENÇ II) dönemde ise kalın kerpiç duvarlardan meydana gelir.

ENÇ II evleri dikdörtgen planlı ve genelde tek odalıdır. Resimdeki evde kapı ve karşı duvarın dibine yerleştirilmiş, önünde ateş yalağı olan, 'at nali' planlı fırın görülmektedir. Tabanda çatıyı taşıyan ağaç dikmelerin yuvaları vardır (Neolitik evlerin kerpiç duvarlarının, günümüze yaklaşık 50 cm lik alt kısımları gelebilmiştir)

Şekil 2.90: Bademağacı ENÇ II Dikdörtgen Planlı, Tek Odalı Ev (Duru, 2010)

Evler aralarında sokak bırakacak şekilde konumlandırılmıştır; genellikle tek odalı ve dikdörtgen plandadır. Evlerin uzun duvarlarının ortasına açılmış olan kapıların, evlerin tahta kasalı ve duvar içine hazırlanan aralığa sürülerek açılıp kapatıldığı saptanmıştır. Her evde, kapının karşısına gelen duvarın dibine konumlandırılmış bir fırın bulunmaktadır. Fırınlara bacasız olup, odaların pencereleri bulunmadığı için, fırında yanan ateşin dumanının, kapı üzerinde açılmış bir aralıktan dışarı çıkması sağlanmış olmalıdır. ENÇ II'deki bir ev iki odalıdır ve dışarı açılan birinci odanın yaşam / oturma, ikinci odanın ise depo ve yatak odası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Duru, 2010).

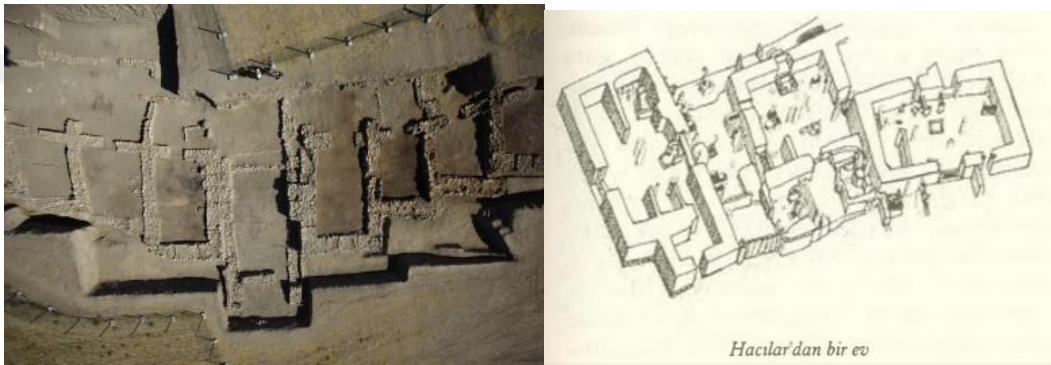
Şekil 2.91: Bademağacı EN II/3 Yerleşmesinin Görünümü ve Canlandırılması (Duru, 2007a, s.332; Sevin, 2003, s.62)

2.2.4.1.2. Hacılar Yerleşimi

Burdur'un 35 km güneybatısındadır. Anadolu'da Geç Neolitik Dönem'in en iyi temsil edildiği merkezlerin başında gelir.

Yürütülen kazı çalışmalarında 9 yerleşim tabakası bulunmuş olup, 3 kültür devri şunlardır: M.Ö. 7000'e tarihlenen Keramiksiz Neolitik, M.Ö. 5600-5400'e tarihlenen Geç Neolitik ve M.Ö. 5400-4750'ye tarihlenen Erken Kalkolitik devirleridir (<https://muze.gov.tr/tr/muzeler/hacilar-hoyuk>).

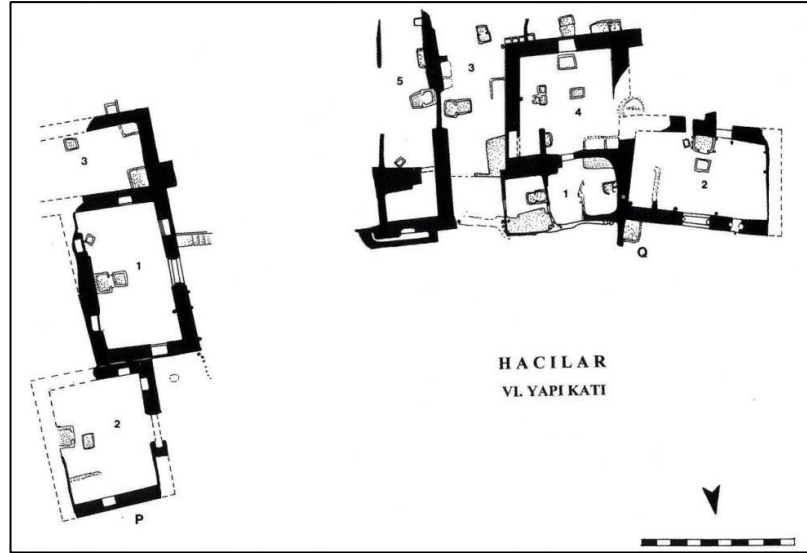
I. ve V. tabakaları İlk Kalkolitik Dönem'e, VI. ve IX. tabakaları ise Son Neolitik Dönem'e tarihlenir (Duru, 2012, s.1).

Şekil 2.92: Hacılar'dan Bir Ev (Sevin, 1997, s. 67)

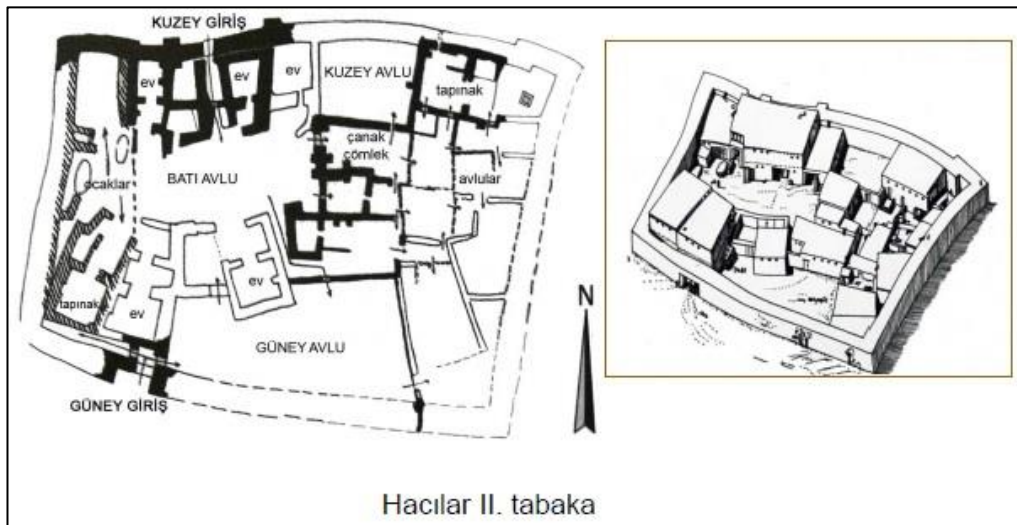
Hacılar VI'da, Çatalhöyük'teki evlerden çok daha büyük evler ortaya çıkarılmıştır. Bazıları 10,5 x 6 m'yi bulan bu dikdörtgen planlı yapılar, taş temel üzerine kerpiç bloklardan 1 m kalınlığında duvarlara sahiptir. Bu yapılara uzun duvarlarının ortasına açılmış kapılardan girilebilmektedir. İçinde ocak, fırın, çamurdan tahıl ambarı ve öğütme taşları bulunan mutfak ise evin dışına alınmıştır. Sırt sırta bir blok halinde inşa edilen evlerin yanında, tapınak denebilecek özel yapı bulunmamıştır (Sevin, 1997, s. 67-68).

Hacılar'da Son Neolitik Dönem'e tarihlenen yapı katlarında bulunan mimari gelenek, en iyi VI. tabaka ile temsil edilmektedir. Burada bitişik düzende, dörtgen planlı, kerpiç yapılar açığa çıkarılmış ve merkezi bir avlunun etrafında konumlandırıldığı anlaşılmıştır. Söz konusu 10 yapının uzun duvarlarına açılmış kapılarının karşısında bir ocak yer almakta olup kerpiç duvarlar, yaklaşık 1 metre kalınlığında inşa edilmiştir. Yapı içi bölmeleri ise, dal-saz-çamur tekniği ile yapılmış ince duvarlarla oluşturulmuştur (Duru, 2007, s. 332).

Şekil 2.93: Hacılar VI. yapı katı (Umurtak ,2005: Plan 3)

Geniş bir alanda açığa çıkarılan IIa tabakasındaki yapı kalıntıları ile İlk Kalkolitik Dönem mimarisi iyi bir şekilde temsil edilmektedir. Bu tabakada yerleşim, 1,5- 3 metre kalınlığa sahip taş temelli bir sur duvarı ile çevrilmiştir; surun güney ve kuzey kısmında da birer giriş yer almaktadır. Yerleşimin kuzeydoğusunda ve güney batısında ise kutsal alanlar bulunmakta olup kuzeydoğudaki kutsal alanında, sur içerisinde bir kapı yapılmıştır. Genel olarak yerleşim, avlular etrafında şekillenen ve farklı işlevlere sahip yapı gruplarından meydana gelmektedir. Çömlekçi atölyeleri, mutfak, konut ve kutsal alanlar, bunlar arasında sayılabilir; IIa yapı katı bir yangın nedeniyle son bulmuştur (Duru, 2008, s.49).

Şekil 2.94: Hacılar II. Tabaka (Duru, 2008, s.49)

2.2.4.2. Kuzeybatı Anadolu ve Trakya Bölgesi'nde Yerleşimler

Neolitik yaşam dalgası, Batı Anadolu ve hemen ertesinde M.Ö. 7000'in ikinci yarısında Doğu Trakya ve Balkanlar'a hızla yayılır. Bu dalganın kuraklık riskinin olmadığı, ormanlarla kaplı Güneydoğu Avrupa'ya uyum sağladığı söylenebilir.

M.Ö. 8000'de Orta Anadolu'da gelişimini tamamlayan Neolitik toplulukların M.Ö. 7000'in ikinci yarısında hızlıca Doğu Marmara (Ilıpınar, Menteşe Höyük), Doğu Trakya (Hocaçeşme, Aşağıpınar) ve Ege Bölgesi'ne açılan alüvyonlu vadilerden ege kıyı şeridine kadar ulaştığı (Ulucak Höyük, Ege Gübre, Araptepe, Çukuriçi Höyük vb.) görülür. Bu bağlamda, İç Batı Anadolu'dan, Balkanlar'da Tuna nehri havzasına kadar olan geniş alan içinde M.Ö. 7000'in ikinci yarısından itibaren birçok ortak bileşenler söz konusudur (Anadolu Arkeolojisi, 2010, ss. 2-21).

Şekil 2.95: Kuzeybatı Anadolu Neolitik Dönem Yerleşim Yerleri (Karul, 2011a)

Fikirtepe Kültürü

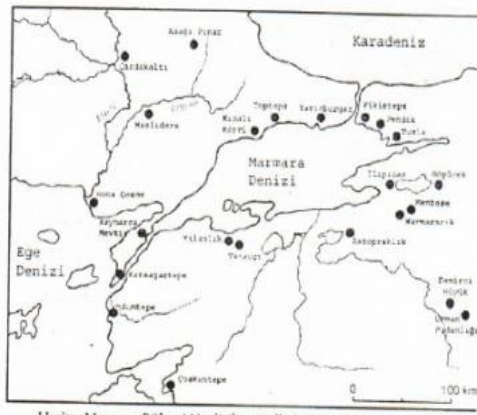
Fikirtepe kültürü, Marmara Bölgesi'nin en eski kültürü durumundadır. Ahşap çamur karışımı ve çit örgü mimarileri ile dikkat çeker ve ilk besin üretimi ile ilgili olan kavramların Avrupa'ya aktarılmasında önemli bir aracı görevi yapmış olmalıdır (Sevin, 1997, s. 52).

Kuzeybatı Anadolu ve Trakya bölgelerinde, yapı malzemesi olarak kerpicin ve ahşabın yoğun olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Bölgenin Neolitik Dönem kültürel sorunları her ne kadar halen tartışılıyor olsa da, 'Fikirtepe Kültürü' etkisindeki Güneydoğu Marmara bölgesinde bulunan yerleşmelerde daha çok dörtgen planlı ve ahşap dikmelerle desteklenmiş, omurgalı kerpiç yapı sistemlerinin kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kültürü yansıtan İstanbul çevresindeki "kıyı" yerleşmelerinde ise, dal-örgü tekniğiyle inşaa edilmiş çukur tabanlı kulübe tarzı yapıların kullanıldığı belirlenmiştir (Özdoğan, 2013, s. 167-269).

Tablo 2.8: Balkanlar'daki Tarih Öncesi Dönem Yerleşimleri Karşılaştırmalı Tablosu

PERIOD	Trakya	Struma Güney	Struma Orta		Makedonya Cumhuriyeti	Sırbistan	Makedonya (Yunanistan)	Teselya
			Kuzey	Güney				
Son Kalkolitik	KARANOVO VI (KODZHADERMEN)	DYAKOVO		KOLAROVO II I	SKOPSKO KALE	BUBANJ HULM IA	SITAGROI IIIC SITAGROI IIB	RAKHMANI
İlk Kalkolitik	KARANOVO V MARITSA I	III SLATINO II I	BALGARÇEVO IV			VINÇA C	DIKILI TASH IIC DIKILI TASH IIB SITAGROI IIIA DIKILI TASH IIIA	DIMINI CLASSIC OTZAKI
			STRUMSKO III I BALGARÇEVO B III A	Drenovica PETROVO Topolnica DAMYANITSA II I		GRADACHKA PHASE		
Son Neolitik	IV B (KALJOYANOVETS)	Sapareva banya III (KURILO)			ANGELTSI II ZELENKOVO II ANZA (Neolithic recent)	VINÇA B	SITAGROI II	ARAPI
Orta Neolitik	KARANOVO IV A	Sapareva banya II	BALGARÇEVO II	KOVAÇEVO (LATE) Ribnica MARCHIN	ANZA IV ZELENKOVO I	VINÇA A	DIKILI TASH I SITAGROI I	TSANGLI LARISSA
	III	VASEVO IV Sapareva banya I	B			IV		
İlk Neolitik	KARANOVO II	VASEVO III	BALGARÇEVO I A	IV KOVAÇEVO III II I	ANZA III ANZA II ANZA I	O P U Y O S E K I S		SESKLO PROTOSESKLO MAGULITSA
	I	VASEVO II VASEVO I				I		

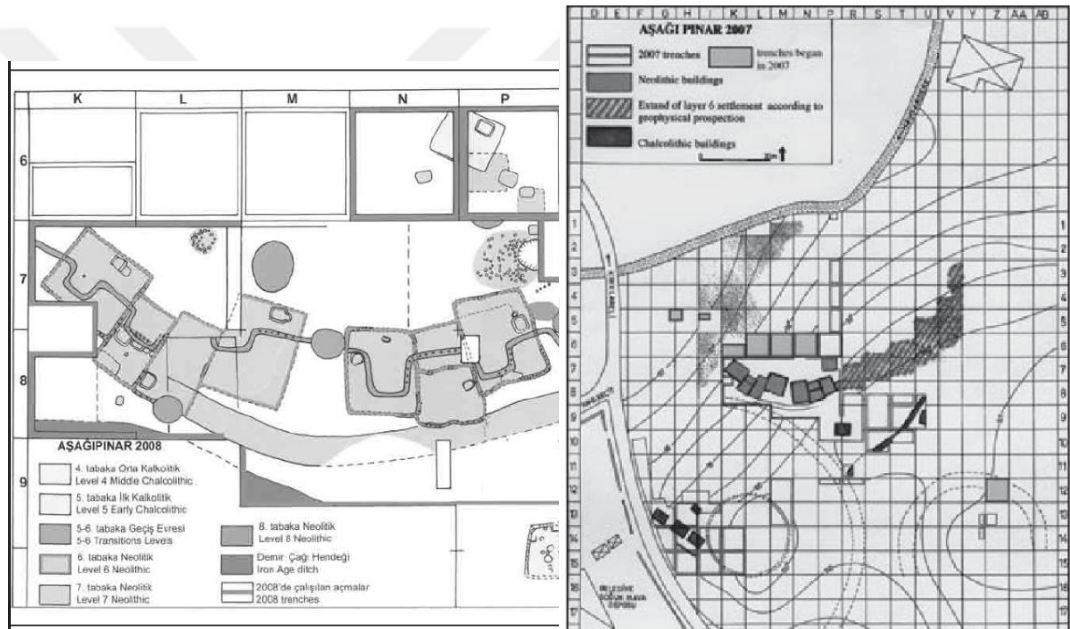
(Perniceva, 2007, Fig 1)

Şekil 2.96: Marmara Bölgesi ve Kalkolitik Dönem Yerleşim Yerleri (Sevin, 2003)

2.2.4.2.1. Aşağıpınar Yerleşimi

Kırklareli ilinde, kent merkezinin 500 metre kadar güneyinde, M.Ö. 7000'in sonunda tarihlenir. 6. tabaka mimarîsi Balkan ve Anadolu kültürlerinin ortak etkileşimi sonucunda şekillenmiştir. 6. tabakada bulunan yapı dizisi konum ve boyut açısından standart olmayan, fakat belirli bir düzen oluşturacak biçimde inşa edilen odalardan oluşmaktadır. Odaların boyutları 30-65 m² arasında değişmekte ve kuzey yönünde dişler oluşturacak bir yay şeklinde sıralanmaktadır. Gerek yapıların dizilişi, gerekse ortak bölme duvarlarının kullanılması planlanmış bir yerleşim düzeninin olduğunu göstermektedir (Özdoğan, 2008, <http://www.academia.edu>; son erişim: 10.2017).

Şekil 2.97: Aşağıpınar Planları (Özdoğan, 2008, <http://www.academia.edu>;son erişim:10.2017)

M.Ö. 5500'e tarihlenen 5. tabakada kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 1 metre aralıklarla düzgün şekilde sıralanan tek odalı evler bulunmaktadır. Yapı içinde kuzey duvarına bitişik olan birer ocak ile dışarıda ateş yakma yerleri ve olası küçük ambarların bulunduğu görülmüştür.

4. tabaka: Yerleşme düzeni aynı olmakla birlikte mimari 3. tabakadan daha farklıdır. Yapılarda taşıyıcı sistem olarak büyük ahşap direkler kullanılmış, ahşap tabanların yerini sıvalı tabanlar almış, mekanların boyutu da büyümüştür.

5. tabaka: Gerek mimari, gerek yerleşme düzeni diğer tabakalardan çok farklıdır. Neolitik Dönem ile Kalkolitik Dönem arasındaki geçiş sürecini temsil eden bu evrede, yerleşmeyi çevrelediği sanılan bir hendeğin izlerine de rastlanmıştır. Yapıların duvarları çok incedir; taşıyıcı olan ahşap direkler duvarın dış yüzü boyunca sıralanmış taşıyıcı niteliği olmayan duvar ise, dallardan bir çitin iki yüzünün kaim kil ile sıvanmasından oluşmuştur.

Şekil 2.98: Aşağı Pınardan Görünüm

Bu yapı tekniği Bulgaristan'da Karanovo I-II dönemi yerleşmelerin hemen hemen tümünden ve Hoca Çeşme II. Evreden de bilinmektedir. İki odadan oluşan evler çok düzenli bir şekilde dizilmiş, önlerinde yol gibi açıklıklar bırakılmıştır. Evlerin içinde, yapıları ambarların yerini depo çukurları almıştır. Genellikle arka odanın ortasında bir ocak bulunur (Özdoğan, 1998).

2.2.4.3. İç ve Batı Anadolu'da Orta Kalkolitik Dönem'de Yerleşimler

Neolitik Döneminden itibaren iskân gören alüvyonlu ovalardaki yerleşimlerin birçoğu terk edilir ya da yer değiştirir. Buna karşılıklı daha önceki dönemlerde iskân edilmeyen vadi yamaçları, yayla kesimleri ve yüksek sırtlarda yeni yerleşimler görülür. Yine aynı şekilde, yerleşmelerin kısa süreli olduğu, sık sık yer değiştirdiği anlaşılır.

Bazı araştırmacılar, bölgeye bu dönemde Trakya yolu ile yeni bir göç dalgasının geldiğini ve bu hareketliliğin kültürde önemli bir değişiklik yaptığını öne sürer.

Özellikle iç Batı Anadolu'da ve Kapadokya'da küçük ova birimlerinin olduğu yerlerde yerleşimler hemen hemen tümüyle savunmalı yüksek yerlere kayar.

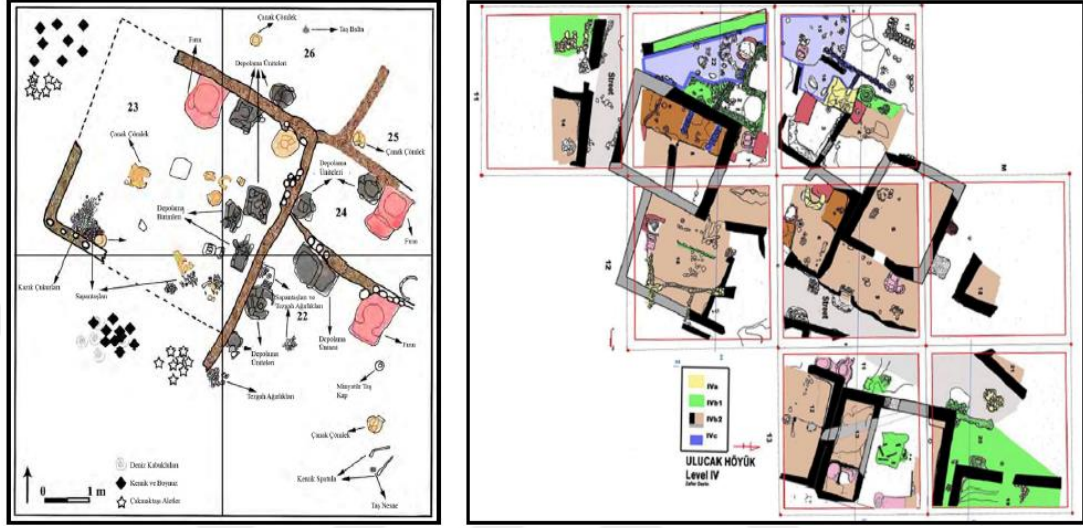
Bu dönemde Anadolu'daki yerleşmeler, genel olarak süreklilik göstermez ve sık sık yer değiştirirler. Dönemin başlarında bir önceki dönemde var olan yerleşmeleri nerdeyse tümü devam eder ve bunlara yenileri de eklenir. Yaklaşık bin yıllık bir süreci kapsayan Orta-Kalkolitik Dönem boyunca, Orta ve İç Anadolu'nun Güneydoğu Anadolu-Suriye Mezopotamya ile ilişkisi yok denecek kadar azdır. Buna karşılık, Orta Kalkolitik Dönem kültürlerinin dolaylı olarak Trakya ve dolayısı ile Güneydoğu Avrupa ile daha yakın bir benzerlik gösterir (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 38-39).

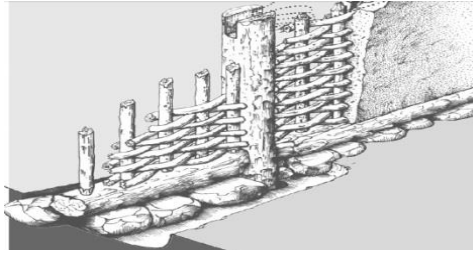
Şekil 2.99: Kalkolitik E.T.C. Yerleşmeleri Gösterir Anadolu Haritası

Üç taraftan denizlerle ve doğudan yüksek dağ sıraları ile çevrili, Batı ve Orta Anadolu'nun bu konumu, bölgeye dışarıdan insan toplulukları ile kültürel etkilerin girmesini zorlaştırmıştır; bölgede böylece “Anadolu Uygarlığı” ifadesine uygun bir kültürel birliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Fakat bu kültürel birlik, önceki dönemlerin de itici gücüyle varlıklarını devam ettiren birtakım yerel kültür gruplarının meydana getirdiği bir bütündür. M.Ö. 4000'den itibaren, Geç Kalkolitik Dönem olarak adlandırılan dönem boyunca Anadolu'nun özellikle batı kesiminde hissedilen yeni nüfus hareketleri etkilerini, Orta ve Kuzey Anadolu'da da göstermiş; nüfusla koşut olarak yerleşmelerin sayısında da artış olmuştur. (Anadolu Arkeolojisi, 2010, s. 40)

tarafından tanımlanır. Yapılarda duvarlar, kalın ahşap direkler çamur sıvanarak inşa edilmiştir. Kalınlığı ortalama 15-20 cm olan duvarlar, taş temelsiz olarak yapılmıştır. Mekânların içinde fırınlar, ocaklar, kerpiç kutular ve depolama kapları bulunmaktadır. Dörtgen planlı dal-örgü evlerin olduğu Vb yapı evresinde bunların birbirine bitişik planda inşa edilmediği gözlemlenir (Çilingiroğlu, 2012, s.162).

Şekil 2.102: Ulucak Höyük Va Yapı Katı IV, Tabaka Mimarisi (Derin, 2005)

Şekil 2.103: Dal-örgü ve çamur harç duvar yapım tekniği (Perles, 2004)

IV. tabakada, evler genellikle 3 ila 6 metre genişliğe ve 6 metre uzunluğa sahiptir. Mimari açıdan bu kültür tabakasını, tek sıra taş temel üzerine kerpiçten yapılmış dörtgen formlu yapılar karakterize etmektedir.. Duvarların üzerlerinin kaplaması için çoğu kez kil sıva kullanılmıştır.

IVb2 Yapı Evresi, Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Dönem'in en sağlam korunmuş yerleşim evresidir; bu zaman periyodu boyunca küçük köyde, planlı, sokaklarla bağlantılı açık bir yerleşim modeli görülür. Tüm yapılar ortaya çıkarılmamış olsa da, bu tabaka 13 bina, 2 avlu ve 2 sokaktan oluşmaktadır. Yapılar,

sokaklarla bağlantılı olarak kuzey-güney doğrultusunda üç kademe halinde sıralanmaktadır.. Mekânların kapı açıklıkları ise bu kademelere uygun olarak sokağa bakmaktadır (Derin ve Çilingiroğlu, 2003, s. 188)

2.2.4.3.2. Aktopraklık Yerleşimi

Aktopraklık Höyük, Bursa kent merkezine yaklaşık 25 kilometre mesafede, Akçalar beldesinin doğusunda, Uluabat Gölü'nün doğu teraslarından birinin üzerindedir.

Şekil 2.104: Aktopraklık Höyük

Kuzeybatı Anadolu'da yer alan Aktopraklık Höyük, tarihöncesi dönem mimarisi hakkında özellikle M.Ö. 6000'e tarihlenen tabakalarıyla, detaylı bilgiler sunar. Bu dönemi yansıtan 20 yapı gerek inşa teknolojisi gerekse yapısal öğeleri bakımından birbirini neredeyse tekrar eden özellikler gösterir. Bir hendeğin iç çeperi boyunca yan yana dizili olan yapılar dairesel bir plan oluşturur. Yapıların yanı sıra, avlu niteliğindeki açık alanlarda da ocak ve işlik gibi tekrar eden öğelerle karşılaşılır. Yerleşmenin merkezinde ise benzeri inşa teknikleri kullanılarak hazırlanan bir yapı grubu bulunur.

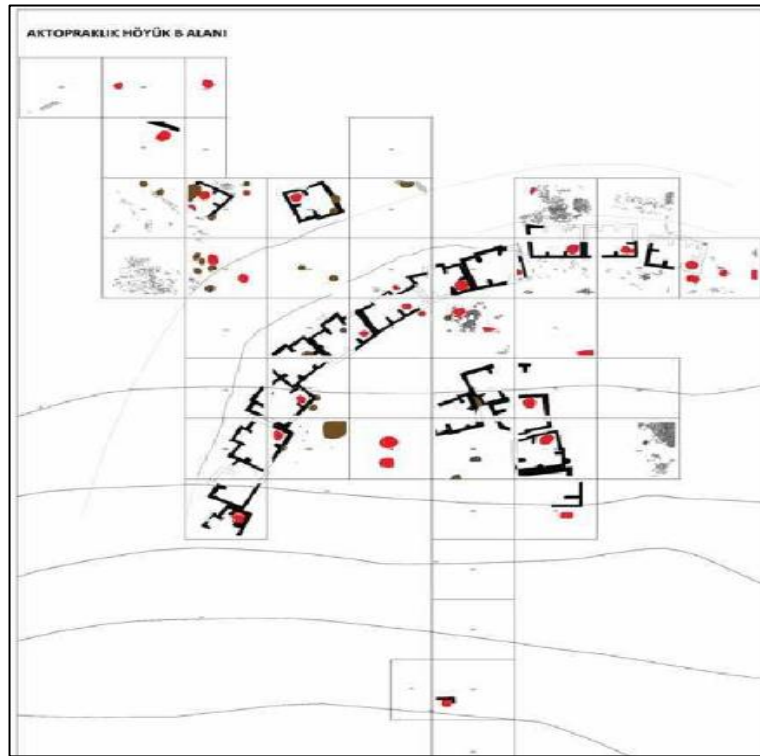

Şekil 2.105: Aktopraklık Höyük canlandırılması (Karul, 2013, s.143)

Payandalarla desteklenen kerpiç tuğla duvarlı yapılar, dörtgen planlıdır. Payandalar çatıyı desteklediği gibi mekân da farklı işlevlere sahip alanlara böler. Bunlardan birinde kubbeli bir fırın yer alır (Gökhan TAN).

Şekil 2.106: Aktopraklık Dörtgen Planlı Yapı (Karul, 2013)

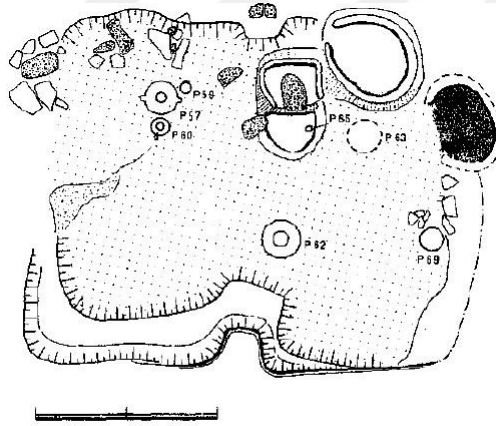

Şekil 2.107: Aktopraklık Höyük B Alanı (Karul, 2013)

Aktopraklık örneğinde yerleşmenin önceden tasarlanması bir planlamadan daha fazlasını ifade etmekte; en azından yerleşmenin alanını sınırlayarak, bir anlamda yerleşimin boyutlarının ve belki de nüfusunun ileriye dönük olarak tanımlandığını düşündürmektedir. Sınır, dolayısı ile konut sayısının belirlenmiş olması nüfus hakkında da bir öngörünün ya da sınırlamanın olabileceğini akla getirir. Dolayısı ile büyüme ihtiyacı duyulduğunda yerleşim alanına konut ilave etmenin ötesinde bir çözümün üretileceği de varsayılabilir. Bu haliyle Aktopraklık örneği, en azından fiziki olarak konutun bir yaşam alanı olarak ifade ettiğinden daha fazla bir anlam taşıdığını gösteren iyi bir örnek oluşturmaktadır.

2.2.4.3.3. Ilıpınar Yerleşimi

Ilıpınar höyüğü İznik gölünün batısındaki düzlüğün kuzey kesiminde yer almaktadır. Orhangazi güneyinde bugünkü göl kıyısından 2 km kadar içeride ve çapı 200 m kadardır. Höyüğün başlangıcı, C14 verilerine göre günümüzden yaklaşık 7800 yıl öncesine kadar inmektedir (Roodenberg, 1991).

Ilıpınar Çukur yapı çizimi(Roodenberg, 2000: Resim 4).

Şekil 2.108: Ilıpınar Çukur Yapı Çizimi (Roodenberg, 2000)

Son Neolitik Dönem olarak tanımlanan X. Tabakada, üzeri çamur harçla kaplı dal-örgü tipinde kulübelerin olduğu yorumlanmaktadır. 5x6 m boyutlarında olan bir ev, 25 cm kalınlığında pise duvarlara sahiptir. Pise duvarların iç kısmında ince ağaç direk izleri bulunmaktadır. Günümüze 60 cm yüksekliğe kadar korunagelmis olan bu yapının güney duvarındaki 80 cm genişliğindeki açıklığın olasılıkla giriş görevi gördüğü tahmin edilmektedir. Odanın içinde, hemen hemen merkeze yakın bir yerde,

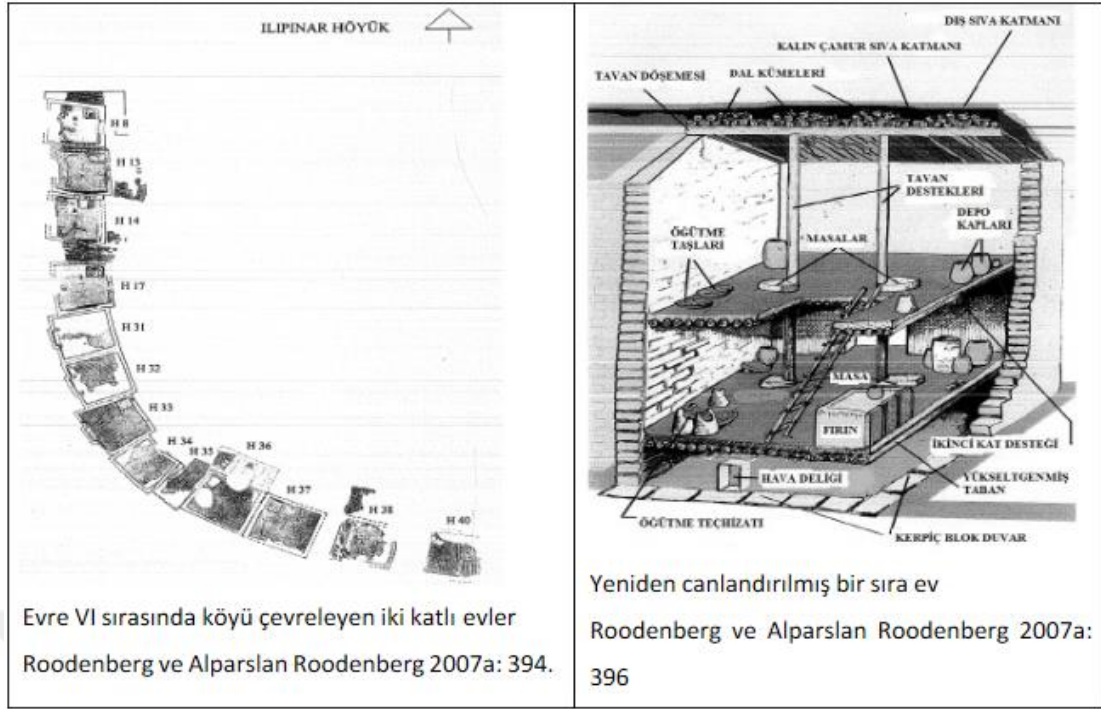
kilden yapılmış, aşağı yukarı oval biçimli bir ocak, kuzey köşede yine kaba kilden bir kırık killer dolabı ile bir öğütme taşı, batı duvarının yanında ise bir podyumun yer aldığı görülmektedir (Roodenberg, 1993, s. 253).

Şekil 2.109: Ilıpınarda Bir Neolitik Dönem Evi (Özdoğan ve Başgelen.1999)

V. tabaka: Büyük çöp çukurlarının olduğu ve çanak çömlek parçalarının özellikleri ile VI. tabaka bulgularına benzeyen Karanovo III ve erken Vinca ile ilişkisi olan tabakadır. M.Ö. 5000. yılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. VI. tabaka: Yangın geçirmiş kerpiç mimarının olduğu tabaka. M.Ö. 5000. yılın ilk yarısına, İlk Kalkolitik Dönem'e konmaktadır. VII. tabaka: M.Ö. 5000 yılın ilk yarısına, İlk Kalkolitik Dönem'e tarihlenen kerpiç mimarının olduğu tabakadır. VIII-IX. tabakalar: Ahsap yapı elemanları ile desteklenmiş pise'den inşa edilen kulübe tipi yapıların olduğu, Son Neolitik Dönem'den İlk Kalkolitik Dönem'e geçisi veren tabakalardır. M.Ö. 5000 yılın başına yerleştirilen bu tabakalarda Fikirtepe kültürü ile Balkan kültür öğeleri beraberce kullanılmıştır. X. tabaka: Hacılar ile Fikirtepe kültürünün olduğu Son Neolitik Dönem tabakasıdır. M.Ö. 6000. yılın sonuna tarihlenmektedir (Roodenberg 1993).

Ilıpınar'daki ilk yerleşme pınarın hemen yakınındadır. Kerpiç çamuru dolgulu ahşap direkli ve tek odalı olan evlerin sazla kaplı semer biçimli damları vardır; bu çatılar mekan içerisinde ortadan bir direk ile desteklenmektedir. Bu yapı tekniği, birkaç yüzyıl boyunca devam etmiştir. En belirgin değişim VI. tabakada yaşanmıştır. Bu dönemden itibaren köy sakinleri yan yana sıralanmış, çoğunlukla iki katlı, küçük kerpiç evlerde yaşamaya başlamışlardır.

Şekil 2.110: Ilıpınar Evre VI Sırasında Köyü Çevreleyen İki Katlı Evler
(Roodenberg ve Alparslan Roodenberg 2007a, s. 394-396)

VA evresinde yerleşim yeniden düzenlenmiş; tek odalı yapılardan daha büyük ve bölmeli yapılara geçilmiş ve yapılar iki katlı olarak değil, tek katlı olarak yapılmaya başlanmıştır. Zemin kat yapılarının içeriğinde, fırın, silo, kap kacak, öğütme taşları, ocak ayakları ve kaplara destek sağlamak için atnalı biçimli ocaklar bulunmuştur; üst katlarda ise genellikle ambar yoktur ve fırın nadiren inşa edilmiştir. Yapının uzantısı olarak tasarlanan avlular bazen tahta levhalarla kaplanmıştır (Roodenberg, Alparslan- 2007, s. 393-401).

Tablo 2.9: Anadolu Bölgesi Yerleşim Örnekleri

ANADOLU YERLEŞİM ADI	DÖNEM	BÖLGE	MİMARİ ÖZELLİKLERİ	YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ
KÖRTİK TEPE	M.Ö. 11 000	Diyarbakır	*2,3-3 m çapında yuvarlak konutlar *Barınma ve beslenme için ileri çözümler *Konut tabanı ve yakınında mezarlar *Kil kullanımı	*Besin kaynağına bağlı olmayan; avcılık ve toplayıcılığa rağmen yerleşiklik *Bilinçli bir planlama(silo tabanlarının yer seçimi) *Gelişkin kültür ve inanç sistemleri
HALLAN ÇEMİ	M.Ö. 11 000 sonu	Batman	*4 m çapında taş, kerpiç konutlar *10 m çapında kült yapısı *Taş kamu yapıları	*Köy meydanı etrafında dizili yuvarlak formlu mimari yapılar

ÇAYÖNÜ	M.Ö. 10000	Diyarbakır	<p>*Yapılaşma evreleri</p> <p>Çukur barınaklar: Aralarında 20-25 m² açık alan olan küçük, çukur tabanlı, yuvarlak, dal örgü ve saz kulübeler</p> <p>Izgara planlı yapılar: Izgara biçimli taş temelleri ince dal ve kamışlarla kapatılarak inşa edilmiş 10 x 3,5 m yapılar</p> <p>Kanallı yapılar: Kanallı bir taş platform üzerinde yükselen, kerpiç duvarlı, uzun yapılar</p> <p>Hücre Planlı Yapıların Evresi: İki katlı yapılar, kalın bir taban dolgusuyla ayrılmış bodrum katları ile yaşam düzlemleri</p> <p>Geniş Odalı Yapıların Evresi:Basit taş duvarlı, yarı çukur tabanlı, ve tek mekanlı konutlar</p> <p>*Saz,kamış,taş,kerpiç malzeme</p>	<p>*Tasarlanmış yerleşim</p> <p>*50 m'lik dünyanın ilk kent meydanı (taş döşemeli evre)</p> <p>*Doğusunda özel ve ortak alanlar</p> <p>*Sosyal farklılaşma (Meydandan batıya doğru evler küçülmekte, yoksul insanların yaşadığı alanlara varılmakta)</p>
GÖBEKLİ-TEPE	M.Ö. 10000-9000	Şanlıurfa	<p>*Yüksekliği 5 m'ye yaklaşan T biçimli dikilitaşlar</p> <p>* Merkezde büyük iki dikili taş (tanrı ve tanrıça) ve onu dairesel olarak çevreleyen 12 adet dikili taş</p> <p>* Bu dizilimin etrafında, insanların oturup izleme yapabileceği bir yapı</p> <p>* Sıvıyı geçirmeyecek su kanallarıyla donatılmış zemin</p>	<p>*Yerleşim değil,bir ayın mekanı</p> <p>*T dikilitaşı 4 adet büyük yuvarlak yapı</p> <p>*İbadetlerin gerçekleştirildiği ortam, sıradan değil bir kompleks içerisinde</p>
NEVALİ ÇORİ	M.Ö. 8600-8000	Şanlıurfa	<p>*Anadolu'nun geleneksel köy evi prototipi</p> <p>* Taşlı kerpiç örgü ile yapılmış konut depoları</p> <p>* Zeminden aşağıda açılmış bir çukur içine taş temellerle inşa edilmiş anıtsal kült yapıları</p>	<p>*Yan yana dizili uzun, ince,dikdörtgen yapılarıyla düzenli bir yerleşim örneği</p> <p>*Batıda kare kült yapısı</p> <p>*Orta ve sağda konutlar</p>
MEZRAA-TELEİLAT	M.Ö. 8000	Şanlıurfa	<p>* Yerleşmeyi çeviren, anıtsal nitelikli çevre duvarları</p> <p>*Gelişkin taş ve kerpiç yapılar arasında rastlanan ahşap, dal, kamış gibi hafif malzemedan yapıma kulübe, ocak ,çukurlar</p>	<p>* İlk köy topluluklarının gelişim sürecini anlatır</p> <p>*Belirli bir sokak dokusu</p> <p>* Mahalle birimleri oluşturacak şekilde avlu etrafında yerleştirilmiş yapı birimleri</p>
AŞIKLI HÖYÜK	M.Ö. 8000	Aksaray	<p>* Konut alanında oldukça sıkışık bir yerleşme dokusu</p> <p>*Konutlar bir, iki ya da üç gözlü, dörtgen ya da yamuk biçimli</p> <p>* Damlardaki açıklıktan içeri girilen evler,ev içinde kapılar</p> <p>*Tümüyle kerpiçten olan duvarlar</p> <p>*Az sayıdaki 0,7- 1,0 m genişliğindeki atık/çöp alanlarına açılan sokaklar</p>	<p>** Kuzey bölümde konutlar, güneyde ise kamusal yapılar</p> <p>*Birbirinden küçük avlular ve dar geçitlerle ayrılmış adalar halinde önceden tasarlanan mahalleler</p> <p>*İskan alanı dıştaki taştan, içteki de kerpiçten iki duvarla kuşatılmış</p>
			<p>*Tek katlı ve düz damlı konutlar</p> <p>*Konutlar kapısız, damlardaki bir açıklıktan ahşap merdivenler ile içeri giriliyor</p>	<p>*Kent planı bütünüyle önceden tasarlanmış</p> <p>*Binden fazla konut, 5-10 bin nüfus</p> <p>*Ahşap dikme, taş temelsiz</p>

ÇATAL- HÖYÜK	M.Ö. 7000- 6500	Konya	<p>*Bölme duvarları bulunmayan her yapı yaklaşık 25 m² (6x4 m , 5x5 m) genişliğinde</p> <p>*Odaların içinde fırın, ocak ve duvar diplerinde kerpiçten sekiler (set)</p> <p>*Tavan üst örtüsü kamış üzerine sıkıştırılmış beyaz, yapışkan ve ince bir kil (ak toprak) ile kaplanmış</p>	<p>ve giriş destekli kerpiç duvarlarla birbirine bitişik şekilde inşa edilmiş</p> <p>* Diğer odalardan daha geniş kutsal odalar</p> <p>* Oda tabanlarına ölümlerin gömülmesi</p> <p>*Gömülenlerin sayısı çoğaldığı için yeni odalar yapmış</p>
BADEM- AĞACI	M.Ö. 7050- 5700	Antalya	<p>*İlk evler genellikle tek odalı ve dikdörtgen planlı</p> <p>*Ev içinde tahta kasalı, sürgülü kapılar</p> <p>*Erken dönem evleri, çamur sıvanmış saz veya kamış duvarlı, sonraki dönemde kalın kerpiç duvarlı</p> <p>*Ev tabanları kum – çakıl - kireç karışımı çok sert bir harçla yapılmış</p>	<p>*Evler aralarında sokak bırakacak şekilde konumlandırılmış</p>
HACILAR	M.Ö. 7000- 4750	Burdur	<p>*10,5 x 6 m dikdörtgen planlı yapılar</p> <p>*Taş temel üzerine kerpiç bloklardan 1 m kalınlığında duvarlar</p> <p>*Yapı içi bölmeleri ise, dal-saz-çamur tekniği ile yapılmış ince duvarlarla oluşturulmuş</p> <p>*Yapılara uzun duvarlarının ortasına açılmış kapılardan girilebilmekte</p> <p>*İçinde ocak, fırın, çamurdan tahıl ambarı ve öğütme taşları bulunan mutfak ise evin dışına</p>	<p>* Yerleşim, avlular etrafında şekillenen, bitişik düzende, dörtgen planlı, farklı işlevlere sahip kerpiç yapı gruplarından meydana gelmekte</p> <p>* Sırt sırta bir blok halinde inşa edilen evler</p> <p>* merkezi bir avlunun etrafında konumlandırılmış</p> <p>* İlk Kalkolitik Dönem'daki yerleşim, 1,5-3 metre kalınlığa sahip,güney ve kuzeyinde birer giriş olan, taş temelli bir sur duvarı ile çevrilmiş</p> <p>* Yerleşimin kuzeydoğusunda ve güney batısında ise kutsal alanlar bulunmakta</p>
AŞAĞI- PINAR	M.Ö. 7000- 5500	Kırklareli	<p>*Yapı dizisindeki odaların boyutları 30-65 m² arasında</p> <p>* Neolitik ve Kalkolitik Dönem arasındaki geçiş(5.tabaka,M.Ö.5500) evresinde yerleşmeyi çevrelediği sanılan bir hendek</p> <p>* Çok ince yapı duvarları</p>	<p>*Planlanmış bir yerleşim düzeni olup, kuzey yönünde dışlar oluşturacak bir yay şeklinde sıralanan belirli bir düzende inşa edilen odalardan oluşmakta</p>
ULUCAK- HÖYÜK	M.Ö. 7040- 5000	İzmir	<p>*Dörtgen planlı, dal-örgü konutlar</p> <p>*15-20 cm kalınlığında ve kalın ahşap direkler çamur sıvanarak inşa edilen taş temelsiz duvarlar</p> <p>*Mekânların içinde fırınlar, ocaklar</p> <p>*IV.Tabakada(M.Ö.6000),3-6 m genişlik ve 6 m uzunlukta,</p>	<p>* Mekânlar birbirleriyle birleşen duvarlar tarafından tanımlanır</p> <p>*IV.Yapı Evresi(M.Ö.6000): küçük köyde, planlı, sokaklarla bağlantılı 13 bina, 2 avlu ve 2 sokaktan oluşan açık bir yerleşim modeli</p>

			tek sıra taş temel üzerine kerpiçten yapılmış dörtgen formlu yapılar	*Mekânların kapı açıklıkları sokağa bakmakta
AK- TOPRAKLIK	M.Ö. 6000	Bursa	*20 yapı, inşa teknolojisi ve yapısal öğeleri bakımından birbirini tekrar eden özellikte * Yerleşmenin merkezinde de benzeri inşa tekniklerine sahip bir yapı grubu bulunur *Avlu niteliğindeki açık alanlarda ocak ve işlik	* Dairesel bir plan oluşturan,bir hendeğin iç çeperi boyunca yan yana dizili olan yapılar *Yerleşmenin alanını sınırlayarak, yerleşimin boyutlarının ve nüfusunun ileriye dönük olarak tanımlanması
İLİPİNAR	M.Ö. 6000	İznik	*VIII-IX. Tabakalar(Son Neolitik Dönem) ahşap yapı elemanları ile desteklenmiş,25cm kalınlığında pise duvarlarla inşa edilen kulübe tipi yapılar -5x6 m boyutlarında olan bir ev *VII. Tabaka(M.Ö.5000 yılın ilk yarısı) İlk Kalkolitik Dönem'a tarihlenen kerpiç mimari *Sazla kaplı ortadan bir direk ile desteklenen semer biçimli damlar	*İlk yerleşimde kerpiç çamuru dolgululu, ahşap direkli ve tek odalı olan evler *VI. Tabakada(M.Ö. 5000. yılın ikinci yarısı) yan yana sıralanmış, çoğunlukla iki katlı, küçük kerpiç evler * VA evresinde yerleşim yeniden düzenlenmiş tek odalı yapılardan, tek katlı, daha büyük ve bölmeli yapılar

Anadolu'da kronolojik olarak seçilen eski dönem yerleşimlerinden Körtiktepe avcılık ve toplayıcılığa rağmen yerleşik olup, yuvarlak konutları ve bilinçli planlaması ile öne çıkar. Hallan Çemi de de yuvarlak yapılar görülür. Çayönü yapılaşma evreleri , ilk kent meydanı ve sosyal farklılaşması ile önemli bir yerleşimdir. Bir tapınma merkezi olan Göbeklitepe T şeklinde dikilitaşların bulunduğu sıradışı bir yerdir.

Nevali Çori kült yapılarının yanı sıra,uzun,ince dikdörtgen yapıları ile Anadolu'nun geleneksel köy evinin ilk örneklerini içerir. Mezraa Teleilat avlu etrafında mahalle oluşturacak şekilde konumlanmış yapılardan oluşup, ilk köy topluluklarının gelişimini gösterir. Aşıklı Höyük'te sıkışık yerleşme dokusuna sahip mahalleler, damlardaki açıklıktan içeri girilen evler ve yerleşimi kuşatan iki kerpiç duvar bulunmaktadır. Çatalhöyük önceden tasarlanmış kent planına,5-10 bin nüfusa, bitişik duvarlı,tek katlı,damdan merdivenle içeri girilen, tabanlarına ölü gömülen evlere sahiptir. Bademağacı aralarında sokak olan,tek odalı,dikdörtgen ,kerpiç evlerden oluşur.

Hacılar'da dikdörtgen planlı blok halindeki evler avlular oluşturmuş olup, sur duvarı ve kutsal alanları vardır. Aşağıpınar yay şeklinde sıralanan 30-65 m² 'lik

yapıların oluşturduğu planlı bir yerleşimdir. Ulucakhöyük'te birbiriyle birleşip mekanlar oluşturan duvarlara sahip dörtgen planlı konutlar görülmektedir. Aktopraklık dairesel bir planda birbirini tekrar eden 20 yapının olduğu, alanı ve nüfusu sınılanmış bir yerdir. Ilıpınar zaman içinde değişen bir ve iki katlı, kerpiç yapılardan oluşur.

2.3. Orta Asya Bölgesinde M.Ö. 3000'e Kadar Olan Yerleşimlerin Gelişimi

Orta Asya'nın sınırları, çoğunlukla kuzeyde Ural Dağları'ndan başlayıp Altay Dağları'nı geçerek Kingan Dağları'na kadar uzanır. Güneyde Pamir ve Himalayalar'a kadar devam eden bu hat, Hazar Denizi'nin doğu kıyısında sona erer.

Genellikle çöller ve bozkırlarla kaplı Orta Asya'nın coğrafi anlamda farklı iki yüzünü Altay Dağları'nın doğu ve batısına düşen bölgeler oluşturmaktadır. Doğudaki Moğolistan'dan batıdaki Tarım havzası ile Kırgız Stepleri oldukça farklı özellikler taşımaktadır.

Bölgenin, tarihsel geçmiş ve kültür ürünleri bakımından çok zengin bir birikime sahip olduğu, Türklerin en eski yurdu olan Orta Asya'da yapılan son arkeolojik araştırmalar ile ortaya çıkmıştır (Uygarlık Tarihi, 2013, s. 115).

Şekil 2.111: Asya Siyasi Haritası

(<http://cografyaharita.com/asyasiyasiharitasi.png>; son erişim: 01.2017)

2.3.1. Orta Asya'nın Tarih Öncesindeki Durumu

Son buzul döneminin 20.000 yıl öncesinde yaşanan ana ısınma döneminde buzullar hızla çözülmeye başlamıştır. Bunun sonucunda, Karadeniz, Aral ve Hazar'ın kuzeyinde oluşan büyük buzul göllerinden taşan tatlı buzul suları, büyük nehirlerle Aral ve Hazar gölleri ile Karadeniz'e boşalıyorlardı. M.Ö. 12.500 yılına kadar devam eden bu durum, Hazar Denizi'ni, Aral Gölü'nü ve Karadeniz'i ağızlarına kadar doldurmuştu. Göl ve denizleri birbirine bağlayan kanallardan taşan sular, Marmara ve Akdeniz'e boşalıyorlardı. Hazar Denizi, bugünkü kuzey ve doğu sahillerindeki alçak arazileri basmış, güneyden Aral Gölü ile birleşmiş, böylece Karadenizin 1,5-2 misli büyüklüğünde, fakat oldukça sığ bir tatlısu gölüne dönüşmüştü. Hazar-Aral tatlısu gölünün bugünkünden çok daha geniş bir araziye yayılması ve aynı zamanda çok sığ oluşu nedeniyle çevresinde oldukça ılıman bir iklim kuşağı oluşmuştu (Köksoy, 2015).

Şekil 2.112: İç Denizler ve Türkler'in Anayurdu

Modern insan tipi olan homo sapiens kişilerinin Altay'da yerleşmelerinin tarihleri günümüzden 15000-30000 yıl öncesine dayanmaktadır (Derevyanko, 2002).

Şekil 2.113: Asya Fiziki Haritası (<http://cografyaharita.com>)

2.3.2. Hakas Türkleri Yerleşimi

Yerleşim 34000 yıl önce, homo sapiens insanları tarafından kurulmuştur. Hakaseli'yi de kapsayan Sibirya (Yenisey nehri ve Altay dağları civarı) topraklarındaki araştırmaların sonucunda 40-100 bin yıl öncesinde ılıman ve kurak bir iklim hakim olduğu tesbit edilmiştir. Buzlanma döneminin içerisinde meydana gelen iklim yumuşaması döneminde ilk insan yerleşimlerinin olduğu düşünülmektedir (Kızlasov, 1993).

Hakasya, Altay ve Sayan Dağları'nın arasında bugün Orta Sibirya'nın güneyinde yer alan bölgenin ismidir. Şu anki verilere göre en eski yurdumuz Hakasya'dır. 1950'lerde Çek araştırmacıların kazılarına göre o dönemde Sibirya'da yaşayan Türkler ağaçtan evlerde yaşıyorlardı (Taşağıl, 2017, s.16).

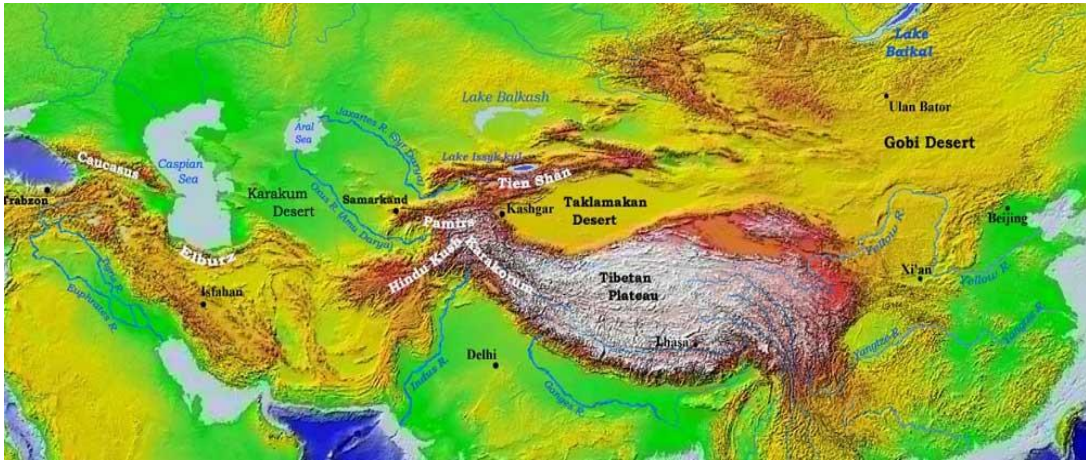
2.3.3. Tıva Türkleri Yerleşimi

Tıvalılar, Güney Sibirya'daki en köklü halklardan biridir. Tıva topraklarında ilk insan yerleşimleri erken paleolitik döneme ait olup, yoğun yerleşimler ise geç

paleolitik döneme (20-15 bin yıl önce) aittir (<http://gov.tuva.ru/history>; son erişim: 09.2017)

Bereketli Altın Kuşak üzerindeki diğer bölgelerde olduğu gibi Turan Ovası'nda da Younger Dryas buzul döneminin sonundan itibaren (M.Ö. 11.500) tarih öncesindeki çağlarda insan toplulukları yaşamış ve benzer seviyede medeniyetler kurmuşlardır. Bu dönemde Turan Ovası, özellikle Aral ve Hazar Gölü sahilleri, insanlar ve bütün canlı türleri için bir yurt olmuştur. Mini-Ice Age buzul dönemiyle birlikte (M.Ö. 6200-5800), bölgede felâket rüzgârları esmeye başlamış; bir zamanlar sahil kenarındaki bahçeler, bağlar, çiftlikler, tarlalar ve yerleşim yerleri yavaş yavaş kum yığınlarıyla örtülmüştür (Köksoy, 2015).

Neolitik Dönem koşullarının Güney Sibirya coğrafyasında oluşumunu anlayabilmek için Mezolitik Dönem'e ve Üst Paleolitik Dönemin son zamanlarına bakılması gerekir. M.Ö. 15.000 yıllarında Rusya Federasyonu'nun en doğu sahilleri, Kuzey Çin, Kore ve Japon adalarına kadar uzanan bölgede devrim niteliğinde olan yeni bir icat geliştirilmiştir. Seramikten kap kacağın üretimi dünya tarihinde ilk kez bu bölgelerde gerçekleşir. Seramiğin icadı konusundaki bilgilerin, son yıllarda gelişen yeni kimyevi yöntemler sayesinde de tekrar gözden geçirilmesi zorunlu hale gelmiştir (Zhang, 2002, s.30).

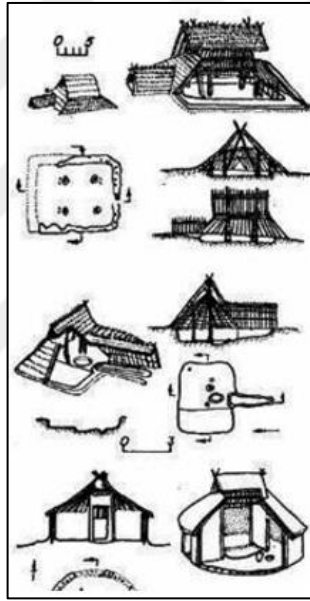
Şekil 2.114: Orta Asya Fiziki Haritası

(<https://depts.washington.edu/silkroad/geography/geogfig1.jpg>; son erişim: 01.2018)

2.3.4. Orta Asya'da Neolitik Dönem Yerleşimleri

2.3.4.1. Güney Sibirya'da Yerleşimler

Uralların doğusu ve Güney Sibirya'da Neolitikleşme süreçleri, M.Ö. 7000' den itibaren başlamıştır. Bu dönemin insanların yaşam tarzı yarı göçebelik olup, temel geçim kaynağı hala avcılık-toplayıcılıktı; fakat evcilleştirme adımlarını atmış halklardan oluşmaktaydı. Toprağa yarı gömülü evlerde kış aylarını geçiriyorlardı; birbirine bitişik yapılan bu evlerde kabilenin tamamına yakını hep beraber yaşıyordu. Bu nedenle gelişmiş bir sosyal yaşam vardı (Okladnikov, 1993, s.12).

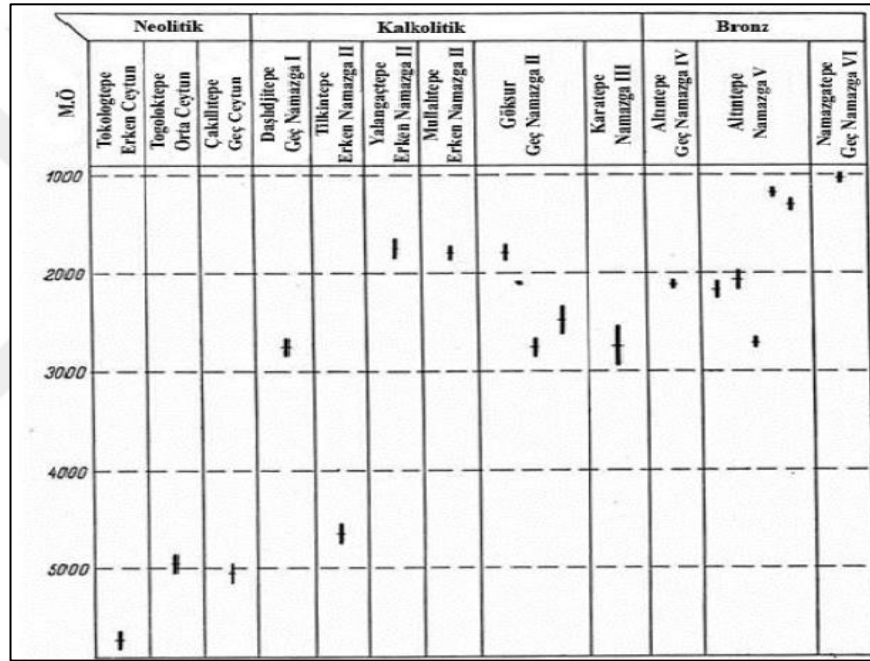
Şekil 2.115: Güney Sibirya Neolitik Dönem Kültürleri (Çirkin, 2013)

2.3.4.2. Kitoy Kültüründe Yerleşimler

Kitoy Kültürü, Baykal Neolitikleşmesinin ilk kültür evresini oluşturmaktadır olup, M.Ö. 7000'de ortaya çıkar. Erken Kitoy bir "Geç Mezolitik Dönem" kültürü iken, M.Ö. 6000'de görülen "Geç Kitoy" ise Neolitikleşmiş bir kültürdü. Yakındoğu arkeolojisi ile kıyaslandığında, tıpkı Natufyan şehirleri gibi Erken Kitoy da Neolitik olmadığı halde Neolitiğin habercisi durumundadır (Braidwood, 2008, s.148).

2.3.4.3. Ceytun Kültürü'nde Yerleşimler

Orta Asya'nın batısında, Kopet Dağı çevresinde bulunan, M.Ö. 7800- 6200 arasında tarihlenen Neolitik Dönem'in en önemli kültürleri ve en eski tarım yerleşmeleridir. Mimarinin başlangıcı açısından önemli olan bu kültürde tek odalı, kerpiç evler bulunmuştur. Evlerin ortak bir avlusu olup, her birinde ocak, boyalı duvarlar ve sıvalı tavan vardır. Yerleşme tarzının bir köy gibi olduğu anlaşılmakta ve bu köyün yaklaşık 150-160 insanı barındırdığı düşünülmektedir. Doğudaki en önemli Ceytun kültürü buluntu yerleri arasında Çopan Tepe, Çakıllı Tepe, Moncuklu Tepe gibi yerleşimler vardır. Çakıllı Tepe, M.Ö. 5050'e tarihlendirilmektedir (Çoruhlu, 2007,s.59).

Şekil 2.116: Güney Türkmenistan'daki Erken Dönem Yerleşik Tarım Köylerinin Radyokarbon Kronolojisi (Masson, 1971)

Ceytun'un önemi Güney Türkmenistan'ın sınırlarını aşmıştır. İlkel yerleşik tarım komplekslerinin araştırılması, yerleşik tarım kültürünün oluşumu gibi sorunlar, Ortadoğu arkeolojisinin en önemli meselesi olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda, Irak'taki Hassuna'dan evvel en az bin yıllık tarihi olan yerleşik tarım kültürünün gelişme sürecinin meydana geldiği anlaşılmıştır (Masson, 1971, s. 5-6).

Şekil 2.117: Ceytun Kültürü

Ceytun Kültürü Yayılım Alanı; 1- Çağıllı-Depe Yerleşimi; 2- Moncuklı-Depe Yerleşimi; 3- Ceytun Yerleşimi; 4- Yeni Nisa Yerleşimi 5- Togolok- Depe Yerleşimi; 6- Çopan-Depe Yerleşimi; 7- Bami Yerleşimi.

Ceytun Yerleşimi, Aşgabat'tan kuzeybatı istikametine doğru 30 km uzaklıkta, ilk Karakum Çölü kum sırtlarında, meridyene paralel olarak sıralanmış olan kum tepelerinden birisinin üzerinde yer almaktadır

Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat şehrinin 18 km. batısında, Bağır Köyü sınırları içerisinde yer alan Yeni Nisa yerleşimi M.Ö. 6-5000 yılları arasına tarihlenmektedir.

“**Togolok-Depe**” yerleşimi, Güney Türkmenistan, Geok-Depe bölgesindeki Orta-Yaylı köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır. Erken dönem yerleşik tarım köyünün kalıntıları yaklaşık olarak 3000 m²'lik alana dağılmış ortadönem kalesinin kalıntıları ile örtülmüştür. Tepenin eteğinde oluşturulan kazı alanı dahilindeki Ceytun Kültürü'ne ait tabakanın kalınlığı 3 metredir. Burada var olan dört yapı katı seviyesi tespit edilmiştir.

Çopan-Depe Yerleşimi, yüksekliği 5 m. ve güney batıdan kuzey doğuya 180 m. genişliğinde bir tepeyi oluşturmaktadır. Genel olarak 2 hektardan az bir alan üzerinde yer almaktadır. Çopan-Depe dağ eteğinde Karakum'daki kum tepelerinden

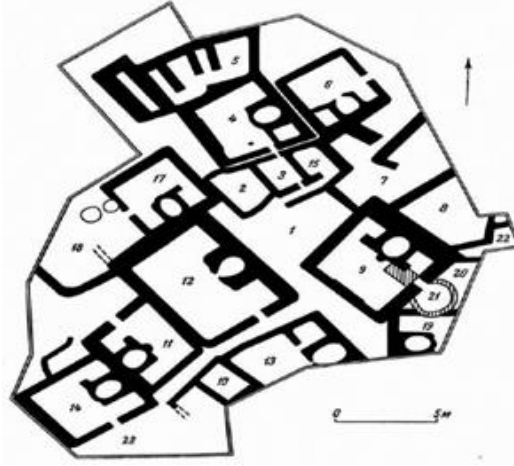
3-4 km güneyde yer alır. Günümüzde bilinen Ceytun Kültürü'ne ait yerleşimlerin en büyüğü Çopan-Depe'dir

Yerleşim yeri adını bu bölgeye 2 km uzaklıkta yer alan Bami İstasyonu'ndan almaktadır. Yerleşim, Ceytun Kültürü'nü temsil eden yerleşimler içerisinde en batıda bulunan tepenin üzerinde yer almaktadır. Bu tepe çevre yüzeyinden biraz yüksekte olup M.Ö. 6000-5000'den bu yana sadece birkaç metre yükselmiştir. Tepenin yukarı kısmında kazı alanı oluşturulmuş ve burada eski yapıların kalıntıları bulunmuştur

Bölgede yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan Ceytun Kültürü'ne ait yapıların tamamı birbirine benzerlik göstermektedir. Evler genellikle tek odalı, kare veya dikdörtgen planlıdır. Yapılar kilden yapılmış harcın içine bitki parçaları eklemek suretiyle elde edilen, 60-70x20-25 cm ebatlarındaki kerpiç bloklar yardımıyla oluşturulmuştur. Yapıların duvarları yine aynı harç kullanılarak sıvanmıştır. Evlerin tamamında, oturlan odanın haricinde bir adet kiler olarak kullanılmak üzere, küçük bir depo alanı inşa edilmiştir. Bazı durumlarda bu depo alanlarının iki aile tarafından ortak olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine her evin kendine ait veya ortak kullanılan bir adet avlusu bulunmaktadır. Ayrıca ev içerisinde belirli bir köşede kurulmuş bir adet ocak bulunmaktadır.

Ceytun standart planlamasının tekrarı olan en azından altı yapı ortaya çıkmıştır. Çağılı-Depe'deki yapılar ebatları 60x20x10 cm olan oval şekilli toprak kerpiç tuğlalardan inşa edilmiştir. Bunların yanı sıra aynı ebatta yalnız dikdörtgen şeklindeki kerpiç bloklar bulunmuştur

M.Ö. 5000-4500 dolayında Güney Türkmenistan'da Ceytun Kültürü'nün yerini Anav Kültürü almıştır (Kocaispir, 2017, s.133-148).

Şekil 2.118: Üçüncü Yapı Katı Seviyesine Ait Binaların Planı (Masson, 1971)

Çağılı-Depe'nin üçüncü yapı katında Ceytun mimari yapısının gelenekleri daha net görülmektedir. Yapı kare şekliyle ve bir duvarının dibinde ocağı ve diğer duvarındaki çıkıntısıyla tipik bir yapıya sahiptir. Evin köşesinde ocağın yanında depo alanı bulunmaktadır.. Evin zemini Çağılı-Depe'deki birçok evdeki gibi üç kat toprak sıvayla kaplıdır (Masson, 1971,s. 114) .

Ceytun'da olduğu gibi **Çağılı-Depe**'deki yapılar, ebatları 60x20x10 cm olan oval şekilli toprak kerpiçlerden inşaa edilmiştir. Ayrıca aynı ebatta yalnız dikdörtgen şeklindeki bloklar da bulunmuştur (Masson, 1971, s. 130) .

Çopan-Depe Evler plan olarak dikdörtgen şeklindedir ve duvarlarının birinin dibinde iri ocakları bulunmaktadır. Bazı evlerin zeminlerinde kamış hasırların izlerine rastlamak mümkündür. Burada evlerin bir çizgi üzerinde yapılmış olması, hatta bazen ortak duvarların kullanılmış olması dikkate değer. Ceytun'daki evlerin rastgele yerleşmiş olmasına karşı burada sokakların olması, daha net planlamanın olduğuna işarettir (Masson, 1971, s. 107) .

1957 yılında Ceytun'da erken devir yerleşik tarım kabilelerine ait yapıların uzun evrim zincirlemesinin başında olan özgün tek odalı evlerden oluşan yeni bir yapı tipi bulunmuştur (Masson, 1960, s. 25) .

Ceytun Evlerinin Mimari Planı (Masson, 1971)

Ceytun Yerleşiminin Genel Görünümü (Masson 1971).

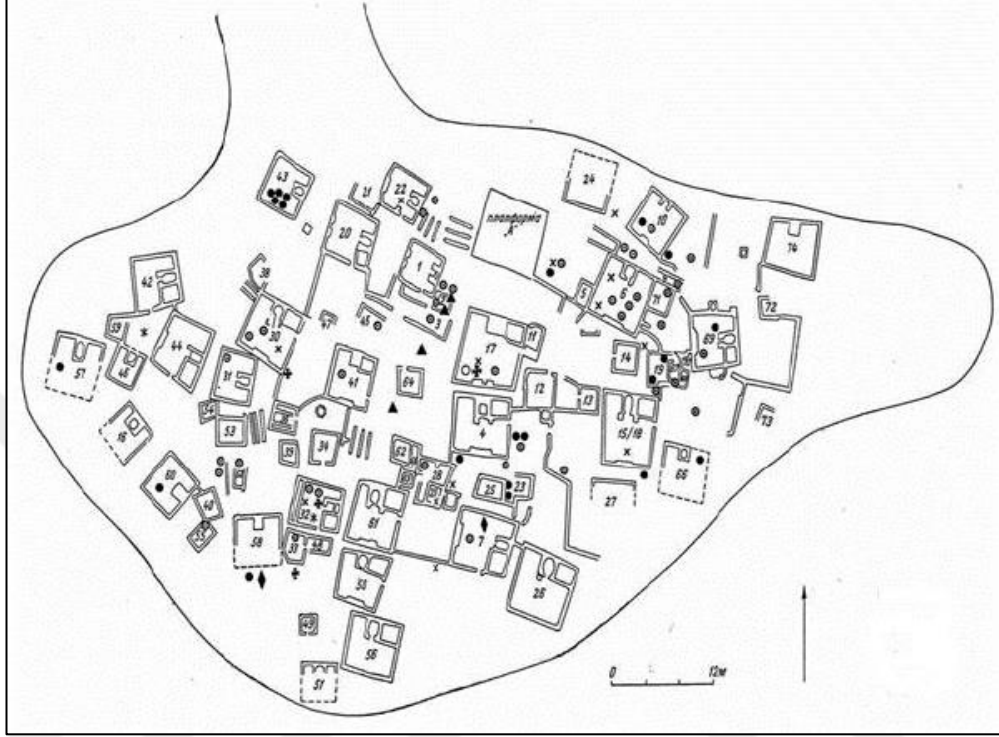
Şekil 2.119: Ceytun Yerleşiminin Genel Görünümü

(Masson, 1971)

Ceytun yerleşimleri Kopetdag sıraları ile Karakum tepeleri arasında kalan kısımda adeta sıkışmışçasına dar bir şerit üzerinde kurulmuştur. Bu bölge çok az yağışlı (yıllık en fazla 285 mm) ve kurak çöl iklimine sahiptir. Bu yüzden tarımda farklı türleriyle yapay sulama önemli rol oynar. Kopetdag eteklerindeki ovalarda mevsimlik akıntıların seviyesi genelde ciddi boyuttadır. Yalnız sabit akıntıların miktarı fazla değildir, bunlar küçük dereler ve çaylardan ibarettir (Kelti-Çınar, Firyuzinka, Altı-Yab, Sakiz-Yab, Arvaz v.s.). Dağ yamacı ile kumun birleştiği alanda düzlük kaybolmaktadır ve zaman zaman burada akan sel sonucu sular beraberinde toprak getirmekte ve bu şekilde yerel göletler oluşmaktadır. Derelerin ve çayların, düzlüğe inen ve kumla temas eden kısımlarında Ceytun yerleşimleri bulunmaktadır (Masson, 1971).

Binaların planlaması genellikle dikdörtgen şeklinde olup, her evin içerisinde iri bir ocağın bulunduğu ve ocağın karşısındaki duvarda kil ve beyaz kalker kaplama zeminin yer aldığı anlaşılmaktadır. Evlerin bu türü ve ayrı unsurların yerleşim yeri oldukça birbirine benzerdir; kazı çalışmaları sırasında net olarak tüm evin planının belirlenebilmesi için kazı alanındaki unsurların -kapı, ocak veya herhangi bir çıkıntı gibi- herhangi birinin bulunması yeterli olmuştur. Evlerin yakınlarında orta ölçekli depo alanı/kiler bulunmaktadır. Evlere bitişik duvarların mevcut olması avlularının da olduğunu göstermektedir. O dönemde evlerin tümü , eni 20-25 cm ve 60-70 cm uzunluğunda toprak bloklardan inşa edilmiştir. Toprağa bol miktarda iri doğranmış saman eklenerek oluşturulan kerpiçler birbiri üzerine, toprak ve samandan oluşan harç kullanılarak eklenmek suretiyle yapılmıştır. Tüm yapılarda kullanılan sıva malzemesinin aynı harçtan yapıldığı anlaşılmaktadır (Masson, 1971, s. 23-269) .

Erken dönem tarım ekonomileri açısından sıradan olan Ceytun toplumunun özelliklerine bakıldığında, ikinci yapı katı seviyesindeki kazı çalışmalarının sonucu köyün, 5-6 üyeden oluşan 30 adet tek odalı evden oluştuğu görülmüştür (Masson, s.1971, 174-175).

Şekil 2.120: İkinci Yapı Katı Seviyesindeki Ceytun Yerleşiminin Planı
(Masson, 1971)

Ceytun köyünün planlamasında önemli bir rol oynayan, çiftlerden oluşan aileler etkisini hemen göstermektedir. Ceytun'daki evlerin büyük çoğunluğunun alanı 16 m²'den 30 m²'ye kadardır. Bu standarttan her iki yöne sapmalar genel olarak cüzidir (asgari alan 9,6 m² ve azami alan 39,7 m²); yani M.Ö. 6000 yıllarına ait bu eski yerleşimi, çok odalı iri evler değil, sınırlı sayıdaki insanların yaşaması için yapılmış tek odalı bu evler oluşturmaktadır (Masson, 1971, s.181).

Ceytun ve Bami yerleşimlerine göre daha geniş bir alanda kurulmuş olan Çopan-Depe'nin nüfusunun daha fazla olduğu düşünülmektedir. Ceytun kültürü için ortak olan hesaplamalar uygulandığında buranın nüfusunun 600-800 kişiden oluştuğu düşünülmektedir. Ceytun kültürünü temsil eden diğer bir yerleşim yeri olan Çağıllı-Depe ise diğer yerleşimlere oranla daha küçük bir alana kurulmuş küçük bir köy görünümündedir (Masson, s. 183).

Ceytun ve Filistin yerleşimleri arasındaki paralellik ise öncelikle mimari yapılarda gözlemlenir. Çanak-çömlekli neolitik dönem öncesi Eriha'da ham topraktan yapılmış bloklar net bir şekle sahip değildir, ayrıca uzatılmış oval konturları Ceytun'daki toprak bloklara yakındır (Masson, 1971, s. 134).

Mezopotamya'da bulunan Hassuna'daki ev inşası, teknik bakımdan Ceytun mimarisi ile çok az noktada benzeşmektedir. Burada öne çıkan tek odalı evler yoktur. Hassuna'daki iri ve yarımküre şeklindeki ocaklar Ceytun ocaklarından çok farklı bir görünümde (Masson, 1971, s. 77).

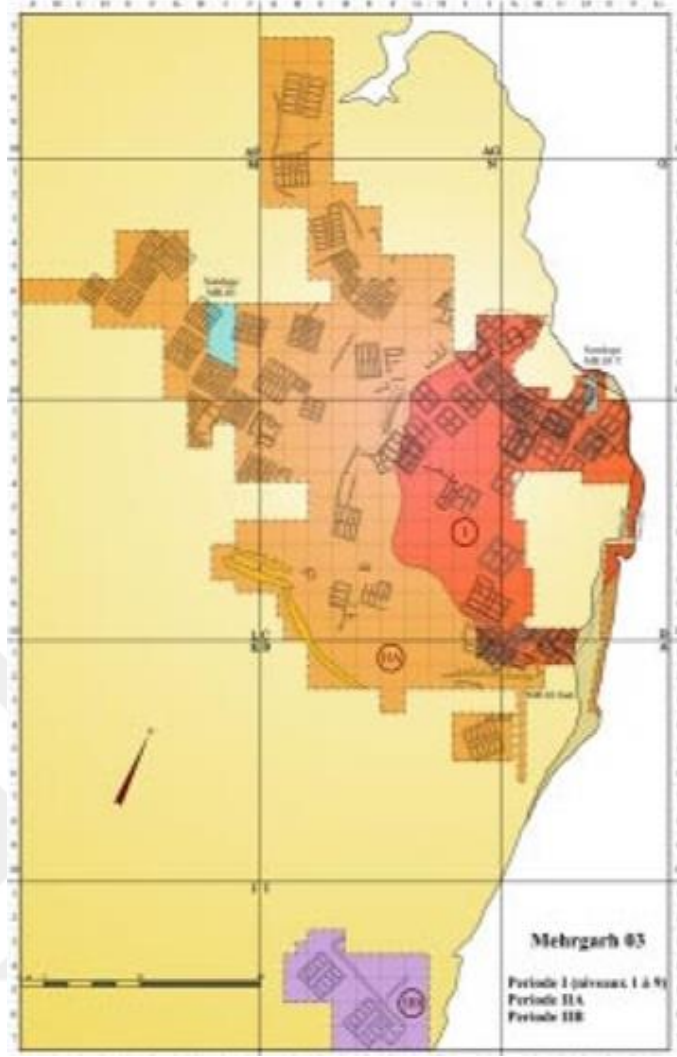
2.3.4.4. Mehrgarh Yerleşimi

Hint topraklarının sınırında yer alan Belucistan da (Mehrgarh sit alanı) dünyada Neolitik Dönem'in geliştiği ilk merkezlerden biri ortaya çıkmıştır. (Uygurluk tarihi, 2013, s. 265)

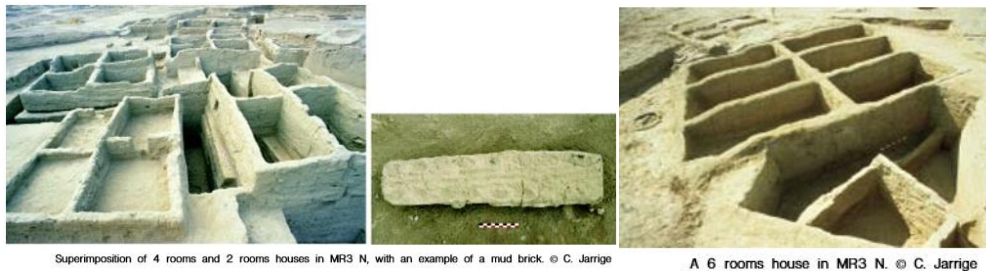
Şekil 2.121: Mehrgarh Yerleşiminin Konumu

M.Ö. 8000 başında, Hindistan-Pakistan Yarımadası'nın kuzey batı kesiminde tarım ekonomisinin kanıtı olan Neolitik Dönem'in ilk seviyeleri Mehrgarh'da görülmüştür. Akeramik yerleşmenin küçük bir köy olarak tanımlanamayacağını değerlendirmek için yeterli göstergeler mevcut olup grid plan görülmektedir.

Şekil 2.122: Mehrgarh Neolitik Yerleşim Haritası (Jarrige, 2006)

Neolitik yerleşimde kazılan tüm binalar çok odalı yapılardır. Dört farklı plan türü kaydedilmiş olup; iki odalı, dört odalı, altı odalı ve on odalı yapılar sözkonusudur. Bu yapıların duvarlarının çoğu el yapımı olan ve uzunlamasına yerleştirilmiş kerpiçlerden oluşmaktadır. Bu uzun ve dar tuğlar genellikle 62x12x8 cm ölçülerindedir.

Superimposition of 4 rooms and 2 rooms houses in MR3 N, with an example of a mud brick. © C. Jarrige

A 6 rooms house in MR3 N. © C. Jarrige

Şekil 2.123: Kazı resimleri

En erken binalar iki odalıdır. Dört odalı binalar en yaygın planı temsil eder. Çamur tuğlaları yaklaşık 30 cm genişliğinde olup, yapının ortalama büyüklüğü 3,75 metre ile 5,50 dir. 7. katta 6 simetrik oda bulunan iki yapı saptanmıştır ve bu yapıların depo olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

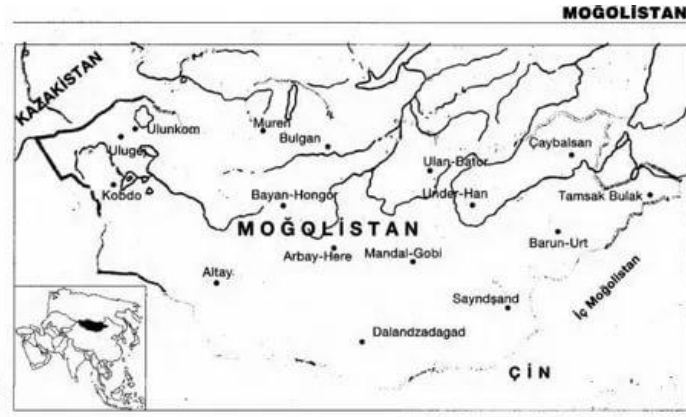
Birçok odada ocak izleri bulunmuştur. Evler arasındaki açık alanlarda, pek çok dairesel yangın çukurları ortaya çıkarılmıştır. Çapları 40 ile 60 cm arasında değişir ve maksimum derinliği 35 cm'dir. Çoğu ağır yanmış çakıl taşları içermektedir. Yanmış çakıl ve kil topraklarının ısıtmada kullanıldığı açıktır.

Şekil 2.124: Yanmış Çakıl Taşları ve Dönem IIA: Depolama İçin Kullanılan Bölmeli Yapılar

2.3.4.5. Glazkov Kültürü'nde Yerleşimler

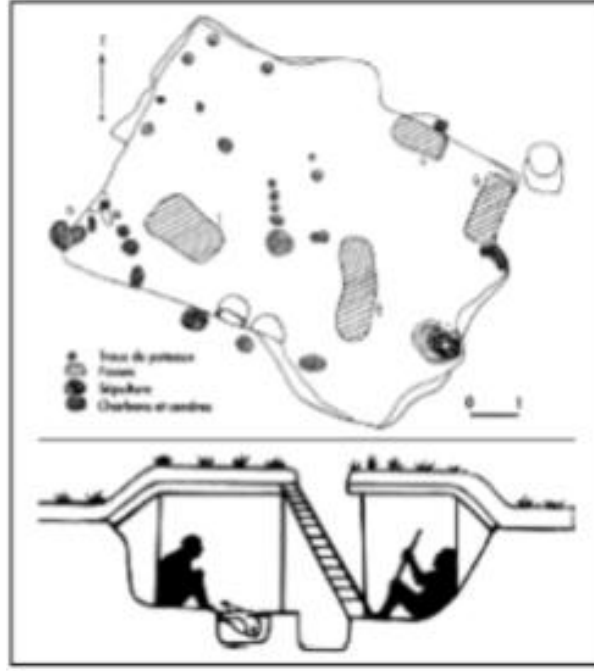
Neolitik Dönem'e ait buluntular mevcuttur. İnsanlar, ağaç kabukları veya deriyle örtülmüş evlerde, tepede konik olarak birleşen sırtıklarla kurulmuş veya kısmen kubbeli çadırlarda yaşamaktaydılar. Ayrıca Moğolistan bölgesinde de çok önemli bazı Neolitik Dönem kalıntlarına rastlanmış olup, Norovlijn Uul buluntuları, Candaman kaya resimleri bunlar arasında sayılabilir (Çoruhlu, 2007, s. 28).

Şekil 2.125: Moğolistan Haritası

2.3.4.6. Moğolistan'da Yerleşimler

Moğolistan bölgesinin en doğusunda bulunan **Tamsak-Bulak** yerleşimi, M.Ö. 5000'e tarihlenmekte olup yerleşimin Baykal Neolitiğindeki çağdaşı ise İsakov Kültürü'dür (Geç Neolitik Dönem). Konutlar Baykal'da görülen planlarda yapılmış olup, evlerin tabanları da toprağa yarı gömülüdür. Kazılan çukurun yükseltisi duvar görevi görecektir. Bu, tam anlamıyla yüksek duvarlar yapabilecek mimari teknikten yoksun olan ilk Neolitik kabilelerin başvurduğu yöntemdir. Yakınoğu Neolitiği'nde de görülen, insanlık tarihinin ortak paydalarını yansıtan uygulamalardır (Braidwood, 2008, s.171) .

Şekil 2.126: Tamsak-Bulak Yerleşimi

2.3.4.7. Amur Havzası'nda ve Mançurya'da Yerleşimler

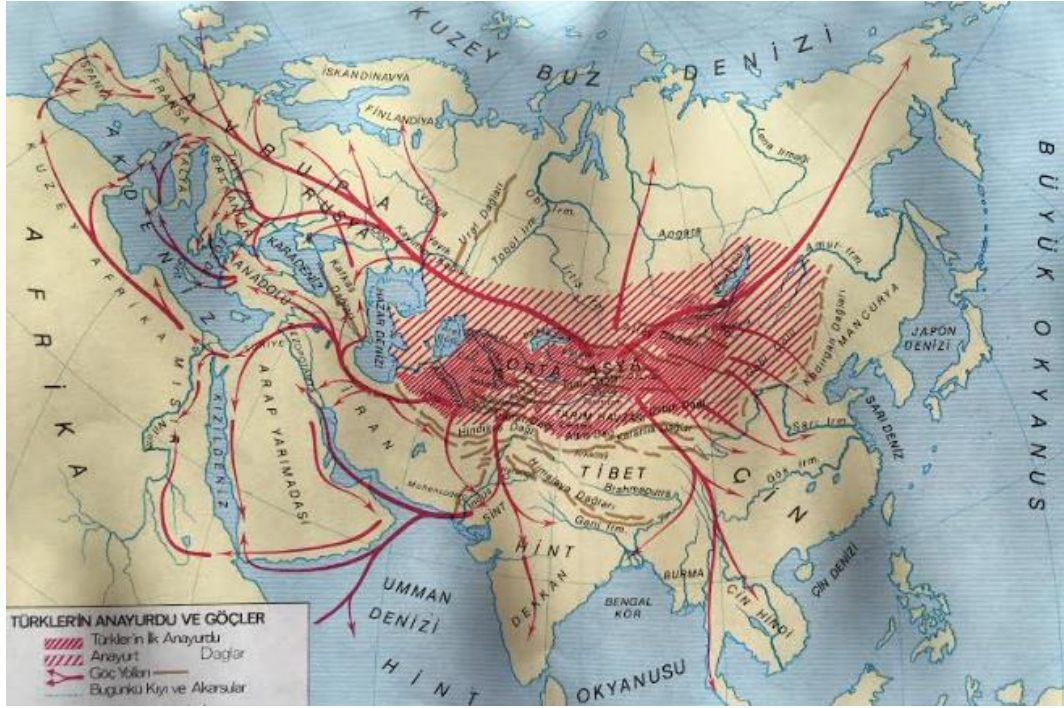
Amur Neolitiği, Amur Nehri ve çevresinde gelişerek Baykal Gölünün doğusundan Modern Kore'ye kadar giden bir alan içinde yayılmış olup Baykal Neolitiğinden farklıdır. Amur Nehri'nin kolları üzerinde kurulan köylerde, yoğun şekilde balık avcılığı yapılmaktaydı. Çünkü Okyanuslardaki somon balıkları yılın belli dönemlerinde nehirlere doğru göç edip nehirde yumurtalarını bırakıyorlardı. Bölge mimarisi basit kulübelerden meydana gelmekte olup, Amur bölgesinde mimaride diğer Neolitik merkezlere kıyasla daha fazla kamış ve ağaç benzeri malzeme kullanılmıştır. Dikdörtgen veya yuvarlak planlı bu kulübelere kamış, sazlık, ağaç gibi çürüyebilir malzemelerden inşa edilmiştir. Konutlar bu nedenle günümüze kadar ulaşamamış olsa da, bu kulübelerin canlandırmaları ağaç karbonları ile ağaçların topraktaki dikme yeri deliklerinden yola çıkılarak yapılabilmektedir. Konut içinde kullanılan mutfak eşyaları ve ocak gibi buluntular sayesinde, evlerin planları hakkında genel bir fikir edinilebilmektedir (Derevyanko, 1991, s. 43-44) .

Şekil 2.127: Amur Havzası

2.3.5. Turan Ovası Yerleşim Yerleri

Kuraklıktan, aşırı sıcaklardan ve çölleşmeden bunalmaya başlayan insanlar, M.Ö. 5000-4000 yıllarında artık üçüncü yerleşim merkezlerine doğru ikinci büyük göçe mecbur kalmışlardır.(Köksoy,2015)

Şekil 2.128: Türklerin Anayurdu ve Göçler (Dağtekin, 2015, s.3)

Turan Ovası insanları üçüncü yerleşim yerlerini doğudaki ve güneydeki yüksek dağların eteklerinde, havası yağışlı ve serin, suları bol ve berrak, çölleşme tehlikesinden uzak ve toprakları verimli, kenarlarında otlakları bol, yaz-kış suları kesilmeyen nehir yataklarının kenarlarında kurmuşlardır. Birinci yerleşim yerleri göl kenarı, ikinci yerleşim yerleri deltalar olan insanlar; edinmiş oldukları tecrübelerden yararlanarak üçüncü yerleşim yerlerini bir büyük köy ya da küçük kasaba olarak daha büyük ve toplu şekilde kurmuşlardır (Köksoy,2015).

Batıda Annau bölgesinden, doğuda Özbekistan ve Afganistan'ın kuzeyine kadar yayılan Kara Kum çölü boyunca, onlarca yerleşim harabesi bulunmuştur. Bu alan 50 mil genişliğinde, 300-400 mil uzunluğundadır. Arkeologların "Bacteria Margiana Archaeology Complex"-BMAC- ismini verdikleri bu medeniyetin çöküşü bir sır gibidir. Harvard'dan Dr. Lamberg-Karlovskiyun ifadesiyle, "Mimari stilleri, duvarlarla çevrilmiş muhteşem binaları birkaç yüz yıl içinde ortadan kaybolmuştur" (Köksoy,2015).

2.3.5.1. Kelteminar Kültürü'nde Yerleşimler

Kelteminar Kültürü, Aral Gölü ve Hazar Denizi çevresinde gelişmiş Neolitik Dönem'de başlayan çok önemli bir kültürdür. Zamanla Kazakistan ve Batı Orta Asya'nın birçok bölgesini kapsayacak şekilde genişleyen ve yöresel farklılıkları ortadan kaldıran ilk büyük kültür hareketlerinden biridir. Kelteminar Kültüründe bulunan yerleşmeler, M.Ö. 5000'den M.Ö. 3000'in sonlarına kadar yaygın olarak varlığını sürdürmüş, daha çok nehir, göl kıyıları ve küçük akıntıların ağızlarında kurulmuştur. çatıları ahşap sütunlar üzerine kurulu olan evler, bu döneme ait bir kül tabakası, ocak ve ateş izleri erken dönem mimarisi hakkında bilgi vermektedir. Kelteminar sitelerinin en eskileri M.Ö. 4000'e, daha sonrakiler ise M.Ö. 2000'e tarihlenmektedir. Janbaskal'da, 270 metrekarelik bir evin merkezinde bulunan içinde kutsal ateşin yandığı kutsal ocak, ailelerin kullandığı çevresindeki birkaç oaktan özellikle ayrılmıştı. Türk topluluklarında yaygın olan ocak ve ateş kültlerinin İç ve Orta Asya'da da bulunması önemlidir. Kuzey Çin'de de evlerin çatısı bu erken döneme paralel olarak ahşap kiriş ve direkler üzerine kurulu olup kamışla örtülmüş bir çatıyı taşımaktadır. Darbazıkır yerleşmesi, **Zerefşan** Irmağı'nın aşağı kısmında

olup dikdörtgen şeklindeki 81 metre karelik evde yemek pişirmek amacıyla kullanılan ocaklar, evin dışına yapıldığından diğerlerinden farklıdır (Çoruhlu,2007, s. 61-62).

Şekil 2.129: Zerefşan Irmağının Konumu

2.3.5.2. Anav Kültürü'nde Yerleşimler

Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat yakınlarında bulunan Anav'da yapılan kazalarda insanların tuğladan yapılan evlerde oturdukları tarımla ve hayvancılıkla uğraştıkları ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca atı ilk defa kullanan kültür de Anav kültürüdür (Uygarlık Tarihi, 2013, s.275).

M.Ö. 4500, başka bir ihtimale göre M.Ö. 9000 tarihleri arasında burada yaşamış olan kültür Ön Asya, Güney Asya ve Uzak Doğu'da bulunan kültürlerin bir başlangıç yeri olmuştur. İnsanın ilk kültür süreçlerini öğrenmek açısından Anav'da bulunan arkeolojik eserler çok önemlidir (Togan, 1981, s.7-8).

Şekil 2.130: Anav Kültürü

(<http://www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/nisa/anau.htm>; son erişim: 11.2017)

Anav'ın ilk kültürü, Batı Çin tarihi açısından önemli ve Orta Asya ile bağlantılı olup burada tarımı ve hayvan ehlileştirmeyi bilen, çanak çömlek yapan kerpiçten yapılmış evlerde oturan insanların yaşadığı Neolitik Dönem kültürüne rastlanmıştır. Birinci kültür katı M.Ö. 4000 yılın sonu 5000 yılın başlarına, üçüncü kültür M.Ö. 3000 bin yılın ortalarına tarihlenir. Demiri bilen maden devri kültürüne son kültürde rastlanmıştır. Buna göre, Orta Asya da Ön Asya kadar çok eski kültürlerle ev sahipliği yapmıştır (Sargon, 1999, s. 22).

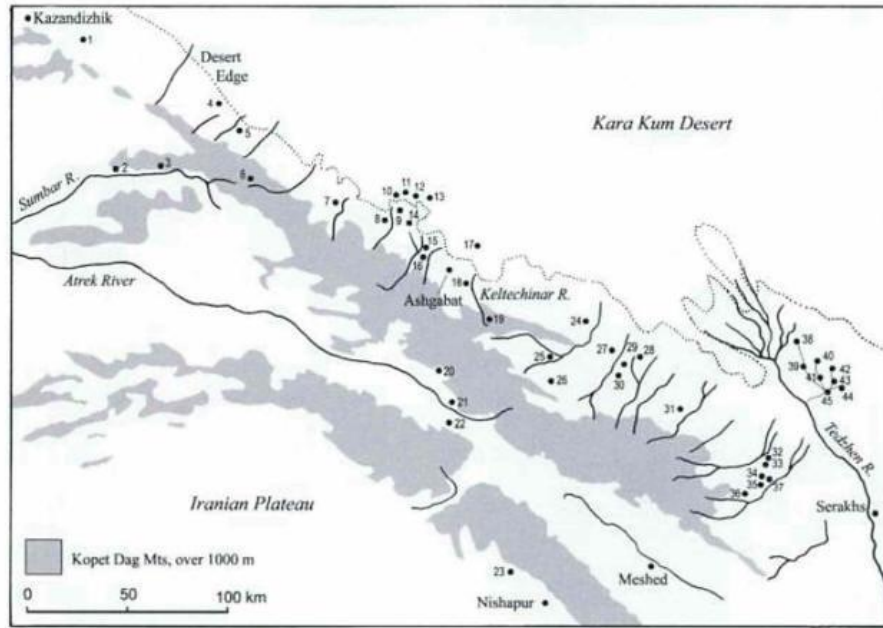

Şekil 2.131: Anav Kazılarında görüntüler

(<http://www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/nisa/anau.htm>; son erişim: 11.2017)

1939 yılında yayınlanan bir makalede **Anav** kültürü hakkında: “Onun en eski devresinde, yerleşik toplayıcılıktan çiftçiliğe dönüşmüş bir yaşam tarzını ispatlayan

seramikler ortaya çıkar. O bazen orta neolitik dönemin özelliklerini de taşır.” diye bildirmektedir (Maruschenko, 1939, s. 101).

1.3 Kopet Dag region with archaeological sites marked: 1, Chingiz; 2, Parhkai I; 3, Parhkai II; 4, Bami; 5, Beurme; 6, Karantki-Tokai; 7, 73 km site; 8, Til'kin; 9, Dashli; 10, Pessejik; 11, Togolok; 12, Chopan; 13, Djeitun; 14, Ovadan; 15, Ak; 16, Ekin; 17, Yarti-Gumbez; 18, Anau North; 19, Manysh; 20, Shirvan; 21, Yam; 22, XA6; 23, Nishapur-P; 24, Kara; 25, Yarym-DG; 26, DG-19; 27, Koshut; 28, Yassi; 29, Gara; 30, Namazga; 31, Ulug; 32, Altyn; 33, Ilyynli; 34, Monjukli; 35, Chagyly; 36, Gadyim; 37, Chakmaldi; 38, Dashlidzhi; 39, Akcha; 40, Geoksyur 1; 41, Aina; 42, Yalangach; 43, Geoksyur 7; 44, Mullali; 45, Chong.

Şekil 2.132: Anau Yerleşiminin Konumu

(<http://www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/nisa/anau.htm>; son erişim: 11.2017)

Tablo 2.10: Orta Asya Bölgesi Yerleşim Örnekleri

ORTA ASYA YERLEŞİM ADI	DÖNEM	BÖLGE	MİMARİ ÖZELLİKLERİ	YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ
HAKASYA	M.Ö. 40000	Orta Sibirya	* Türkler ağaçtan evlerde yaşıyorlardı	* Buzlanma döneminde meydana gelen iklim yumuşaması döneminde ilk insan yerleşimleri *Türkler'in en eski yurdu
TIVA	M.Ö. 15000	Güney Sibirya	*Turan Ovası'nda M.Ö. 11.500' den itibaren insan topluluklarının kurduğu medeniyetler *M.Ö. 6200-5800'de sahil kenarındaki yerleşim yerleri kum yığınlarıyla örtülmüştür	* İlk insan yerleşimleri erken paleolitik döneme, yoğun yerleşimler ise geç paleolitik döneme (20-15 bin yıl önce) aittir
GÜNEY SİBİRYA	M.Ö. 7000	Doğu Ural	*Yaşam tarzı yarı göçebelik *Kış toprağa yarı gömülü evlerde geçiriyorlar	*Birbirine bitişik evlerde tüm kabile beraber yaşıyordu *Gelişmiş bir sosyal yaşam

CEYTUN KÜLTÜRÜ	M.Ö. 7800-6200	Türkmenis-tan	*Sınırlı sayı insanın yaşaması için tek odalı, dikdörtgen, kerpiç evler *Evlerin alanı 16-30 m2 *Evlerin ortak bir avlusu olup, her birinde ocak, boyalı duvarlar ve sıvalı tavan *Evlerin yakınında depo alanı/kiler bulunmakta	* Yerleşme tarzı bir köy gibi *Bu köy yaklaşık 150-160 insanı barındırmakta *Derelerin ve çayların, düzlüğe inen ve kumla temas eden kısımlarında Ceytun yerleşimleri *Kurak çöl ikliminde yapay sulama
MEHRGARH	M.Ö. 8000	Hindistan Sınırı Belucistan	*Dört farklı plan türünde; iki, dört, altı ve on odalı yapılar var *Duvarlar 62x12x8 cm olan el yapımı kerpiç tuğlalardan oluşur *Evler arasındaki açık alanlarda, pek çok dairesel yangın çukurları	* Dört odalı binalar en yaygın planı temsil eder. * Odanın büyüklüğü 3,75-5,50 m'dir. * Depo olarak kullanılan 6 simetrik oda
ANAV KÜLTÜRÜ	M.Ö. 9000-4500	Güney Türkmenis-tan	*Kerpiçten yapılan evler	*Yerleşik toplayıcılıktan çiftçiliğe dönmüş bir yaşam tarzı * Atı ilk defa kullanan kültür
GLAZKOV KÜLTÜRÜ	Neolitik	Moğolistan	*Ağaç kabukları veya deriyle örtülmüş evler, tepede konik olarak birleşen sııklarla kurulmuş veya kısmen kubbeli çadırlar	
TAMSAK-BULAK	M.Ö. 5000	Moğolistan	*Evlerin tabanları toprağa yarı gömülü *Kazılan çukurun yükseltisi duvar görevi görecektir şekilde kullanılmıştır	
AMUR HAVZASI VE MANÇURYA	Neolitik	Doğu Asya (Kore'ye Kadar)	*Dikdörtgen veya yuvarlak planlı basit kulübeler *Kamış ve ağaç benzeri malzeme fazla kullanılmıştır	
TURAN OVASI YERLEŞİMLERİ	M.Ö. 5000-4000	Karakum Çölü (Türkmenistan-Özbekistan Arası)	* 50 mil genişliğinde, 300-400 mil uzunluğunda onlarca yerleşim harabesi	*Birinci yerleşim yerleri göl kenarı, ikinci yerleşim yerleri deltalar iken; tecrübe sonucu üçüncü yerleşim yerlerini bir büyük köy ya da küçük kasaba olarak daha büyük ve toplu şekilde kurmuşlar
KELTEMİNAR KÜLTÜRÜ	M.Ö. 5000-3000	Aral Gölü-Hazar Denizi çevresi	*Çatıları ahşap sütunlar üzerine kurulu olan evler *Erken dönem mimarisinde bir kül tabakası, ocak ve ateş izleri *Yaygın ocak ve ateş kültleri	* Darbazıkır yerleşmesi, Zereşan Irmağı'nın aşağısında, dikdörtgen ve 81 m2 evde ocaklar, evin dışına yapıldığından farklıdır

Orta Asya Bölgesi'ndeki en eski yerleşim durumundaki Orta Sibirya'da bulunan Hakasya , Türkler'in en eski yurdu olup insanlar yumuşak iklimde ağaçtan evlerde yaşıyorlardı. Tıva ise Turan Ovası'nda Holosen Dönemi'nde ilk medeniyetlere sahne olmuş, Kalkolitik Dönem'e doğru yerleşim yerleri kumla örtülmüştür. Güney Sibirya'daki Neolitik Dönem yerleşiminde birbirine bitişik evleri, gelişmiş bir sosyal yaşamı olan göçebe insanlar vardı.

Türkmenistan'da yeralan Ceytun Kültürü'ndeki 16-30 m² 'lik tek odalı, dikdörtgen, kerpiç evler 150-160 kişilik bir köy yerleşimini oluşturmakta, burada ortak avlu, depo alanı, yapay sulama bulunmaktaydı. Hindistan sınırındaki Mehrgarh, dört odalı kerpiç binaların yaygın olduğu bir Neolitik Dönem yerleşimidir. Anav Kültürü yerleşik toplayıcılıktan çiftçiliğe dönmüş, kerpiç evlerin, ilk at kullanımının olduğu kültürdür.

Moğolistan'daki Glazkov Kültürü'nde deriden kubbeli çadırlar, Tamsak Bulak'ta ise çukur barınaklar vardır. Amur Havzası ve Mançurya'da, Neolitik Dönem'de kamış ve ağaçtan yapılan dikdörtgen ve yuvarlak kulübelere bulunmaktadır. Kalkolitik Dönem'de kurulan ve Karakum Çölü'nde 300-400 mil alanda bulunan onlarca yerleşim harabesi ; göl kenarı ve deltalarda büyük köy şeklindeydi. Kelteminar Kültürü'nde ahşap sütun üzerine kurulmuş, içinde ocak olan evler mevcuttur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Şehircilik Tarihi Araştırmalarından Yararlanılması

Şehircilik ve Mimarlık tarihi araştırmalarının yararları şöyle sıralanabilir;

- Düşünmeyi ve hayali genişletir, inceltir, hafızayı zenginleştirir, kişinin ufkunu genişleterek yeni buluşlara yol açabilir.
- Güzeli aramak, bulmak amacı doğabilir, yol gösterici, ilham kaynağı olabilir.
- Geçmiş tecrübelerden, geçmişteki başarılı kişilerin fikir ve buluşlarından, sorunları nasıl çözmüş olduklarından yararlanılarak ileriye yönelebilir.
- Kişilere geçmişte yaşanmış başka dünyaların kapısını aralar; anıtlara, eski eserlere, günlük çevre içinde bulunup da farkına varılmayan ayrıntılara, mimari değerlere, eski kalıntılara ve benzeri konulara kişinin dikkatini çeker.
- Mimarlık tarihi, kişinin içine doğduğu toplumun tarihi değerleri ile diğer toplumların geçmişte üretmiş oldukları eserleri tanınmasında katkıda bulunur.

- Dünya mimarlık ve sanatındaki farklılık ve çeşitliliğe ilişkin farkındalık yaratır.
- Tarih bilincinin oluşması, koruma istek ve kavramının gelişmesi bakımından da önemlidir (Akdeniz, 2016, s.12).

Buna göre, incelenen sözkonusu tarihsel dönemin verilerinden faydalanılarak bir yerleşim modeli oluşturmak amaçlanmıştır. Şehircilik açısından tarihsel veriler değerlendirildiğinde, insanın doğasına uygun olmayan yapıların giderek arttığı günümüzde eski yerleşim ve konutlardan ilham alınabileceği düşünülebilir. Bunu tasarlarırken bugünün mevcut durumu, ihtiyaçları ve eksikleri gözönüne alınmalıdır.

3.2. Şehre ve Konuta Farklı Yaklaşımlar

Birçok disiplinin kesişim noktası durumundaki şehircilik, farklı yorumlardan da faydalanabilmelidir. Şehirlere ve konutlara her alandan farklı bakış açıları sözkonusu olup, şehirlerin ruhu olduğu düşüncesiyle bu yorumlar üretici ve yönlendirici olmaktadır.

Psikiyatrist Prof. Dr. Kemal Sayar (Gerçek Hayat, 2016), şehirlerimizin hızla modernleşip birer hafıza mekânı olmaktan uzaklaştığını, yeni inşa edilen mahalle, yenilenen sokakların, alış veriş merkezi ve yolların aşinalık hissini tahrip edip geçmişle bir bağ kurmamızı zorlaştırdığını ifade etmektedir. “Kör kazma’nın değmediği bir yer bulmak gittikçe zorlaşıyor. Kalkıncı bir modernlik anlayışı, daha çok asfalt ve beton dökerek son tabiat adacıklarını da yok ediyor, Hem şehrin mazisiyle, hem tabiatla organik bir bağ kurma imkânımız elimizden alınıyor. Bu da bizi ‘şehir insanı’ olarak, daha gergin, umutsuz ve tükenmiş kılıyor” demektedir

“Kamyon ve otomobil gürültüsü asude sessizliği yeniyor. Kuşların ötüşü, yaprakların hışırtısı artık kulaklarımızı daha az okşuyor. Ruhumuz, hayatın durdurulamaz bir hızla aktığını ve ancak bizim de o hızın getirdiği bir unutkanlığın bir parçası olmakla varolabileceğimizi hissediyor (Gerçek Hayat, 2016)” ifadeleri psikolojik açıdan önemli tesbitlerdir.

Ev hakkında ise “ Ev artık sükûnetin mekânı değildir, onu elektronik aygıtların sesiyle tıka basa doldurup bir uğultu değirmeni içinde yaşayıp gideriz. Gürültünün ve motor cayırtısının tasallutu altında, İçimizin seslerini duyamadan

yaşar gideriz (Gerçek Hayat, 2016) ” diyerek, günümüz yaşantısını yorumlamaktadır.

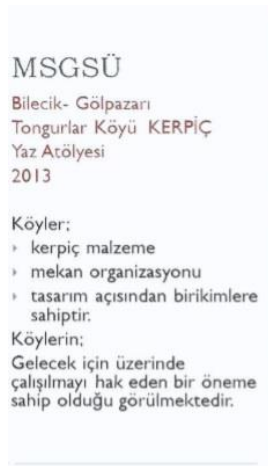
Edebiyat açısından bakıldığında, Mustafa Kutlu (İzdiham, 2016) “Şehri sevmenin onu güzelleştirmek demek olduğunu söyler. “İnsan niçin bir şehri sever? Çünkü şehrin camii, sokağı, dükkânı, caddesi, hastanesi, pazarı, pastanesi bir yana onun insanlarındaki mutmain bakış, terbiye ve tebessüm bizi etkiler.” ifadesiyle insan-mekan bütünlüğünü ortaya koymaktadır.

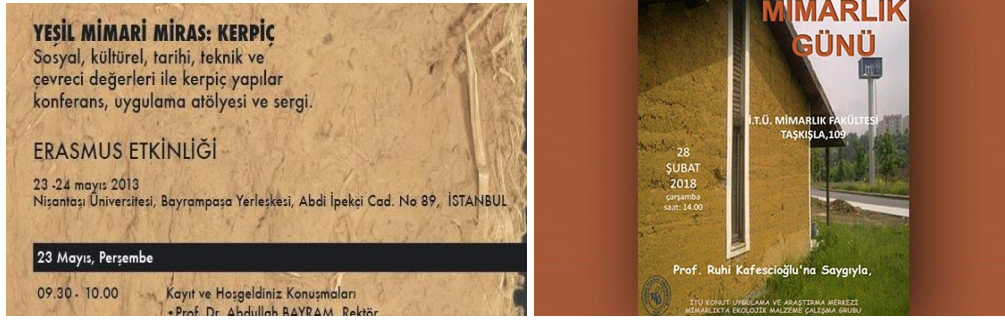
3.3. Kerpiç Yapılar

Çalışma kapsamında, 1. bölümde incelenen yerleşimlerde kullanılan en yaygın malzeme olan kerpicingin, bugün de kullanılabilirliği mümkün ve isabetli görülmektedir. Son dönemlerde kerpiçle ilgili çalışma ve uygulamalar ve uzmanların kerpiçe yönlendiren ifadeleri önem arz etmektedir.

Kerpiç yapıların iç iklimi en iyi sağlayan yapılar olduğuna dikkat çeken Prof. Dr. A. Bilge Işık (EkoYapı, 2016), kerpicingin sağlıklı olmasını ön plana çıkarılmasına çok ihtiyacımız olduğunu, en çok endişe edilen deprem güvenliğinin ise mühendis ve mimar eliyle yapıldığında sorun olmaktan çıktığını ifade etmiştir.

Sanayileşme ile insanların endüstrileşen gıdadan olumsuz etkilendikleri gibi sanayileşmiş yapı kısımlarından da zarar görmeye başladıklarını belirten Prof. Dr. Işık (EkoYapı, 2016), tekrar doğal yapıya dönülebilmesi için kerpiç yapıyı teşvik ettiklerini ifade etmiştir.

Şekil 3.1: 'Kerpiç' Konulu Sempozyum Örnekleri

Prof. Dr. Işık (Yapı, 2010), kerpiçin cehaletle ve yoksullukla ilişkilendirilmesini anlamsız bulmakta; bugün Avrupa ülkelerinde sağlıklı yaşamak isteyen entelektüellerin kerpiçe yöneldiğini belirtmektedir. Ayrıca, organik beslenmenin pahalı olduğu gibi, Avrupa'da kerpiç evlerde oturma da öyle pahalı olduğunu dile getirmektedir. (<http://www.yapi.com.tr/haberler/kerpice-iade-i-itibar>)

Cengiz Bektaş (Konsept Projeler, 2018), 12 bin yıldır kullanılan kerpiçin havayı hiç kirletmediğini, radyasyon - taşınım masrafı olmadığını, kerpiçin %8 ile 12 arasında nem sağladığını ve bu nemde böcek vs. oluşmadığını ifade etmektedir. İç ortamı kışın sıcak, yazın serin olup, havayı temizlediğini, içindeki saman ve diğer malzemelerin hepsinin bir rolü olduğunu dile getirmektedir. Yüksek katlı konutlarla ilgili olarak, gökdelende konut olamayacağını, bugünkü yapıların sıkıntısının gelecekte çekileceğini çünkü insanın yerden ne kadar koparsa insanlıktan da o derece kopacağını söylemektedir.

Cengiz Bektaş (Yapı, 2005), Anadolu'da kent kent üstünde olmasını şöyle açıklar: “Neolitikten beri tabanda da kullanılan balçık, kıvama geldiğinde iyice dövülüp sıkılanmıştır. Fakat, kullanımla bozuldukça üstüne yeni bir katman eklemek zorunda kalınmış, her ekleme ile odanın tabanı 4-5 cm yükselmiştir. 15-16 eklemeden sonunda, odanın yüksekliği insan boyunu kurtarmaz olduğundan yapının duvarları da yıkılıp doldurulmuş ve bunun üzerine yeni bir yapı yapılmıştır, bu her 80-90-100 cm'de yeni bir uygarlık katmanı anlamına gelmektedir.”

Prof. Dr. Erol Gürdal (TMH, 2003), kerpiçin geleneksel bir malzeme olduğunu ve üretim, tüketim, kullanım aşamalarında minimum enerji ihtiyaç duyan, çevreye duyarlı bir ekolojik yapı malzemesi olduğunu belirtir. Bağlayıcısı olan gerek sıvama malzemesi gerekse taşıyıcı malzeme olarak kullanılabilen killi toprak,

doğadan elde edilen ekonomik bir malzemedir. Özellikle kırsal bölgeler için vazgeçilmez, kullanımını en eski dönemlerden günümüze kadar gelebilen, maliyeti en az, üretimi tesis kurulmasını gerektirmeyen, bununla birlikte ısı yalıtım değeri yüksek bir malzemedir. Bina içindeki kullanıcıya her mevsimde, en uygun yaşam koşullarını sağlar; ayrı bir ısı yalıtım malzemesine ihtiyaç bırakmayan bu yönüyle ekonomiktir.

Gürdal (TMH, 2003), ekonomik açıdan, toprağın yapı malzemesi olarak kullanılması ile hem enerji tasarrufu sağlanarak çevre kirlenmesi önlenip, hem de ülke ekonomisine önemli katkı sağlanacağını ifade eder. Demir, çimento ve tuğla gibi üretimi için çok enerji gerektiren malzemelerden kerpiç kullanımı sayesinde tasarruf sağlanabilecektir. Kaba yapının kolay ve çabuk bir sistemde yapılması ile ülkemizde artan konut sorununun çözümüne katkı sağlayacaktır.

İyileştirilmiş kerpiçin sağladığı yararları Gürdal şöyle sıralamaktadır :

- Daha dayanıklı olur,
- Kir ve toz üretmez,
- Suya ve rutubete karşı duyarlılığı azalır,
- Kalıplanması ile kuruması daha kolay olur.
- Kuruma sırasında çatlama olmaz veya çok az olur (TMH, 2003).

Toprak malzemenin en belirgin iki sakıncalı yönü, rutubete karşı duyarlılığının fazla, basınç dayanımının az, olmasıdır. Ülkemizde bir çok bölgede, yeterli ve iyi kalitede toprak bulmak mümkündür. Basınca daha dayanıklı, suda dağılmayan, rutubete karşı duyarlılığı daha azaltılmış, yüzeyleri düzgün ve toz üretmeyen kerpiç elde etmek amacıyla, toprağa çimento, kireç, alçı ve diğer bazı katkı maddeleri katılır. Bunların arasında alçı katkılı kerpiç üretimi ülkemiz için daha uygun sonuçlar verdiği için diğerlerine tercih edilmiştir (TMH, 2003).

Sonuç olarak kırsal alanlardaki yapılaşma için Erol Gürdal “Bugünün uygarlık düzeyinde her türlü konforu, en ucuz, en kolay ve en az enerji gereksinmesi ile sağlayabilecek; özellikle kırsal yörelerde niteliği iyileştirilmiş kerpiç malzemesinin yapılaşmaya önemli bir katkısı olacağı düşünülmektedir” (TMH, 2003) şeklinde değerlendirmektedir.

BİNALAR	ÇELİK KARKAS BİNA			BETONARME KARKAS			YIĞMA KAGIR BİNA			YIĞMA YARI KAGIR BİNA			AĞŞAP BİNALAR			TAŞ DUVARLI BİNA			GECEKONU TARZI BİNA			KERPİÇ VE DİĞ.BASİT		
	ASG.	AZA.	ORT.	ASG.	AZA.	ORT.	ASG.	AZA.	ORT.	ASG.	AZA.	ORT.	ASG.	AZA.	ORT.	ASG.	AZA.	ORT.	ASG.	AZA.	ORT.	ASG.	AZA.	ORT.

2) MESKEN BİNALARI

A) LÜKS İNŞ.	2409,04	2598,98	2489,01	1428,98	1603,73	1516,36	1172,00	1208,52	1190,26	*	*	*	1908,71	2103,99	2008,35	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
B) 1. SINIF İNŞ.	1592,30	1717,96	1655,13	932,44	991,48	946,96	752,47	791,56	771,02	484,60	518,58	506,59	1227,95	1379,29	1303,62	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
C) 2. SINIF İNŞ.	1086,63	1163,95	1110,29	577,94	686,50	632,22	491,13	514,03	502,58	348,42	354,13	351,28	792,74	908,11	850,43	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
D) 3. SINIF İNŞ.	712,78	792,74	752,76	437,78	487,71	447,75	386,67	381,55	374,11	245,59	250,15	247,87	413,51	438,65	426,08	205,58	253,57	229,58	117,69	182,76	150,23	*	*	*	*
E) BASİT	293,57	357,52	325,55	207,86	203,57	200,72	118,51	121,07	118,79	116,51	121,07	118,79	134,80	162,16	148,48	82,21	130,22	106,22	70,80	82,21	76,51	66,00	70,80	63,40	63,40

Şekil 3.2: Mesken Binaları Maliyetleri

(<http://im.htemlak.com/images/others/2017/08/18/MALYETLER.pdf>)

2017 Verileri ve Mesken binaları maliyeti tablosuna göre, basit sınıflandırmadaki ortalama bina maliyetleri şöyledir: Çelik: 325, Betonarme: 260, Yığma: 118, Ağşap: 148, Taş: 106, Gecekondu: 76, Kerpiç: 63. Buna göre en düşük maliyetli mesken kerpiçtir.

3.4. Hımış Yapılar

Bu bilgiler ışığında, tasarlanacak yerleşim modelindeki konutların ‘hımış yapı’ olması planlanmaktadır.

Hımış Yapılar: Payandalardan ve dikmelerden oluşan ağşap çatki-konstrüksiyon- arasına tuğla, taş, kerpiç gibi kâgir malzeme doldurularak yapılan yapılardır. Diğer bir ifade ile, hımış yapılar boşluk kısımları tuğla, taş, veya kerpiçle doldurulan ağşap iskeletli yapılardır (Tezcan,2018).

Çalışmamızda kullanılacak hımış yapılarda, ağşap çatki arasında kullanılacak dolgu malzemesi kerpiç olarak belirlenmiştir.

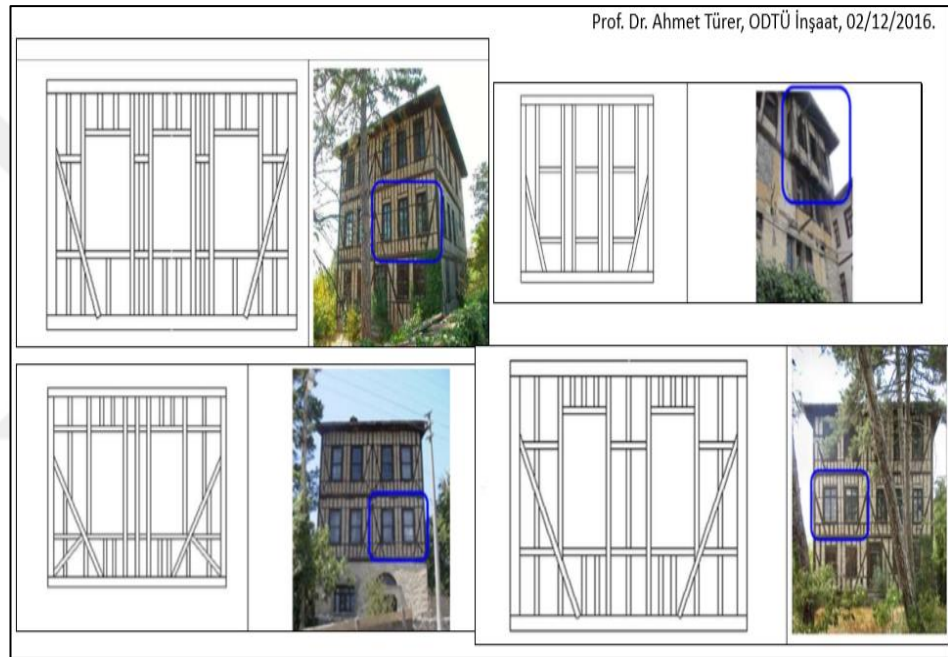

Hımış duvar örneği, Safranbolu

Şekil 3.3: Hımış Duvar örneği, Safranbolu

Hımiş yapıların depreme dayanıklılığı da önemli bir konudur.

Hımiş yapılar, ahşap iskeletin içine dolgu yapılmasıyla oluşmaktadır. Hem ahşap iskeletin sünekliği ile iyi enerji yayımı sayesinde; hem de dolgu malzemesi olan kerpiç blokların sisteme getirdiği yüksek enerji yutma nitelikleri ile depreme dayanıklıdır. Özellikle deprem bölgelerinde çok katlı yerleşime ihtiyaç duyulmayan, yeni yapılacak konut alanlarında tercih edilmeleri ile bu tür yapıların varlıklarını sürdürmeleri, hem insan hayatı, hem de köylerimizin ve kasabalarımızın kaybettikleri kimlikleri geri kazanmaları mümkün olacaktır (Ataman, 2007) .

Şekil 3.4: Hımiş

Geleneksel ahşap evler ile ilgili deneysel ve analitik çalışmalar, 2 – 3 katlı hımiş yapıların depremde yıkılmayacak şekilde dayanıklı olduğunu göstermektedir (Türer, 2016).

3.5. Yerleşim Modeli Önerileri

Tarih boyunca medeniyetin en önemli ifadesi olan şehirlerin küçük örnekleri durumundaki tarih öncesindeki yerleşimlerin hem bilgi kaynağı hem tasarım unsuru olarak görülmesi mümkündür.

Günümüzde insanın bireysel ve toplumsal, fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını gözardı ederek, yoğun ve yüksek yapılaşma ile modernliği orantılı gören kentleşme algısı tartışmalı duruma gelmiştir. Sanayileşme ve teknoloji insan hayatına hem kolaylık ve hız , hem de kısa ve uzun vadeli olumsuzluklar getirmiştir.

Çeşitliliği ve miktarı artan endüstriyel besin maddeleri hastalıkların çoğalmasına yol açtığı gibi; barınma için geliştirilen pratik ve ucuz çözümler ile kar odaklı yaklaşımlar da yaşam alanlarında her açıdan insan sağlığının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

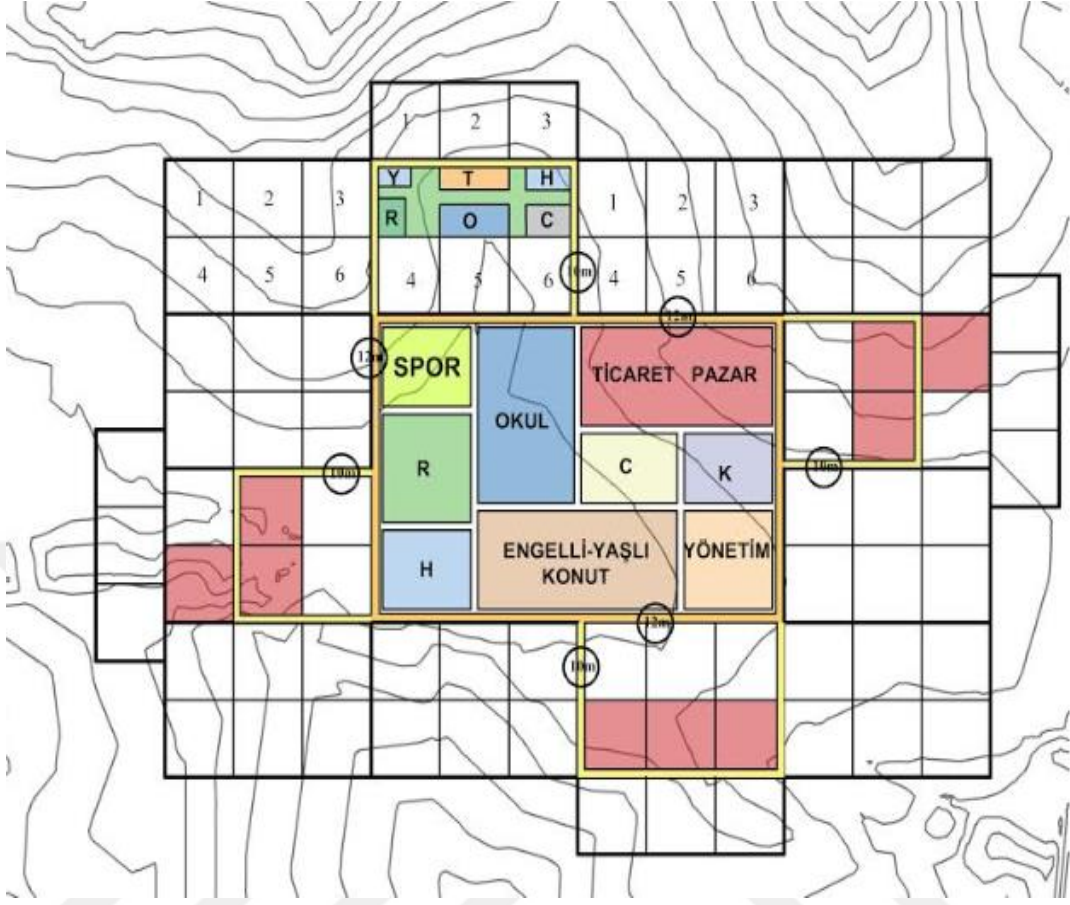
Sağlık uzmanları taş devrinin doğal beslenme tarzını hastalıklara çözüm olarak tavsiye ederken, barınma için de kadim malzemeler ve yaklaşımlar önemli bir alternatif olarak değerlendirilebilir.

İlk yerleşmelerin doğup geliştiği Asya bölgesindeki verilerin, insanlığın geçmişine ışık tuttuğu kadar geleceğine de ilham verebileceği görülmektedir. Ulaşılabilir doğal malzemelerin ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilerek kullanıldığı yapılar ve insan ölçeğinde düzenlenmiş yerleşim alanları, bireysel ve toplumsal gereksinimlere estetik ,tabii ve ekonomik çözümler getiren yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Buna göre ülkemizdeki konut ihtiyacına bir çözüm önerisi olarak, Orta ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde sanayi, tarım ve çalışma alanlarına yakın şehir dışındaki atıl alanlarda uygulanabilecek düşük yoğunluklu bir yerleşim modeli oluşturulmuştur.

İnsanın fiziksel ve sosyal yapısı esas alınıp, eski dönemlerdeki örneklerden faydalanılmış; insan doğasına uygunluk hedeflenmiştir. Bahçeli müstakil evlerden oluşan, yaya ulaşımının esas olduğu, hibrid toplu taşıma araçları ile tüm hizmetlere kolay ulaşılabilen, büyük oranda yeşil alanın bulunduğu ,yapı malzemesinin kerpiç olduğu bir yerleşim modeli planlanmıştır.

3.5.1. Önerilere İlişkin Genel Vaziyet Planı

Şekil 3.5: Önerilere İlişkin Genel Vaziyet Planı

120 ha'lık alanda planlanan 10000 kişilik model yerleşim, 4 adet 2500 kişilik birimden ve tüm donatı alanlarının bulunduğu bir merkezden oluşur. Ayrıca merkezde 4 hektar alanda 600 kişilik engelli-yaşlı konutları düşünülmüştür.

Hedef kitle olarak orta, alt gelir, engelli, yaşlı grubu seçilmiştir.

Tarım niteliği olmayan kamu arazisinde planlanmıştır.

Ulaşım, sürekli ring yapan hibrid toplu ulaşım aracı ile sağlanacaktır.

Her komşuluk biriminde merkez mesafesi 500-700 m olup, yaya ulaşımı hedeflenmiştir.

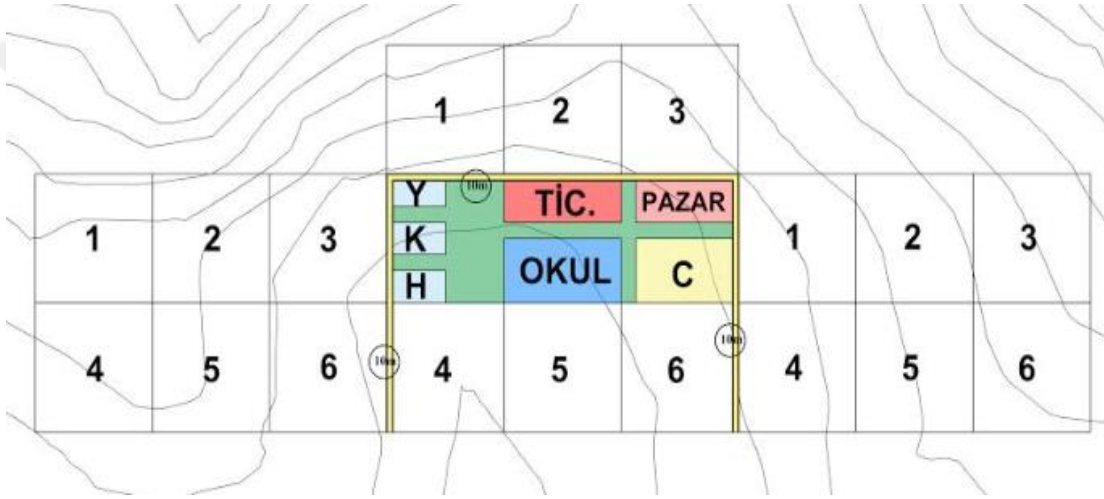
Güneş ve rüzgar enerjisinden faydalanılıp, yağmur suyu toplama sistemi kullanılacaktır.

Konutlar ahşap, kerpiç malzemeden ve tek katlı olup, parsel büyüklüğü yaklaşık 250 m² 'dir.

Evler en az iki odalı, iki banyolu, bahçeli ve müstakildir.

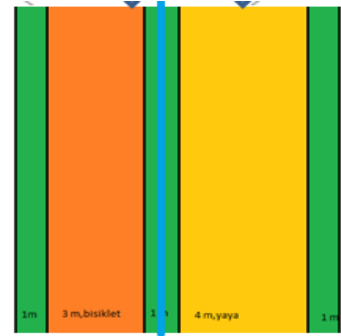
Konut birimlerinde 4 m'lik yollar, birimler arasında 10 m'lik yol planlanmıştır. 1 m + 3 m + 1 m + 4 m + 1 m (yeşil + bisiklet + yeşil + yaya + yeşil) düzenlenmiştir. Ortadaki yeşil kısımda devam eden su elemanı olacaktır.

3.5.1.1. Önerilen Modeldeki Komşuluk Birimleri (2500-2700 Kişilik)

Tüm komşuluk birimleri arasında yer alan yol düzenlemesinin ayrıntılı hali;

1 m yeşil alan, 3 m(*) bisiklet yolu, 1 m yeşil alan (ortasında su kanalı), 4 m(**) yaya yolu ve 1 m yeşil alan şeklindedir.

Şekil 3.6: Komşuluk Birimi ve Birimler Arası Yol Düzenlemesi

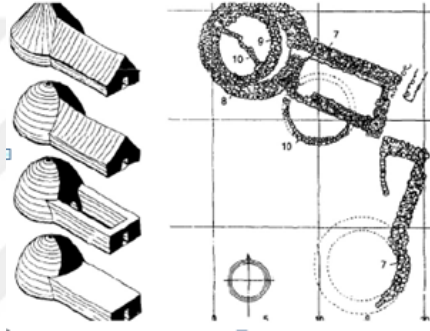
*Bisiklet yolları genellikle iki yönlü ve iki şeritli olarak planlanırlar. TSE' nin öngördüğü minimum genişlik ise 2.00 m' dir (TSE, 1992. TS 9826 Şehir İçi Yollar-Bisiklet Yolları. Türk Standartları Enstitüsü Kurumu, Ankara).

** İmar planlarındaki gelişme alanlarında geçiş amaçlı 3,00 metreden dar yaya yolu açılmaz (Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği , Resmi Gazete Tarihi: 14.06.2014 Resmi Gazete Sayısı: 29030).

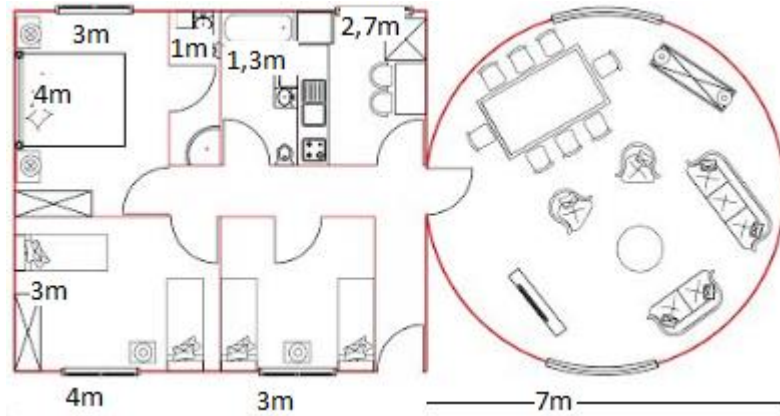
3.5.2. Konut ve Vaziyet Planları

3.5.2.1. Tholos Örneğine Göre Yerleşim Modeli

Mezopotamya Bölgesi'ndeki Halaf Kültürü'nde görülen tholos evleri, yuvarlak planlı ve dikdörtgen koridorlu olup kerpiçtendir. Doğu Anadolu Bölgesi de bu kültürün etki alanı içerisinde.

Yuvarlak ve dikdörtgen formlu bu yapı esas alınarak tasarlanan konut 93 m²'dir. Evler bitişik nizamda ön ve arka bahçesi olacak şekilde düzenlenmiş olup, 1 hektarlık alanda 34 birim ve 170 kişi olması planlanmıştır. 7 m'lik yaya yolları ile ortak bir yeşil alan bulunmaktadır.

Şekil 3.7: Tholos Örneğine Göre Konut Planı ((56+37)=93 m²)

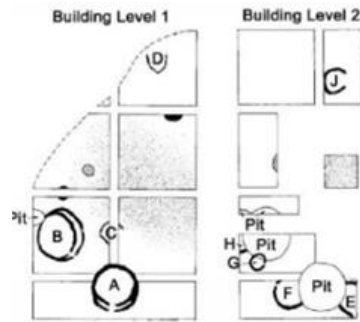
Şekil 3.8: Tholos Örneğine Göre Yerleşim Modeli (34 birim, 170 kişi/ha)

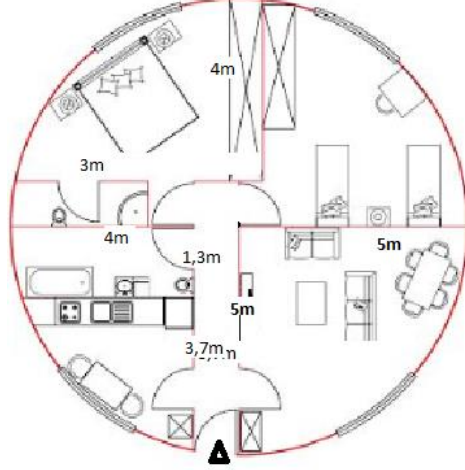
Şekil 3.9: Tholos Örneğine Göre Yerleşim Görünümü (34 birim, 170 kişi/ha)

3.5.2.2. Hallan Çemi Örneğine Göre Yerleşim Modeli

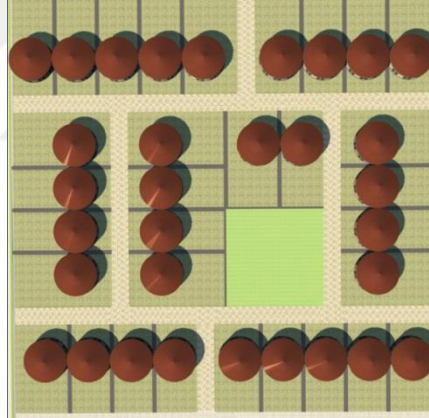
Batman'da bulunan bu Neolitik yerleşim yerinde daire şeklinde küçük ve alçak platformlar, merkezi bir köy meydanının etrafına dizili olup yuvarlak bir yapı sergileyen mimari kalıntılar vardır.

Yuvarlak formlu yapılar esas alınarak tasarlanan konut 75 m²'dir. Evler bitişik nizamda ön ve arka bahçesi olacak şekilde düzenlenmiş olup, 1 hektarlık alanda 32 birim ve 128 kişi olması planlanmıştır. 7 m'lik yaya yolları ile ortak bir yeşil alan bulunmaktadır.

Şekil 3.10: Hallan Çemi Örneğine Göre Konut Planı (75 m²)

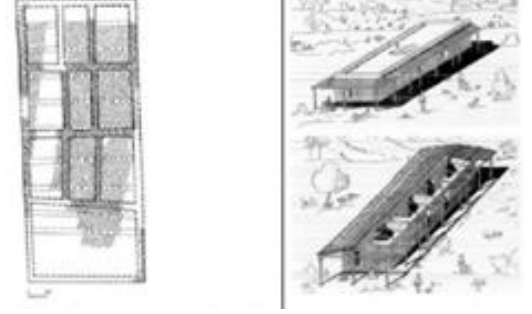
Şekil 3.11: Hallan Çemi Örneğine Göre Yerleşim Planı (32 birim, 128 kişi/ha)

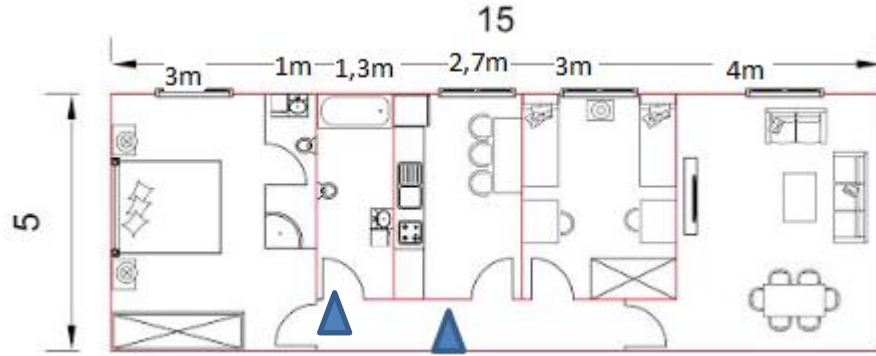
Şekil 3.12: Hallan Çemi Örneğine Göre Yerleşim Görünümü (32 birim, 128 kişi/ha)

3.5.2.3. Nevali Çori Örneğine Göre Yerleşim Modeli

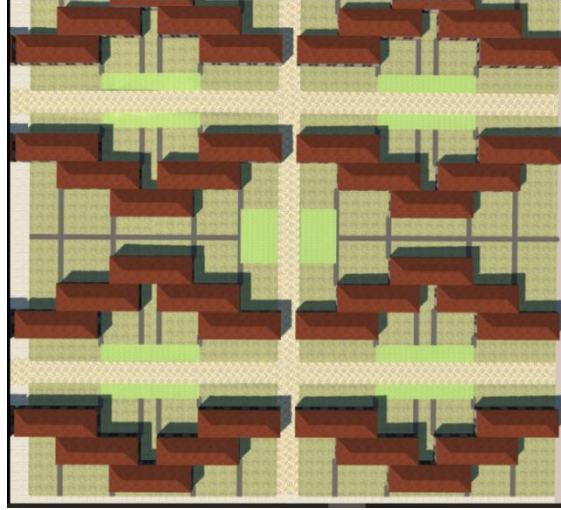
Şanlıurfa'da bulunan Neolitik Dönem'deki yan yana dizili uzun-ince dikdörtgen yapılarıyla, düzenli bir yerleşim örneğidir. 11,3-18,2 m uzunluğunda ve 4,5-6,2 m genişliğinde olabilen bu yapı tipi, Anadolu'nun geleneksel köy evinin prototipi durumundadır.

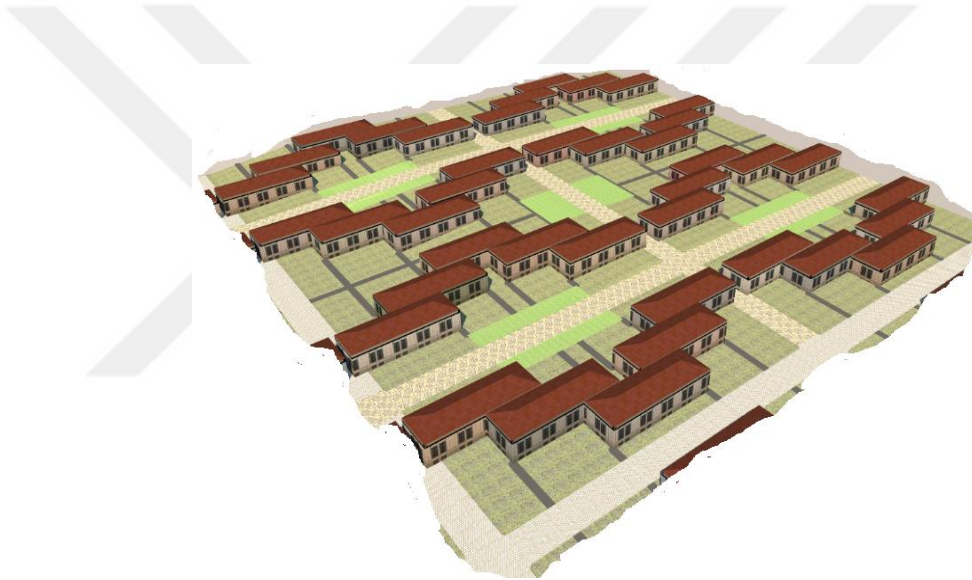
Dikdörtgen formlu uzun yapılar esas alınarak tasarlanan konut 75 m²'dir. Evler bitişik nizamda ön ve arka bahçesi olacak şekilde düzenlenmiş olup, 1 hektarlık alanda 40 birim ve 160 kişi olması planlanmıştır. 7 m'lik yaya yolları ile ortak yeşil alanlar bulunmaktadır.

Şekil 3.13: Nevali Çori Örneğine Göre Konut Planı (75 m²)

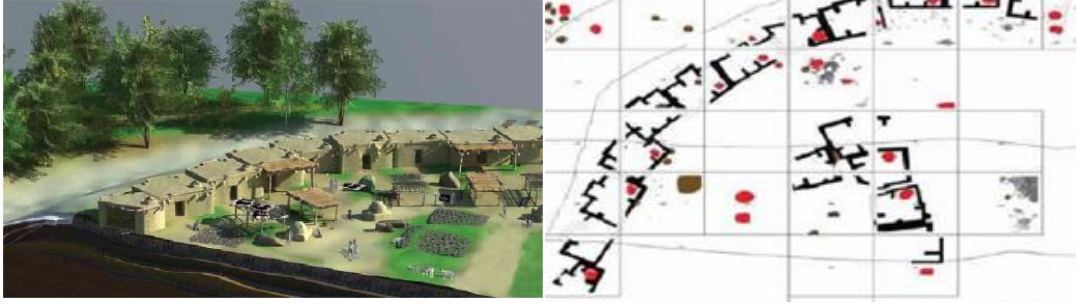
Şekil 3.14: Nevali Çori Örneğine Göre Yerleşim Planı (40 birim, 160 kişi/ha)

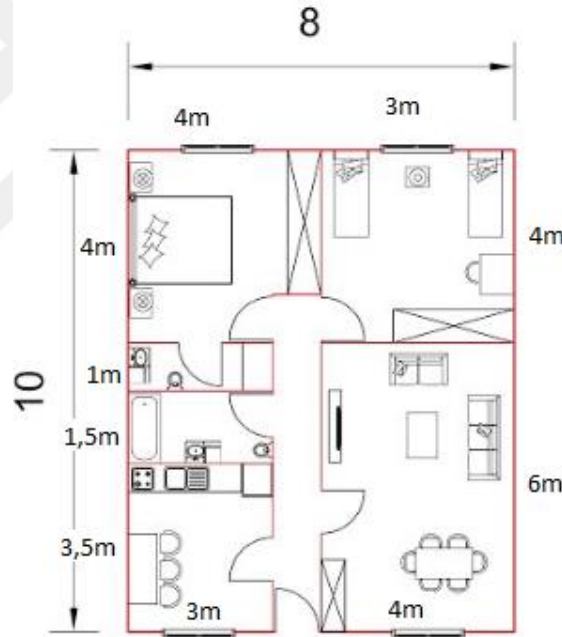
Şekil 3.15: Nevali Çori Örneğine Göre Yerleşim Görünümü (40 birim, 160 kişi/ha)

3.5.2.4. Aktopraklık Örneğine Göre Yerleşim Modeli

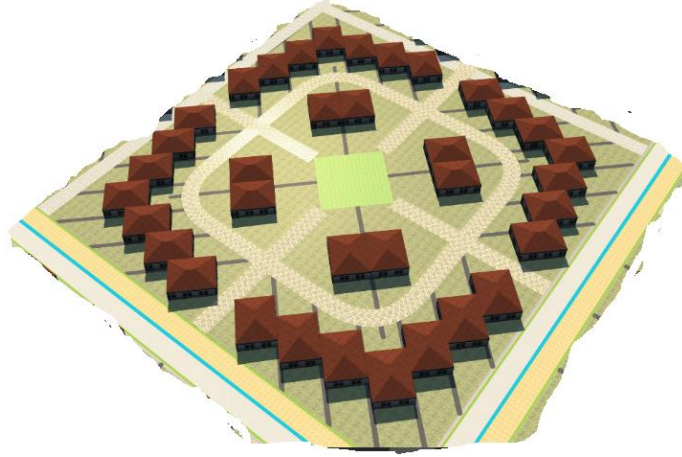
Bursa'da bulunan Neolitik Dönem yerleşimindeki 20 yapı inşa teknolojisi ve yapısal öğeleri bakımından birbirini tekrar eden özellikler gösterir. Bir hendeğin iç çeperi boyunca yan yana dizili olan evler dairesel bir plan oluşturur.

Dikdörtgen formlu yapılar esas alınarak tasarlanan konut 80 m²'dir. Evler dairesel bitişik nizamda, ön ve arka bahçesi olacak şekilde düzenlenmiş olup; 1 hektarlık alanda 36 birim ve 144 kişi olması planlanmıştır. 7 m'lik yaya yolları ile ortak yeşil alan bulunmaktadır.

Şekil 3.16: Aktopraklık Örneğine Göre Konut Planı (80 m²)

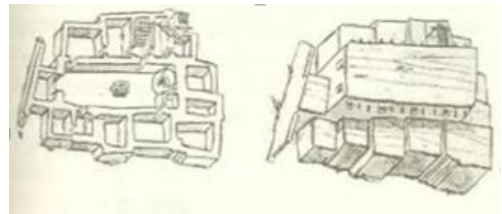
Şekil 3.17: Aktopraklık Örneğine Göre Yerleşim Planı (36 birim, 144 kişi/ha)

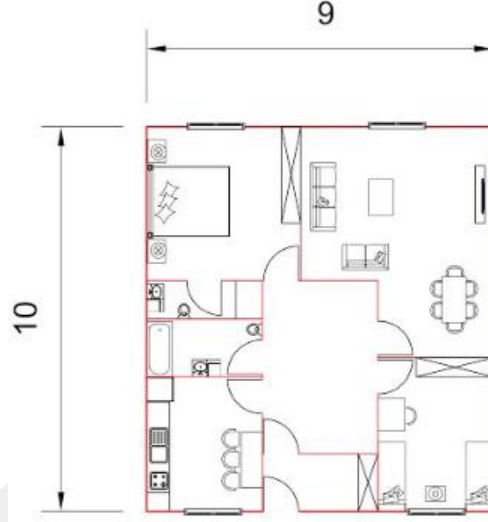
Şekil 3.18: Aktopraklık Örneğine Göre Yerleşim Görünümü (36 birim, 144 kişi/ha)

3.5.4.5. Tripartit Yapı Örneğine Göre Yerleşim Modeli

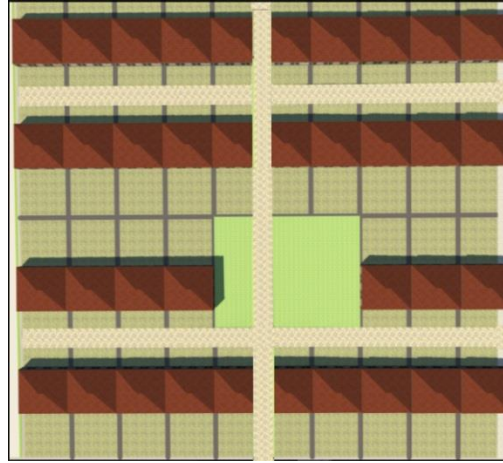
Mezopotamya Bölgesi'nde Ubeyd Kültürü'nde görülen tripartit yapı uzun bir ana odanın (avlu), iki uzun kanadı boyunca yerleştirilmiş odalardan meydana gelir. Üç parçalı planlı denen bu tür yapılara Doğu Anadolu'da da rastlanır.

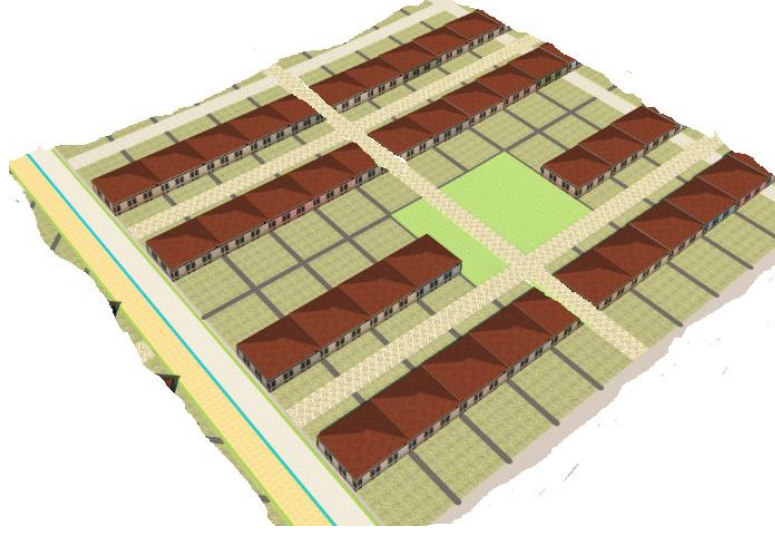
Avlulu yapılar esas alınarak tasarlanan konut 90 m²'dir. Evler bitişik nizamda ön ve arka bahçesi olacak şekilde düzenlenmiş olup, 1 hektarlık alanda 37 birim ve 148 kişi olması planlanmıştır. 7 m'lik yaya yolları ile ortak yeşil alan bulunmaktadır.

Şekil 3.19: Tripartit Yapı Örneğine Göre Konut Planı (90 m²)

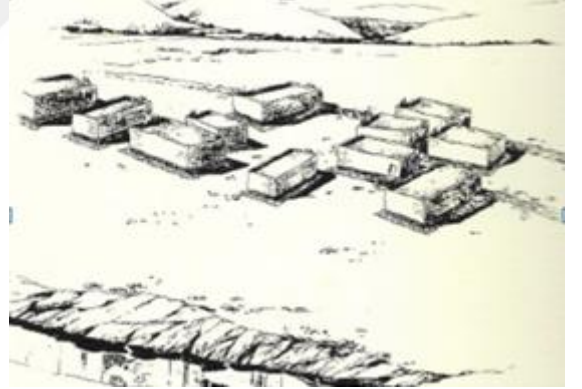
Şekil 3.20: Tripartit Yapı Örneğine Göre Yerleşim Planı (37 birim, 148 kişi/ha)

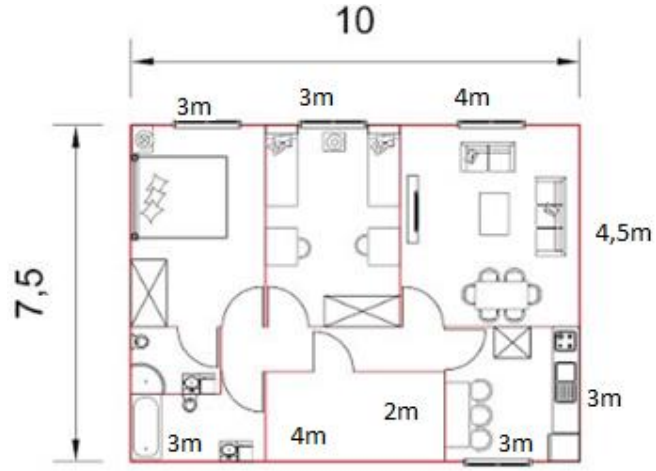
Şekil 3.21: Tripartit Yapı Örneğine Göre Yerleşim Görünümü (37 birim, 148 kişi/ha)

3.5.2.6. Çayönü Yapı Örneğine Göre Yerleşim Modeli

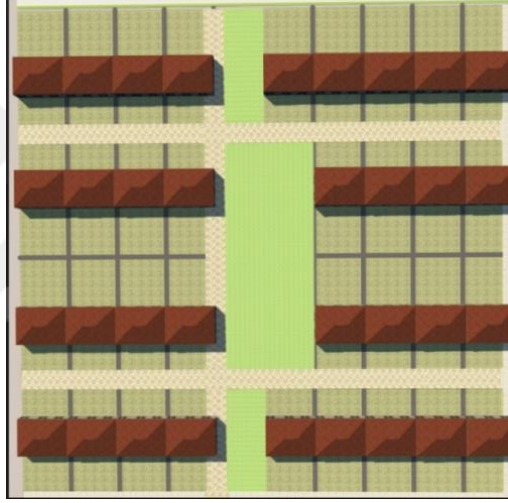
Diyarbakır'daki Neolitik Dönem'in en eski yerleşimlerinden olup , taş temel üstüne kerpiç tuğla duvarlı, dörtgen planlı, bodrumlu, düz damlı, kapısı ve penceresi olan bir yapıdır. Ayrıca 50 m²'lik dünyanın ilk kent meydanı buradadır.

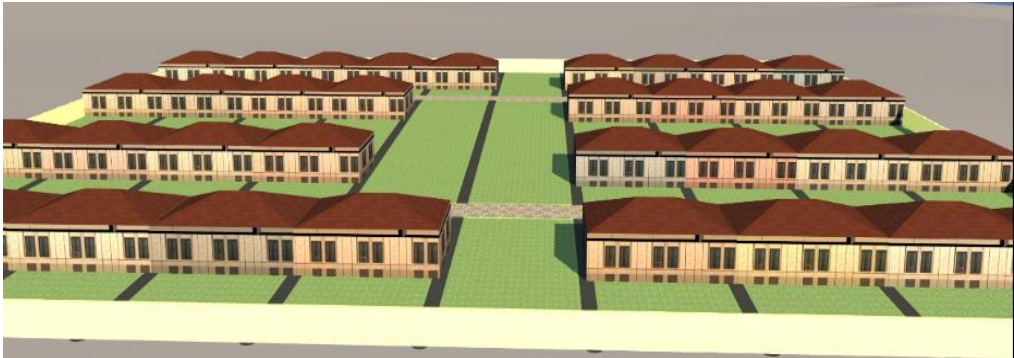
Dikdörtgen formlu yapılar esas alınarak tasarlanan konut 75 m²'dir. Evler bitişik nizamda ön ve arka bahçesi olacak şekilde düzenlenmiş olup, 1 hektarlık alanda 34 birim ve 136 kişi olması planlanmıştır. 7 m'lik yaya yolları ile ortak yeşil alanlar bulunmaktadır.

Şekil 3.22: Çayönü Yapı Örneğine Göre Konut Planı (75 m²)

Şekil 3.23: Çayönü Yapı Örneğine Göre Yerleşim Planı (34 birim, 136 kişi/ha)

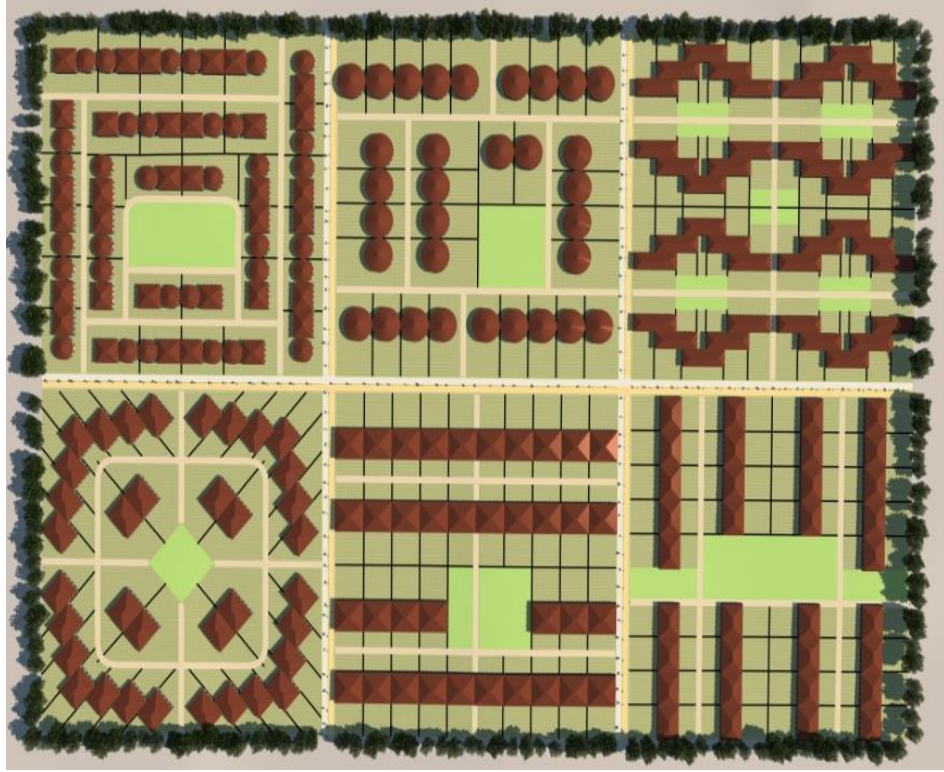
Şekil 3.24: Çayönü Yapı Örneğine Göre Yerleşim Görünümü (34 birim, 136 kişi/ha)

Şekil 3.25: Önerilen Tüm Konut Tiplerinin Görünümü (6 ha)

Buna göre, 2500-2700 nüfusun yerleşmesi düşünülen alanda tek katlı, bahçeli, hımmış konutlar düzenlenmiş, yaya ulaşımının esas olduğu ve toplu taşımanın, merkez alanın yürüyüş mesafesinde olduğu bir model planlanmıştır. Modelde, en ekonomik, sağlıklı ve uzun ömürlü yapı malzemesi olan kerpiç kullanılması düşünülmüştür. Düşük yoğunluklu, komşuluk ve doğa ilişkilerinin azami sağlandığı, tüm sosyal donatıların ulaşılabilir olduğu, insan ölçeğinde bir yerleşim oluşturmak amaçlanmıştır.

3.5.2.6.1. Önerilen Modeldeki Konut Tiplerinden Oluşan Birim

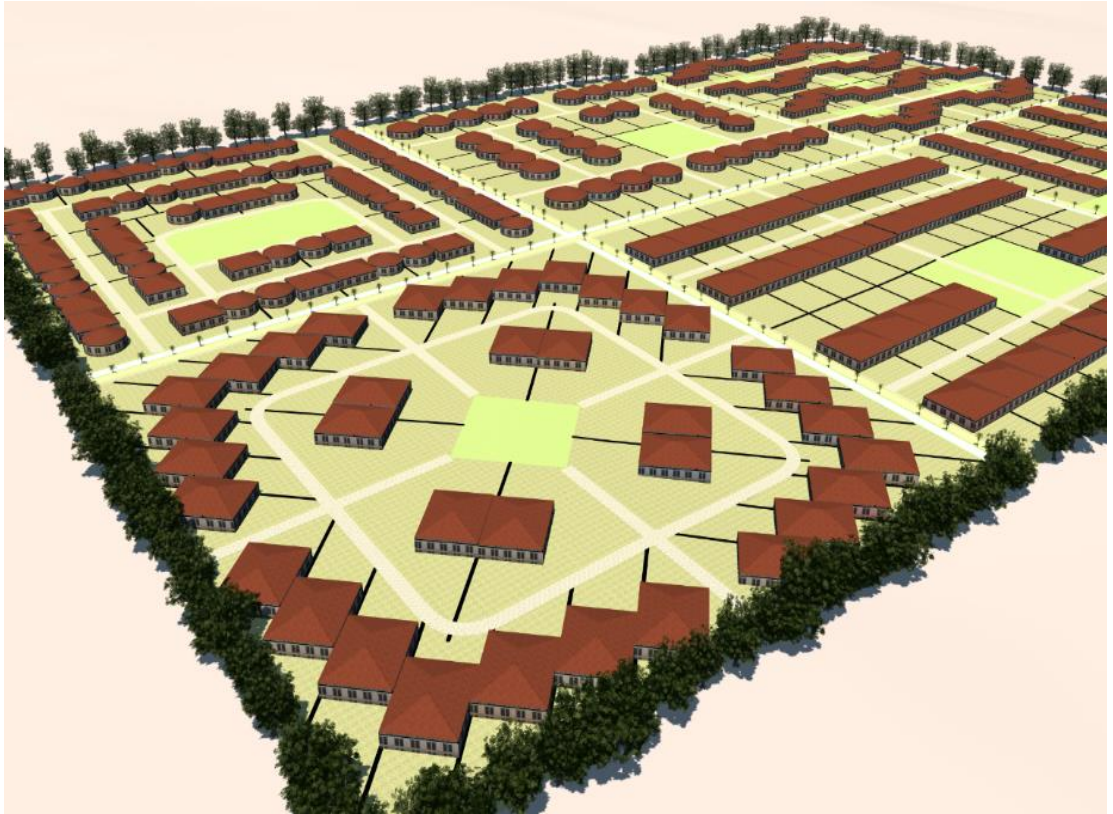
Şekil 3.26: Önerilen Modeldeki Konut Tiplerinden Oluşan Birim (886 kişi-6 Hektar)

Şekil 3.27: Görünüş-1 (886 kişi-6 Hektar)

Şekil 3.28: Görünüş-2 (886 kişi-6 Hektar)

Şekil 3.29: Görünüş-3 (886 kişi-6 Hektar)

Şekil 3.30: Görünüş-4 (886 kişi-6 Hektar)

Şekil 3.31: Görünüş-5 (886 kişi-6 Hektar)

3.6. Sonuçlar

- En eski dönemlerde ve zor fiziksel Őartlarda bile insanoğlu barınma ihtiyacına çözümler getirmiş, mevcut malzemeleri kullanarak, deneme yanılma yöntemi ile mekânlar ve yerleşimler geliştirmiştir.

- İnançlar ve toplumsal yapı, yerleşimlerin oluşumunda önemli rol oynamış bireysel ve kamusal yapılar buna göre tasarlanmıştır.

- Yunan ve Roma dönemlerinden 10 bin yıl önce yaşayan insan topluluklarının, planlı mekanlar meydana getirdiği ortaya çıkmıştır.

- Tarımın yerleşik düzene geçişteki esas koşul olmadığı ortaya çıkmıştır.

- Yerleşik yaşamın ilk başladığı yerler, bina yoğunluğu ve yksekliti bakımından insan ölçeğinde olmuştur. Kerpiç çok yaygın kullanılan bir malzemedir.

- Mezolitik Dönem'den itibaren planlamada kamu binaları, besin depolama, meydan gibi ayrımların yapıldığı görülmektedir.

- Artı ürünün oluşması ve ticaretin gelişmesi ile ekonomik tabakalaşma ortaya çıkmış, yerleşimler büyüyerek yeni bir kimlik kazanmıştır.

- İlk kent olduğu kabul edilen Uruk kenti sınırının hemen dışında tarım faaliyetinin sürdüğü belirlenmiştir.

- Kentleşme evresine girildiği aşamada başlayan tapınak ekonomisi, Őehirleşmeyi ve toplumsal yaşamı belirleyen unsur olmuştur

- Ele alınan tarihsel dönemdeki yerleşimlerde, bölgeler arasındaki etkileşim ve benzerlikler söz konusudur.

3.7. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

- Çalışma kapsamında incelenen Paleolitik Dönem'den itibaren varolmuş yerleşim örneklerinde , insan doğası ile uyumlu yapı malzemelerinin kullanıldığı ve düşük yoğunluğun esas olduğu tesbit edilmiş, yeni yapılacak planlama çalışmalarında model olabileceği düşünülmüştür.

- Araştırmanın konusu olan tarihi verilerden faydalanılarak, oluşturulan yerleşim modelinde düşük yoğunluklu yapılaşma ve yapı malzemesi olarak da kerpiç kullanımı amaçlanmıştır.

- Kerpiç malzeme ile oluşturulacak düşük yoğunluklu yerleşimlere üst ve alt ölçekli planlarda yer ayrılarak, planlama yoluyla yasal bağlayıcılık oluşturulabilir. Üst ölçekte önerilen yerleşimler yerel yönetimler tarafından hazırlanan alt ölçekli planlarda detaylandırılabilir.

- Söz konusu tarih öncesi dönemden günümüze ulaşan yerleşim kalıntıları, yapı malzemesi olarak kerpicin önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle kerpiç kullanılarak oluşturulmuş mevcut konut yerleşimlerinde ve planlanacak yeni yerleşimlerde bu malzemenin özellikleri ve kullanımının tanıtımının yapılacağı çeşitli sempozyumlar düzenlenebilir.

- Sağlıklı doğal bir ortamda yaşamını sürdürmek isteyen kişilerin orta ve daha üst yaş grubunun yaşam alanı olarak tercih edebileceği 1-2 katlı konutlardan oluşan yerleşimler tasarlanırken, tarih öncesi dönemlerdeki yerleşim örneklerinin dikkate alınması ve günümüze yönelik modellemelerinin yapılması sonucunda o dönemlerle bir bağlantı oluşmaktadır.

Sonuçta bu yerleşimlerin sürdürülebilir modeller olduğu da görülmektedir.

- Yaya ulaşımının ve toplu taşımanın esas olduğu, düşük nüfus yoğunluğu ve geniş yeşil alanların amaçlandığı yerleşim modeli ile birçok açıdan sağlıklı çözümler getiren yeni mekanlar planlanabilir.

- Büyük şehirlerin giderek artan nüfus yoğunluğu nedeniyle, modellemesi yapılan yeni yerleşim planlarında atıl alanların değerlendirilmesi çalışmalarında alternatif bir yaklaşım olarak düşünülebilir.

- Gelişmiş ülkelerde çok yaygın olarak kullanılan bir ulaşım aracı olan bisiklet kullanımını artırmayı hedefleyen söz konusu yerleşim modelinde, kesintisiz olarak düzenlenen bisiklet yolu düzenlemesiyle ülkemizde eksikliği görülen bu ulaşım aracına da yer verilmiş olacaktır.

- Yerleşim modelinde rüzgar ve güneş enerjisi kullanımı, yağmur suyunun değerlendirilmesi gibi uygulamalar ekonomik açıdan önemli kazanımlar sağlayabilir.

- Yeni yerleşimlerin tasarlanmasında, malzeme ve planlama açısından buna benzer farklı yaklaşımlar ve öneriler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

A. A. Maruschenko, 1939, Anau. İstoricheskaia Sprafka; Arhitekturnie Pomiatniki, Aşkabat, S. 101.

Akdeniz, Gül, 2016, Tarih Öncesi ve İlkönem Mimarlığı,İdeal Kültür Yayıncılık ,İstanbul,

Akurgal, Ekrem, 2002, Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Yayınları, İstanbul

Algaze, Guillermo., 2008, Sf. 13, Eanna Kutsal Alanı- Geç Uruk, “ Ancient Mesopotamia At The Dawn Of Civilization –The Evolution Of An Urban Landscape”, (The University Of Chicago Press, Chicago And London)

Anadolu Arkeolojisi Eskişehir, 2010, Sf. 3, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2127, Aöf, Yayını No: 1155.

Aslantaş, Y., 2014, Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Ataman, Gökhan, 2007, “Hıdımlı Yapının Taşıyıcılık Açısından Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi”(http://polen. itu.edu. tr; son erişim:05.2018)

Baysal, Adnan “Konya Ovası Neolitik Dönem Kültürel Gelişimi İçinde Boncuklu Höyük ve Önemi”, www.Academia.edu

Bektaş, Cengiz, 2005 ,(kerpicle-cagdas-mimarlik(http://www.yapi.com. tr/Haberler); son erişim: 04.2018)

Bektaş, Cengiz,2018 (konsept-ozel-cengiz-bektas(https://www.konseptprojeler.com); son erişim: 04.2018)

Braidwood, Robert. , 2008, Sf. 171, “Tarih Öncesi İnsanlar”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Campbell - Carter, - Vd. 1999: 336, Campbell, S. - Carter, E. (1999).,Halaf Merkez-Uydu Yerleşmeleri. Excavations At Domuztepe 1997. Kst Xx/I, Ankara, 283-294.

Can, Metin, 2007-Aralık-, “Avrupa Birliği, Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi; Sapard ve Ipard Örneği”, Ankara

Cansever, T. ,2010, Osmanlı Şehri, Timaş Yayınları, İstanbul.

Childe, V. G., Tunçay, M., & Şenel, A. ,2007, Tarihte Neler Oldu, Kırmızı Yayınları.

Chi-Zhang, 2002, (The Discovery Of Early Pottery İn China” Documenta Praehistorica,

Çevik, Ö.,2015, Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci,Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Çıvgın, İzzet - Mezopotamya’da Hassuna, Samarra, Halaf ve Ubeyd Kùltürleri: “Bölgelerarası Temasın Erken Karmaşık Toplumların Doğumuna Katkısı” (M.Ö. 6500-4000) (www.Academia.edu)

Çıvgın, İzzet, 2014, Sf. 361,“M.Ö. 6-5. Binyıllarda Mezopotamya ve Çevresinde Kültürel Temas ve Etkileşim”, , (Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 13(2):359-404 Issn: 1303-0094), <http://Jss.Gantep.edu.tr>

Çıvgın, İ. , 2015, Ss: (246-299), (Uruk’un Yayılışı”: MÖ. 4. Binyılda Mezopotamya’da Erken Kentler, Takas Ağları ve Kolonileşme), Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 18

Çıvgın, İzzet, 2015, Sf.. 75-124, (Orta ve Geç Uruk Dönemi’nde (MÖ. 3700-3100) Kentler, Ticaret, Devletleşme, Kültürel Etkileşim ve Kolonileşme), Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt. 24, Sayı. 1

Çıvgın, İzzet, 2016, Aralık, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6 (3), 767-792, “ Batı İran’da Tarım ve Hayvancılığın Başlangıcı: İklim, Doğal Kaynaklar ve Kültürel Temas (MÖ. 10000-7000)”

Çilingiroğlu, Altan, 2012, “ Ulucak Höyüğü- - Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları”, İzmir(www.Academia.edu)

Çirkin Sergen, 2013, Güney Sibiryaya Neolitik Dönem Kùltürleri (The Journal Of Siberian Studies (Sad), Cilt 1, Sayı 2, Vol 1, Number 2)

Çoruhlu, Yaşar, 2007, Sf. 28, “Erken Devir Türk Sanatı”, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

Dağtekin, Hüseyin., 2015, Genel Tarih Atlası, Sf. 3, , İnkılap Yayınevi

Davutoğlu, A. ,2016, Medeniyetler ve Şehirler. İstanbul: Küre Yayınları.

Derevyanko, A. P. , 2002, İstoriya Respubliki Altay, C:

Derevyanko, I. , 1991, Sf. 43-44, “Drevniye Zhilishcha Priamur'ya”, Novosibirsk: Sibirskoye Otdeleniye.

Derin-Çilingiroğlu, 2003. Sf. 188. Derin, Zafer-Çilingiroğlu, Altan; “Ulucak Höyük Kazısı-2001”, Ankara, 2003, 24. Kst, Cilt 1

Duru Güneş ,Göller Bölgesi Neolitik ve Erken Kalkolitik Yerleşmeleri Göller Bölgesi Neolitik Yerleşmeleri Üzerinebir Deneme, <http://www.Academia.edu>

Duru, G. , “Türkiye’de Neolitik Dönem. Anadolu’da Uygırlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı-Yeni Kazılar, Yeni Bulgular”(Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul)

Duru, Refik, Prof. Dr & Umurtak, Gülsün, Prof. Dr, “Bademağacı Höyüğü’nde (Antalya) Yapılan Tarih Öncesi Kazıları Sona Erdi”, (Türsab, 2010 Aralık, Sayı306)

Duru. R, 2007, Sf. 332, (Göller Bölgesi Neolitiği: Hacılar – Kuruçay Höyüğü, Höyücek– Bademağacı Höyüğü”, Eds. Özdoğan. M, Başgelen. N), Anadolu’da Uygırlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı. Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Duru. R, 2008, Sf. 49, “ MÖ 8000’den MÖ 2000’e Burdur – Antalya Bölgesi’nin Altı Bin Yılı”, İstanbul (Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.)

Duru. R, 2012, Sf. 1, (The Neolithic Of The Lakes Region Hacılar – Kuruçay Höyük –Höyücek – Bademağacı Höyük), Archaeology & Art Publications, İstanbul

Efe, Turan, 2007, Sf. 8-9, (Bilecik Üniv. Fen-Edebiyat Fak, Arkeoloji Bölümü, “Eskişehir Bölgesi Tarihöncesi Dönem Araştırmaları ve Ön Asya Arkeolojisi İçindeki Yeri”

Erarslan, Alev, 2011, 129-146- İstanbul, “Üç Bölümlü Plan Tipi’nde ‘Resepsiyon Odası’ Kullanımı ve Tarih Devirler Mezopotamya Konut Mimarlığına Etkileri “, Anadolu Sohbetleri, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Collan X,

Garaudy, R., 2016, İnsanlığın Medeniyet Destanı (Çev. C. Aydın). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Gürdal, Erol- Acun, “Seden, 2003/5, Yenilenebilir Bir Malzeme: Kerpiç ve Alçılı Kerpiç”, (Tmh - Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı 427)

Güven İsmail, 2016, Uygarlık Tarihi, Pegem Akademi

Haldun, İ., 2015, I. Mukaddime. Gnosis Digital Publishing.

Harmankaya, Esin, 1999, “Aşıklı”, Sf. 124 (Esin, U. , S. Harmankaya, 1999 Neolithic In Turkey, The Cradle Of Civilisation, New Discoveries, Istanbul, Yay. Haz. M. Özdoğan, N. Başgelen)

Hauptmann, H. , 2007a, Sf. 97, “Nevalı Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem, Genel Bir Bakış”

Hole, F, 2000, Sf. 194, (Is Size İmportant? Function And Hierarchy İn Neolithic Settlements), Life İn Neolithic Farming Communities, (Eds Ian Kuijt), Usa

Hole, F., 2004, “Neolithic Age In Iran. Encyclopædia Iranica, Url”(<http://www.Iranicaonline.org/Articles/Neolithic-Age-In-Iran>)

<http://Anthropology.Msu.edu/Anp363-Ss13/Files/2013/01/Mesopotamia-Lecture01.pdf> Halaf

http://Cografyaharita.com/Haritalarim/1k_Dunya_Yer_Sekilleri_Haritasi.png

http://Cografyaharita.com/Haritalarim/3g_Asya_Siyasi_Haritasi.png

<http://gov.Tuva.Ru/History>

<http://İm. Htemplak.com/İmages/Others/2017/08/18/Malyetler.pdf>

<http://www.Antalyamuzesi.gov.tr>

<http://www.Heritageinstitute.com/Zoroastrianism/Nisa/Anau.htm> Uygarlığın
Şafağında Orta Asyalı Bir Köy Anau-Turkmenistan By Fredrik Talmage Hiebert-
Kakamurad Kurbansakhatov-Hubert Schmidt

<https://Depts. Washington.edu/Silkroad/Geography/Geogfig1. Jpg>

<https://Muze.gov.tr/Tr/Muzeler/Catalhoyuk-Neolitik-Antik-Kenti>

<https://Muze.gov.tr/Tr/Muzeler/Hacilar-Hoyuk>

<https://Oi. Uchicago.edu/Research/Projects/Nippur-Sacred-City-Enlil-0>

<https://Oi.Uchicago.edu/Gallery/Archaeological-Site-Photographs-Mesopotamia-Uruk#Uruk11.png>

Hunter-Anderson, R. L. ,1977,„A Theoretical Approach To The Study Of House Form. For Theory Building İn Archaeology, 287-315.

Huot, J. L., Thalmann, J. P., Valbelle, D., & Girgin, A. B. ,2000, Kentlerin Doğuşu. İmge Kitabevi,Ankara

Işık,A.Bilge, 2016,İlkel-donemlerden-gelen-saglikli-yapi-kerpic
(<http://www.ekoyapidergisi.org>; 13 Haziran ; son erişim: 04.2018)

Işık, A.Bilge, 2010, (<http://www.yapi.com.tr/haberler/kerpice-iade-i-itibar;>; son erişim: 04.2018)

Jarrige, Jean-Francois, 2006, (Mehrgarh Neolithic, Paper Presented İn The International Seminar On The "First Farmers İn Global Perspective'-Lucknow, India, 18-20 January)

Kartal, M. ,2009, Türkiye’de Son Avcı-Toplayıcılar.

Karul N., 2013, Mart ,Yukarı Dicle Havzası, Atlas, Sayı 240
(<http://www.Atlasdergisi.com/Kesfet/Arkeoloji/Diclenin-Kiyisinde-Dunyanin-İlk-Koyleri>)

Karul, Necmi, 2013 ,Mayıs-Ağustos “İlk Kalkolitik Çağ'da Konut ve Yerleşme: Aktopraklık Höyük”, Arkeoloji ve Sanat, 143

Kırklareli Höyüğü Aşağı Pınar Kazısı, 2007 Yılı Çalışmaları, (<http://www.Academia.Edu>)

Kızlasov, Leonid R. , 1993, İstoriya Hakasiyi, Moskova

Kocaispir, Ahmet, 2017 ,Temmuz, Arş. Gör. , Iğdırüniv- Fen-Edebiyatfak- Tarihbölümü-”Orta Asya (Türkistan) Neolitik Dönem Ceytun Kültürü: Seramik Geleneği “, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7 (2), 133-148,

Kodaş, Ergül, 2013, Sf. 9-19, “Jerf El-Ahmar Ea 30 Binası ve Yakınoğu'da Ppna-Ppnb'ye Geçiş Dönemine Ait Kamu Binaları “, Tüba-Ar, 16

Köksoy,Mümin, 2015, Orta Asya'nın Paleocoğrafik Evrimi Ve İnsan Topluluklarına Etkisi, <http://www.altaylı.net>

Körtik Tepe 2008 Yılı Kazısı <http://www.Academia.edu>

Körtik Tepe 2015 Kazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 23-27 Mayıs 2016edirne 38. Kazi Sonuçlari Toplantisi1. Cilt

Kutlu, Mustafa, 2016 (<http://www.izdiham.com/mustafa-kutlu-bir-sehri-sevmek/>).4 Mart,2016; son erişim: 04.2016)

Lupton, Alan, 1996, Sf. 30, Tepe Gawra(Xıa Tabakası Mimari Yapıları)-. Stability And Change –”Sociopolitical Development İn North Mesopotamia And South-East Anatolia 4000-2700 B. C” , Bar International Series 627, Stability

M. Masson, 1960 ,“Drevneishaia Zemledelcheskaia Kultura Srednei Azii”, İan Tssr, 1, Aşkabat, S. 25.

Masson, 1971, Pasilenie Djeytun, S. 141. Masson, V. M. , “Pasilenie Djeytun”, İzdatelstvo Nauka, Leningrad, 5-205.

Mcevedy, C., 2010, Ilkcag Tarih Atlasi. Sabanci Universitesi.

Mellaart, James, 1988, “Yakındoğunun En Eski Uygarlıkları”, Sf 18-19 Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Memiş, Ekrem,2015, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, S.30,Ekin Kitabevi Yayını,Bursa

Nissen, H. J. , 2003, Sf. 11-16, “Uruk And The Formation Of The City”. (Art Of The First Cities: The Third Millennium B. C. From The Mediterranean To The Indus. (Der.) J. Aruz ve R. Wallenfels. New York City: Metropolitan Museum Of Art. 11-20.)

Ofer Bar-Yosef, 1998, “The Natufian Culture İn The Levant, Threshold To The Origins Of Agriculture”, Evolutionary Anthropol

Okladnikov, A. , 1993, “Tarihin Şafağında İç Asya”- Haz. Alaeddin Şenel, İnsanlık Tarihi, Ankara, İmaj Yayın, Sf. 12

Ökten, Saadettin, 2013, Örselenmiş Osmanlı’dan Medeniyet Umuduna, Söyleşi: A. Çavdar, Hayy Kitap, İstanbul,

Özbaşaran ve Cutting, 2007, “ Orta Anadolu’da Neolitiğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Aşıklı Höyük – Çatalhöyük”, Sf. 58 (Özbaşaran, M. , Cutting, M. ., 2007, (Ed: N. Başgelen)- 12000 Yıl Önce “ Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul)

Özbek, M. ,2000, Dünden Bugüne İnsan, İmge Kitabevi Yayınları.

Özbek, M., & Mahsereci, N. ,2010, 50 Soruda: İnsanın Tarih Öncesi Evrimi. Bilim ve Gelecek Kitaplığı Yayınları.

Özcan, Emine Sonnur , 2014, 27.06 ,Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi

Özdoğan Erim, A. , 2007, Sf. 57-97 ”Çayönü, Ed: M. Özdoğan – N. Başgelen, Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı “ (Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul)

Özdoğan M. , Karul N. And Özdoğan E. 2011-2002 Yılı Mezraa-Teleilat Kazıları. In N. Tuna And O. Doonan (Eds.)(İlisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak

Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları 1. Cilt, Odtü-Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (Taçdam), Ankara, 35-96.

Özdoğan M., Başgelen N. (Eds.), 1999 “Çayönü”, Neolithic In Turkey, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, S:33-63.

Özdoğan M., Karul N. ve Özdoğan E. 2002 Yılı Mezraa-Teleilat Kazıları

Özdoğan, Eylem- Schwarzberg, Heiner- Özdoğan, Mehmet, Sf-361, “Kırklareli Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları” <http://www.Academia.edu>

Özdoğan, M.,1996, Kulübeden Konuta: Mimarlıkta İlkler. Y. Sey (Yay.) Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme-Habitatı, 19-30.

Özdoğan, M. ,2002, İlk Adımlar-Paleolitik Dönem. Arkeo-Atlas, S, 1, 55.

Özdoğan, M., 2016, Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu İle Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya'da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları. Tuba-Ar, 1(1).

Özdoğan, M., 2011a. —Çanak Çömlekli Neolitik, Sf. 80 – 81 (Ed: N Karul), Arkeoatlas – “Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası”, Doğan Burada Dergi Yayıncılık, İstanbul

Özdoğan, Mehmet, İstanbul Üniv. <http://Tacdam.Metu.edu.tr/Node/147>

Özdöl ,2011,“Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da Güneydoğu Anadolu'da Din ve Sosyal Yapı”, Tarih İnceleme Dergisi, Cilt 26, Sayı 1,Sf. 180

Öztan, A., 2009, Sf. 197, “Eski Anadolu Uygarlıkları Neolitik Dönem(Yeni Taş/Cilalı Dönem)”, Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Eski Anadolu Uygarlıkları, Ankara.

Özterzi, 2011, Sf. 34, “Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açından Değerlendirilmesi” (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı, Ankara.)

Peasnell, B. L., 2003b,“Iranian Neolithic. Peregrine, P. N. ve Ember M. (Eds.). Encyclopedia Of Prehistory”, Sf. 227. (Volume 8: South And Southwest Asia -New York: Springer)

Peters Vd. , 2005: 111 Peters, J. , Von Den Driesch A. ve Helmer, D. (2005) "The Upper Euphrates-Tigris Basin: Cradle Of Agro-Pastoralism" -Vigne, J. -D. Vd. (Eds.). The First Steps Of Animal Domestication: New Archaeozoological Approaches İçinde (Ss. 96-124). Oxford: Oxbow Books-

Roodenberg, J. Alparslan-Roodenberg, S. 2007, " İlipınar ve Mentеше, Türkiye'de Neolitik Dönem, Metinler", Sf. 393-401. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul)

Rosenberg, M., Sf. 1-11, 2007c, "Hallan Çemi", Başgelen(N. (Ed.) Türkiye'de Neolitik Dönem, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul)

Safar, Fuad ve Mohammed Ali Mustafa, 1981, "Seton Lloyd. Eridu, Republic Of Iraq, Ministry Of Culture & Information", S. 51, State Organization Of Antiquities&Heritage, Bağdat,

Sargon, Erdem, 1999, Sf. 22, "Aşkabat", (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara)

Sayar, Kemal, 2016, Eylül (www.gercek hayat.com.tr/yazarlar/merhametli-sehir; son erişim: 04.2018)

Schmidt, C., 2007, "Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alan Göbeklitepe: En Eski Tapınağı Yapanlar", Sf. 149 (Çev. Rüstem Aslan, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları)

Schmidt, K. , , 2007b, "Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar" ,Sf. 93-95,Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Schmidt, K., 2010, "Göbekli Tepe- The Stone Age Sanctuaries" (New Result Of Ongoing Excavations With A Special Focus On Sculptures And High Reliefs, Udk 903, 6(560, 8)"633\634">636, 01)

Sevin V., 2003, (Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers İmparatorluğuna Kadar), Sf. 83, İletişim Yayınları,

Sevin, Veli, 1997,Anadolu Arkeolojisi, Der Yayınları, İstanbul

Shidrang, S. 2005, Survey Of The Rockshelter Site Of Warkaini Near Kermanshah. Archaeology, 1, 76-79.

Stordeur, D. 2000, “Jerf El Ahmar Et Lémergence Du Néolithique Au Proche Orient”, -Premiers Payans Du Monde, Sf. 31-61, (Ed. Jean Guilaine), Editions Errance-Stordeur/Abbès, 2002

Şahin Muhammet ,2016, Uygarlık Tarihi. Ankara, Yargı Yayınevi

Şenel 1995, Dolukhanov 1998, Maisels 1999

Şeriatı, A., 2016, Medeniyet Tarihi 1., Fecr Yayınları,Ankara

Taşgöl, Ahmet, 2017, Kadim Türklerin Serüveni, Sf. 16, Kronik Kitap

Tekin, Halil, 2005, “Yeni Buluntuların Işığında Anadolu'da Hassuna ve Samarra Seramiğinin Yayılımı Üzerine Bir Gözlem”(Hacettepe Üniv. , Arkeoloji Bölümü-, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1, Sf. 183-20)

Tezcan, Tekin, 2018, (<http://tekintezcan.cbu.edu.tr/files/01yapilarinsınıflandırılması.pdf>; son erişim: 05.2018)

Togan, Zeki Velidi, 1981, Sf. 7-8, “Umumi Türk Tarihine Giriş”, Enderun Kitabevi, İstanbul

Tuna, K. ,2013, Şehir Teorileri,İz Yayıncılık

Tümerterkin ,Erol, 1973 ,(Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar)İstanbul-İst. Üniv. Yay., Sf. 3

Türer, Ahmet, 2016, Ahşap Tasarım Dersleri ve Araştırma Projeleri, (www.ahsap.org/assets/pdfDocs/ahmet-turer.pdf; son erişim: 04.2018)

Uçankuş, Hasan Tahsin, 2000, Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi, Sf. 196, Arkeoloji, Ankara,

Umurtak, G., 2000 Sf. 1-15, “Burdur-Antalya Bölgesi’nde Neolitik Dönem Mimarlık Gelenekleri. Gözlemler-Genel Değerlendirmeler” “A Building Type Of The Burdur

Region From The Neolithic Period”, Belleten Lxiv, Sayı 241, 683-706. 2005,
Colloquium Anatolicum Iv

Utkan, Mina Silav, 2012 ,Ocak, “Kültürümüzde Toprak ”, Çatalhöyük, Tematik
Türkoloji Dergisi, Yıl IV, Sayı 1

Uygarlık Tarihi, 2013, Ağustos, Eskişehir, , Anadolu Üniv. Yayını, No: 2265, AÖF
Yayını, No: 1262

www.catalhoyuk.com/Tr/Sit/Mimari

Yakar, J. , 2014, “ Eski Anadolu Toplumunun Arkeolojideki Yansımaları Neolitik ve
Kalkolitik Dönem Topluluklarının Sosyo-Ekonomik Yapıları, İnanç Sistemleri ve
Teknolojileri”, (Homer Yayınları, İstanbul)

Yıldırım, R., 2011, Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları. Yıldız Yayıncılık, İzmir.

Z. Derin, 2005, (The Neolithic Architecture Of Ulucak Höyük), Ege Yayınları,
İstanbul 2005-C, Lichter (Ed.)- How Did Farming Reach Europe?, Byzas 2-

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi 15.02. 1976

Doğum Yeri KARABÜK/Safranbolu

Lisans 1993-1998 İstanbul Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Çalıştığı Kurum İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Ulaşım Planlama Müdürlüğü (1999-2010)
Panorama Şehircilik (2014-devam ediyor)